

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra Politologie a evropských studií

Petr Žák

**T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus
s důrazem na období 1918 – 1935**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Jiří Lach, PhD., M. A.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 14. dubna 2011

„Katolická církev již přečkala mnoho států a národů. Přes 1900 let provázela lidskou společnost a prošla mnohými velkými změnami a zkouškami. Všechny otřesy světových dějin nechaly církev katolickou nedotčenou, zůstala vždy svěží, mocná a veliká. Katolická církev je povýšena nad všechny převraty, je nezměnitelná, což jasně dokazuje, že není z tohoto světa.“ (Pastýřský list československých biskupů, 1928)

„Jako katolíci věříme pevně, že je jen jeden Spasitel: Ježíš Kristus ve své Církvi. V tomto názoru jsme se tedy s Masarykem rozcházel. Uvážíme – li však, kolik se napřemýšlel právě o této nám nejdražší osobnosti, nemůžeme nedoufat, že toto přemýšlení bylo skutečně poctivé. Doufáme proto, že se T. G. Masaryk kdesi v hlubinách své duše přece jen setkal s Tím, jenž řekl o sobě: Já jsem Cesta, Pravda a Život, a že se před Ním v pokoře sklonil. (Adolf Kajpr, 1948)

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. MASARYKŮV ROZCHOD S ŘÍMSKOKATOLICKOU CÍRKVÍ	12
2. 1. Masarykův náboženský vývoj v dětství.....	12
2. 2. Masarykův náboženský vývoj v době brněnských studií.....	14
2. 3. Masarykův náboženský vývoj ve Vídni a rozchod s katolickou církví	15
2. 4. Masarykova protestantská epizoda	17
3. MASARYKOVA KRITIKA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE DO ROKU 1914	19
3. 1. Úvod	19
3. 2. Masarykova kritika církve jako instituce.....	20
3. 3. Masarykova kritika církevní hierarchie, kněžství a autority.....	21
3. 4. Masarykova kritika spojení trůnu a oltáře	23
3. 5. Masarykova kritika katolické teologie.....	25
4. MASARYK A TZV. POKUS O KULTURNÍ BOJ V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1918 – 1920/1921.....	29
4. 1. Pokus o kulturní boj v Československu a protikatolická vlna 1918 – 1920/1921	29
4. 2. Vliv Masaryka na intenzitu protikatolické vlny v letech 1918 – 1920/1921	31
4. 3. Masaryk, krize uvnitř katolické církve a vznik Církve československé	36
4. 4. Masaryk a myšlenka odluky státu a církve	41
5. MASARYKŮV VZTAH K POLITICKÉMU KATOLICISMU V LETECH 1918 – 1935	48
5. 1. Východiska Masarykova vztahu k silám politického katolicismu.....	48
5. 2. Masarykův negativní vztah k politickému katolicismu do konce 20. let.....	49
5. 3. Masarykův vztah k Msgru Janu Šrámkovi.....	53
5. 4. Masaryk a další významní představitelé (českého) politického katolicismu	58
5. 5. Specifika Masarykova vztahu k DCV a HSLS	61
5. 5. 1. Úvod.....	61
5. 5. 2. Masaryk a HSLS.....	61

5. 5. 3. Masaryk a DCV	64
5. 6. Změna Masarykova vztahu k politickému katolicismu a její možné příčiny.....	65
6. MASARYKŮV VZTAH K Vatikánu v letech 1914 – 1935.....	69
6. 1. Masarykův vztah k Vatikánu v letech 1914 – 1918.....	69
6. 2. Masaryk a Vatikán v průběhu protikatolické vlny na počátku republiky	70
6. 3. Marmaggiho aféra a Masarykova role	74
6. 4. Nástin Masarykova vztahu k Vatikánu po Marmaggiho aféře	78
6. 5. Chladně korektní vztah?	81
7. ADOLF KAJPR A MASARYKOVO SMÍŘENÍ S CÍRKVÍ	84
8. ZÁVĚR.....	93
9. PRAMENY A LITERATURA	97
9. 1. PRAMENY.....	97
9. 1. 1. ARCHIVNÍ.....	97
9. 1. 2. TIŠTĚNÉ	97
9. 1. 3. NOVINY.....	99
9. 1. 4. DALŠÍ.....	101
9. 2. LITERATURA	101
10. ABSTRAKT	110
11. ABSTRACT	111

1. ÚVOD

Římskokatolická církev se musela od dob Velké francouzské revoluce vyrovnat s revolučními změnami v řadě oblastí. Papežství přechodně ztrácí svůj stát, dostává se do střetu s pozitivismem, počet věřících rapidně ubývá, odpor politických struktur vede na některých místech Evropy ke kulturním bojům, formují se radikálně antiklerikální strany a v samotné církvi dochází ke vzniku modernistických proudů, jež už tak oslabenou církev ohrožují nyní i zevnitř. Velká část intelektuálů 19. a 20. století vnímala církev jako instituci přežitou, středověkou, nepotřebnou a jdoucí proti vědeckému pokroku a národní emancipaci. Mimo čistě ateisticky vymezených intelektuálů existovala i řada myslitelů, jež ideu Boha přijímala, avšak pouze v rámci neurčitého teismu, institucionalizovaná církev pak pro ně logicky neměla příliš velký význam.

Jednou z těchto postav byl i Tomáš G. Masaryk, který až do svého stáří působil v jednom z nejkatoličtějších států Evropy a dostával se tak do častého styku s církví. Ve své práci se budu zabývat vztahem Masaryka ke katolické církvi, a to jak v teoretické, filosofické či teologické rovině, tak v rámci praktické politiky. Hlavním cílem práce je poukázat na kontrast či paradox Masaryka jako bojovníka proti katolicismu a katolické církvi do roku 1914 (případně 1918), v protikladu k Masarykovi v postavení prezidenta, jež katolickou církev nenapadá, své dosavadní protikatolické myšlení nerealizuje v praxi a v některých bodech dokonce modifikuje ve světle prvorepublikového vývoje. Kontrast mezi Masarykem do roku 1918 a po roce 1918 je tak hlavním tématem práce.

Rád bych krátce definoval to, co rozumím pod pojmem katolicismus a z jakého důvodu jsem zvolil právě katolicismus a ne pouze termín katolická církev. Katolicismus má tu výhodu, že ve své šíři záběru postihuje celou škálu institucionálních, myšlenkových či politických fenoménů. Jde o zastřešující slovo, pod kterým rozumím Masarykův vztah ke katolické církvi v její institucionální podobě, politickému katolicismu, Svatému stolci či katolické nauce, přičemž všechny aspekty Masarykova vztahu k dílčím částem katolicismu spolu navzájem souvisí.

Zpracování zmíněného tématu má přispět k diskuzi o Masarykově vztahu ke katolické církvi. Současná odborná debata se zabývá hlavně vztahem Masaryka ke katolické církvi do roku 1914, toto období je velmi bohaté na střety, události i Masarykovu vlastní literární tvorbu, která se s katolicismem velmi tvrdě

vypořádává. Naopak postoji Masaryka – prezidenta ke katolické církvi se takové pozornosti zatím nedostalo, příčinou tohoto stavu je dle mého soudu premisa počítající s tím, že Masaryk si názor na církev vytvořil v době svých největších náboženských střetů na přelomu století, a tento názor zůstal víceméně kontinuální a neměnný až do Masarykovy smrti, tedy výlučně negativní. Světlou výjimkou jsou kratší články Miloše Trapla, který jako první upozornil na nutnost odmítnout toto paušalizování. V posledních několika letech se rovněž formou kratších studií k této problematice vyjádřili historici Michal Pehr a Marek Šmíd.

Na volbu tématu měla vliv ostrá novinová diskuze z počátku 90. let, vyvolaná článkem *Katolictví a česká státnost* (Lidové noviny, později vyšel v Katolickém týdeníku) od Stanislava Sousedíka. Autor zde kriticky vystupuje proti Masarykovi, jehož protikatolická filosofie českých dějin měla údajně odcizit lid církvi a víře, což usnadnilo nástup komunistického režimu po válce. Zmíněnému názoru se dostalo odmítavé reakce z širokých řad zastánců Masaryka (např. J. Opat: *Logicky domyšleno* nebo K. Hrubý: *Nevlídně o české státnosti*). Podle mého názoru není možné Sousedíkův názor tak zcela a jednoduše odmítnout, zejm. z důvodu, jak bude dále v práci poukázáno, že specificky na protikatolickou poválečnou vlnu měl Masaryk vliv nezpochybnitelný. Tuto otázku ostatně považuje za legitimní i Stanislav Balík v recenzi na knihu *Vatikán a rudý prapor*.¹

Rozsah literatury a pramenů, z kterých čerpám, lze rozdělit do několika oblastí. První jsou Masarykova vlastní díla a knihy, náboženská otázka prostupuje naprostou většinu jeho prací, za hlavní náboženské spisy však lze označit *V boji o náboženství* (1904), *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení* (1904), *Přehled nejnovější filosofie náboženství* (1905), *Zrcadlo katechetům* (1906), *Intelligence a náboženství* (1906) a *Rusko a Evropa* (1913). Významné postavení mají také spisy z 90. let 19. století, v nichž Masaryk vytváří vlastní filosofii českých dějin, právě tato filosofie má totiž závažné implikace pro Masarykův vztah ke katolicismu a církvi. Mimo samotná díla tvořily důležitou část práce Masarykovy projevy, novinové články, korespondence a novinám poskytnuté rozhovory. Určitým problémem pro komparaci Masarykova vztahu k církvi před válkou a po ní je nepoměr mezi množstvím děl, jež Masaryk napsal do roku 1918, a mnohem

¹ BALÍK, Stanislav: *Recenze na knihu Vatikán a rudý prapor*. Rexter, č. 1, 2003. Online: <http://www.barrister.cz/strat/rexter/page.php?id=9> (12. 3. 2011)

menším objemem děl po válce. Významně k práci přispěly také paměti Masarykových blízkých spolupracovníků a přátel, jakými byli např. V. Kučera, A. Schenk, K. Krofta či A. Gašparíková.

Druhou oblast představuje bezbřehá sekundární literatura o Masarykovi, z množství děl bych vyzdvihl, z mého pohledu naprosto nejlepší, zatím nedokončenou sextalogii *Za ideálem a pravdou*, z pera Stanislava Poláka. Na díle lze ocenit zejm. obsáhlé (několik set stránkové) poznámky a komentované prameny. Protikladem k Polákovi, který je k Masarykovi na některých místech poměrně nekritický, je dílo *Boj o Hrad* od Antonína Klimka. Klimek přináší objektivnější a také kritičtější pohled na Masaryka jako prezidenta, a stejně tak solidní pramennou základnu. Z dalších lze jmenovat např. V. Houška, u nějž je nekritičnost k osobě Masaryka dovedena do krajnosti (v souvislosti s Masarykem srovnává Husův proces s procesy v SSSR²), obdobně jsou na tom díla J. Opata a J. Kovtuna, jež lze v jejich analýze Masarykových předválečných sporů s církví považovat minimálně za velmi jednostranné a dílčí. Za vyváženě kritické považuji hodnocení Masarykova vztahu k víře a církvi u F. X. Halase či zmíněného A. Klimka, z pole filosofie stojí za zmínku propracovaná Masarykova kritika od J. Patočky. Objektivní pohled na Masaryka přinesl také francouzský historik a odborník na střední Evropu A. Soubigou, upozornil např. na Masarykovy dezinterpretace Písma svatého při kritice celibátu. Toto dílo bych rád vyzdvihl, jde totiž o jedinou práci zahraničního historika, která může v oblasti studia Masarykova života konkurovat i českým historikům.

Třetí oblast literatury tvoří práce o dějinách katolické církve a vývoji politického katolicismu, stejně jako životopisy významných osobností katolické církve a politiky, za největší odborníky v této oblasti lze uvést M. Trapla, P. Marka, F. X. Halase, J. Šebka, J. Kadlece a B. Zlámala. Mimo uvedené jsem používal také práce, sledující historický vývoj Československa obecně, za nejpřínosnější lze označit *Velké dějiny zemí koruny české XIII. a XIV.* od A. Klimka, případně trilogii Z. Kárníka.

Práce se dělí na dva bloky, první popisuje vztah T. G. Masaryka k církvi z pohledu soukromé osoby, a to do roku 1914, druhá část se zabývá Masarykovým

² Husův proces také označuje za justiční vraždu (HOUŠKA, Vítězslav: *T. G. Masaryk: Myslitel a státník*. Karviná, Paris 2007, s. 176), ač je to z právního a historického hlediska nesmysl. Více viz KEJŘ, Jiří: *Husův proces*. Praha, Vyšehrad 2000, 240 s.

vztahem k církvi z pozice prezidenta Československé republiky. Obsahový i analytický důraz je kladen hlavně na druhou část práce. První blok se dělí na dvě kapitoly s příslušnými podkapitolami, obsahově jde spíše o deskriptivní části. V první kapitole se zabývám Masarykovým rozchodem s katolickou církví. Druhá kapitola pak analyzuje hlavní Masarykovy výtky vůči katolické církvi v historické, filosofické a teologické oblasti. Cílem této části není Masarykovy názory vyvracet, ať jsou často chybné a vyplývají spíše z nepochopení katolické teologie (např. dogma o neomylnosti), ale jejich uvedení je nutné pro srovnání Masarykova postoje k církvi po roce 1918 a rovněž je zásadní pro pochopení některých Masarykových kroků po roce 1918. Je důležité zdůraznit, že práce nemá za cíl analyzovat Masarykovo náboženství či víru, tímto tématem se zabírám pouze v oblastech, kde existuje přímá souvislost s pojetím katolicismu a kritikou církve.

Druhý blok jsem rozdělil do čtyř částí, z nichž každá řeší určitou hlavní otázku. První analyzuje Masarykův postoj k tzv. pokusu o kulturní boj v Československu. Domnívám se, že Masaryk nepřímo svými pracemi a osobními spory do roku 1914 nepochybně přispěl k intenzitě protikatolické vlny. I když veřejně nevystoupil, aby tuto vlnu potlačil, v soukromí provedl řadu kroků a opatření, která však ve výsledku katolické církvi pomohla udržet své postavení v nové republice. Součástí je také analýza Masarykova postoje k odluce státu a církve a vzniku Církve československé.

Druhá část se zabývá Masarykovým vztahem k politickému katolicismu. Masarykův vztah k politickému katolicismu byl do roku 1918 dokonce mnohem horší než vztah k církvi samotné. Pracuji s třemi hypotézami: 1) Masarykův vztah k politickému katolicismu nelze vysvětlovat vztahem k vůdčí osobnosti tohoto hnutí – Msgru Šrámkovi, naopak Masarykův vztah k politickému katolicismu se zlepšil, zatímco vztah k Šrámkovi zůstal stejně negativní. Dokazuji to na příkladu srovnání Masarykova vztahu k Šrámkovi s Masarykovým vztahem k dalším osobnostem katolického politického hnutí. 2) Masarykův vztah k politickému katolicismu nebyl neměnný, po dobu první republiky se vyvíjel, a to od čistě negativního k poměrně pozitivnímu či tolerantnímu. 3) Masarykův vztah k českému politickému katolicismu (Československá strana lidová, dále jen ČSL) byl více určován Masarykovými osobními názory než v případě Masarykova vztahu ke slovenskému (Hlinkova slovenská ľudová strana, dále jen HSĽS) a

německému katolicismu (Německá křesťansko sociální strana lidová, dále jen DCV), jež byl řízen hlavně státními zájmy a ohledy.

Třetí část se zabývá Masarykovým vztahem k Vatikánu (resp. Svatému stolci). V této oblasti, se Masaryk více než jinde řídil státními zájmy, které povýšil nad své osobní názory. V kapitole o vztahu k Vatikánu se pokusím vysvětlit Masarykovu negativní roli v Marmaggiho aféře. Domnívám se, že Marmaggiho aféra byla z Masarykovy pozice spíše excesem či výjimkou v jinak korektních vztazích.

Poslední čtvrtá část je analýzou Masarykova vztahu k církvi v teoretické rovině v době jeho prezidentství. Dosavadní práce o Masarykově vztahu k církvi se zatím nikdy nepokusily odděleně vysvětlit Masarykův vztah ke katolické víře v teoretické rovině čistě po roce 1918. Mým cílem je prokázat, že Masaryk v některých oblastech názor na katolickou církev změnil, neplatí tedy výše zmíněné tvrzení o kontinuitě Masarykova názoru na církev z doby jeho hlavních náboženských děl a sporů. Masaryk se nábožensky vyvíjel i po roce 1918 a s tím se měnil i jeho přístup ke katolické církvi, přičemž tento postoj se posouval jednoznačně pozitivním směrem. Pokud obsah této kapitoly srovnáme s obsahem druhé kapitoly (o Masarykově kritice církve), vyvstává zcela diametrální rozdíl.

Z metodologického hlediska je nutné velmi opatrně analyzovat Masarykovy práce do roku 1918. Masaryk se s blížící válkou stavěl stále více nepřátelsky k Rakousku – Uhersku, v jehož účinnou reformu přestával doufat. Vzhledem k úzkému propojení státu a církve tak často proticírkevní útoky směřovaly na rakouský stát a vice versa. Pokud tak Masaryk kritizuje často opakovaný klerikalismus, nejde jen o využívání státních orgánů katolickou církví, ale i zneužívání církve k politické propagandě státu. Toto platí ještě více o Masarykových válečných prohlášeních, jak sám ve zprávě ministerské radě po válce tvrdí, neustálé odkazy na Husa byly často hlavně propagandou, díky níž se měl světové veřejnosti jednoduše vysvětlit boj českého národa za samostatnost a jeho historická kontinuita. Obdobná opatrnost je nutná v analýze vystoupení a spisů Masaryka jako prezidenta: Masaryk se nejen musel mírnit v kritice církve, ale jak v práci doložím, byly i případy, kdy byl Masaryk obviněn z přílišné sympatie ke katolické církvi. V práci se snažím o maximální objektivitu a uplatňování zásad kritického zkoumání při práci s prameny a literaturou, přesto některé aspekty Masarykova vztahu ke katolicismu nelze jednoznačně

interpretovat (např. zda mohl Masaryk při protikatolické vlně udělat více, nakolik byla Masarykova kritika katolicismu oprávněná atd.) bez východiska z určitého ideového postoje, v takovém případě vycházím ze svého katolického přesvědčení. Jak píše Petr Fiala ve své práci *Katolicismus a politika*, takový přístup není na škodu objektivitě. Naopak řada autorů apriori k problematice katolicismu a církve přistupuje negativně, ač si to sama nepřiznává či neuvědomuje.³ O nemožnosti vyloučit z procesu poznání subjektivní prvek badatele hovoří v téže souvislosti i F. X. Halas.⁴ Ze zdrojů využívám uvedené primární prameny, bádání jsem provedl převážně v Archivu Kanceláře prezidenta republiky, v co největším záběru jsem se také pokusil analyzovat příslušnou sekundární literaturu a dobový tisk.

Rád bych touto cestou poděkoval všem, kteří mi byť i malou měrou pomohli k dokončení této práce. Za odborné vedení práce děkuji doc. PhDr. Jiřímu Lachovi, PhD. M. A., který se mi věnoval i přes své děkanské povinnosti. Velký dík patří prof. PhDr. Miloši Traplovi, CSc. z katedry historie za cenné rady, připomínky, zapůjčení několika hůře dostupných Masarykových prací a velmi přínosné semináře a přednášky k dějinám římskokatolické církve a politického katolicismu ve 20. století v Československu. Poděkování patří také prof. PhDr. Františku X. Halasovi, CSc. z Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, a PhDr. Jakubu Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

³ FIALA, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno, CDK 1995, s. 29.

⁴ HALAS, František Xaver: *Fenomén Vatikán: Idea, dějiny a současnost papežského státu*. Brno, CDK 2004, s. 9.

2. MASARYKŮV ROZCHOD S ŘÍMSKOKATOLICKOU CÍRKVÍ

2. 1. Masarykův náboženský vývoj v dětství

Tomáš Masaryk se narodil v Hodoníně 7. března 1850. Matka Terezie Masaryková byla velmi zbožnou katoličkou a svou vírou zásadně ovlivnila svého syna.⁵ I Masaryk považuje v oblasti náboženství vliv své matky za klíčový: „...*po mamince jsem byl silně pobožný.*“⁶ Vliv matky v Masarykově nitru přetrval až do konce života a často s nadsázkou říkal, že citově je stále katolíkem, stejně tak levicově orientovaní badatelé (např. Nejedlý, Machovec) přiznávají, že vlivem matky nebyl nikdy ochoten zcela opustit citovost katolicismu.⁷ Naopak otcův vliv byl malý, do kostela chodil zřídka a Masaryk o něm pouze krátce prohlásil: „...*zbožný nebyl, občas chodil v neděli do kostela, ale pekla se bál.*“⁸

Druhou osobou, která měla vliv na Masarykovu víru, byl čejkovický kněz František Sátora. Masaryk vzpomínal: „...*zdálo se mi, že pater František je jakoby Pán Bůh a já sám že mu jsem andělem.*“⁹ S tím jak dospíval, začal si však uvědomovat Sátorův nepřilíh šťastný život – Sátora měl časté konflikty s hierarchií (dle Machovce měl modernistické sklony) a ve svém povolání zřejmě spokojený nebyl. Osobní antipatii pociťoval k jezuitskému řádu, v budoucnu se právě jezuitský řád stane pro Masaryka trnem v oku.¹⁰ Katolická hierarchie neměla Sátoru v oblibě, což demonstrovala častým překládáním po chudých farnostech. Při diskuzi v hradeckém Adalbertinu Masaryk na Sátoru vzpomene při hádce s jezuitou A. Jemelkou: „...*on byl jedním z těch kněží, kteří svůj život předčasně zmařili bojem proti takovým, jako jste vy.*“¹¹ Masaryk na Sátoru nikdy nezapomněl, finančně ho do smrti podporoval. Sátorův trpký osud se později odrazí i v Masarykově kritice kněžství a celibátu.

Lze konstatovat, že Masaryk byl v mládí silně věřícím katolíkem a zůstal jim až do svých středoškolských studií v Brně, ač se řada autorů snaží dokázat, že

⁵ Např. SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 19 – 22.

⁶ ČAPEK, Karel: *Hovory s T. G. M.* Praha, Československý spisovatel 1990, s. 20.

⁷ Např. Jan Šimsa cituje Masaryka: „*Vzpomínky, jejichž středem jest matka, zbožná katolička, doposud z mé duše nevymizely, cítím se spíše katolíkem.*“ ŠIMSÁ, Jan: *Masaryk a moravské evangelictví.* In: PRAŽÁK, Richard (ed.): *T. G. Masaryk a střední Evropa.* Brno, Masarykova univerzita 1994, s. 23.

⁸ ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 13.

⁹ POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou I.* Praha, Masarykův ústav 2000, s. 48.

¹⁰ MALÝ, Radomír: *TGM a jeho vztah ke katolicismu.* In: PRAŽÁK, R. (ed.): *c. d.*, s. 13 – 18.

¹¹ MACHOVEC, Milan: *Tomáš G. Masaryk.* Praha, Riopress: Česká expedice 2000, s. 36.

od mládí již měl určité pochybnosti. Často zmiňovaným příkladem pochybování o příslušnosti k církvi jsou tajná návštěva evangelického kostela v Kloboukách¹², otázky na rozumové vysvětlení dogmat¹³, či Masarykovo znepokojení, když při vizitaci kněží na faře nedošlo v diskuzi na náboženství, ale probíraly se jen administrativní a ekonomické otázky, spojené se správou farností.¹⁴ V. Houška dále např. zmiňuje případ, kdy Masaryk před nástupem na gymnázium vypomáhal s učením ve škole, studentům vyprávěl o tom, jak Země obíhá okolo Slunce, následně si rodiče stěžovali na to, že učí jejich děti proti církevní nauce. V tom někteří autoři vidí Masarykův počátek sporu vědy a víry.¹⁵

Vztah ke katolické církvi do budoucna ovlivnila otázka antisemitismu, Masaryk byl vychován v pověře o rituální vraždě, až na realce v Hustopečích poznal žida Leopolda Prilisauera a začal nesouhlasit se Sátorovými protižidovskými kázáními.¹⁶ Druhá událost, která otřásla mladým Masarykem, byl Sátorův údajný intimní vztah s ženou rektora Mráčka. S. Polák tuto událost považuje za důležitou.¹⁷ Krom Poláka se však Sátorův prohrěšek v literatuře nevyskytuje a je tedy obtížné prokázat autentičnost zmíněné události.

I přes uvedené pochybnosti soudím, že Masaryk byl minimálně do pozdních gymnazijních studií pevným katolíkem. Lze to dokázat na dvou událostech: Před nástupem na gymnázium sám obrátil manželku kováře z luteránské na katolickou víru: „*Byl jsem tak zuřivý katolík, že jsem obrátil ženu kováře, u kterého jsem se učil, na katolictví*“, v téže době také četl na čejkovickém zámku jezuitskou literaturu a byl jí zcela pohlcen.¹⁸ Pokud by mladý Masaryk měl pochybnosti, lze takové jednání stěží očekávat. Druhým faktorem bylo neskrývané nadšení pro misie, evangelizační činnost a šíření katolické víry. Masaryk se o tom zmiňuje v rozhovorech s Čapkem i Ludwigem, rovněž se s přáním stát se katolickým misionářem světil Sátorovi. Podle mého názoru tedy roku 1865 odchází Masaryk jako věřící katolík studovat na gymnázium v Brně.

¹² OPAT, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882 – 1893*. Praha, Melantrich 1990, s. 28.

¹³ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou I.*, s. 55.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ HOUŠKA, Vítězslav: *Masaryk známý i neznámý*. Praha, Riopress: Česká expedice 2005, s. 175 – 180.

¹⁶ SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 29 – 32.

¹⁷ POLÁK, S.: *Za Ideálem a pravdou I.*, s. 56. Polák tvrdí, že Sátora žádal po aféře o přeložení do zahraničí, sám chtěl být misionářem v Austrálii. Své žádosti o přeložení posílal na vídeňské arcibiskupství, přeložen byl však rektor Mráček a Sátora poté ztratil zájem o odcestování.

¹⁸ ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 41.

Případné zmíněné události, které mohly dát základ pochybnostem o víře a církvi, byly až později Masarykem nově reinterpretovány a pochopeny.

2. 2. Masarykův náboženský vývoj v době brněnských studií

V Brně se Masaryk dostal do liberální společnosti, velkou část učitelů tvořili volnomyšlenkáři, ač se nepokrytě účastnili církevních obřadů. Samotný policejní ředitel Anton Le Monnier, u kterého Masaryk bydlel, byl pouze matrikovým katolíkem, pravidelně chodil na bohoslužby, osobně byl však ateistou.

V Brně Masaryka ovlivnil gymnaziální katecheta Matěj Procházka (po válce se mmj. účastnil založení Jednoty katolického duchovenstva). Procházka byl sociálně orientovaným knězem, v Brně zakládal dělnické spolky a zabýval se sociální otázkou.¹⁹ Podle O. Fundy byl hlavním inspiračním zdrojem Masarykovy koncepce sociální otázky jako otázky náboženské a mravní, a také důvodem, proč Masaryk neopustil církev o mnoho let dříve.²⁰ Rovněž v Brně objevil knihu Ernsta Renana *Život Ježíšův*. Kniha byla v té době velmi populární (česky vyšla 1864), dávala do protikladu informace o Ježíšově životě z pohledu historie a vědy, s tvrzením a výkladem církve. Šlo o útok na dogma o Ježíšově božství a zmrtvýchvstání. Právě zde dochází k prvnímu vážnému konfliktu vědy a víry, Masaryk se s dilematem světil svému Procházkovi, u něho nalézá pochopení, pádný protiargument však nikoliv. Masaryk začal pochybovat, i přesto odmítl velkou část Renanova díla jako ateistickou a dekadentní.²¹

Pod Renanovým vlivem pak ve třetím ročníku (1868 – 1869) studia odmítl přistoupit k pravidelné zpovědi. Příčiny byly dvě, dogmatická a mravní. Pokud Masaryk pochyboval o božství Ježíše Krista, nemohl tak přijmout svátost oltářní, protože neplatilo transsubstanciační dogma. Morální problém spočíval ve zpovědi samotné: „...dnes je mně vina odpuštěna a zítra začnu hřešit znova... víc nehřešit, o to jde...“²² Podle R. Malého nebyl problém ani tak v povinnosti týdenních zpovědí, ale v tom, že nikdo z učitelů a katechetů Masarykovi nedokázal vysvětlit

¹⁹ ŠMÍD, Marek: *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno, L. Marek 2007, s. 15 – 17.

²⁰ FUNDA, Otakar: *Náboženství – téma pro české myšlení*. In: BRABEC, Jirí (ed.): *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*. Praha, Lidové noviny 2002, s. 132 – 134.

²¹ SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 35 – 36.

²² ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 44.

důvod jejich pravidelnosti.²³ Další Masarykova námitka směřovala proti výuce náboženství, které se dle něj má prakticky žít, ne memorovat z katechismu.²⁴ Podle J. Skutila stále nešlo o kritickou recepci katolicismu a katolické církve, ta se formuje až později ve Vídni, zde Masaryk pouze usiluje o individuální prožívání svátosti smíření.²⁵ Spor poté vyvrcholil známou hádkou s ředitelem gymnázia. V Masarykovi díky této hádce posílilo přesvědčení o pokrytectví církve, ředitel mu totiž řekl: „*Církevní povinnosti plnit budete. I já je plním. Vždyť je to přece jen formalita. Snad si nemyslíte, že já těm kněžským nesmyslům věřím.*“²⁶ V. Houška a A. Soubigou zde upozorňují, že příčina sporu není tak jednoznačná, roli hrál i intimní styk, který měl Masaryk s jistou dívkou, jejíž rodiče znali ředitele a hádka se tak mohla týkat i tohoto problému. Sám Masaryk v souvislosti s hádkou zdůrazňuje spíše nacionální problém a poukazuje na osobu ředitele – germanofila.²⁷ Faktem však zůstává, že po brněnské kapitole téměř přestal navštěvovat bohoslužby a podle A. Soubigua zabředl na deset let do poměrně neurčitěho teismu.²⁸

2. 3. Masarykův náboženský vývoj ve Vídni a rozchod s katolickou církví

Na vídeňském gymnáziu již nepotkal kněze, který by ho v církvi svým osobním příkladem udržel, katecheta Berlinger byl dle Masaryka pokrytec a na jeho hodiny téměř nikdo nechodil.²⁹ Dalšími případy osobního zklamání z církve byli jeho spolužáci, kteří odcházeli do kněžského semináře z vypočítavosti, Masaryk se také setkal s dalšími případy, kdy mají kněží nemanželské děti, a přitom si zřejmě plně uvědomil Sátorovu chybu. Masaryk se také začal přátelit s evangelíkem Josefem Herbertem, který ho v oblasti víry ovlivnil.³⁰

J. Skutil zastává názor, že hlavním důvodem Masarykova odchodu z církve bylo dogma o papežské neomylnosti, které si Masaryk chybně vyložil.³¹ M. Šmíd naopak tvrdí, že zmíněné dogma nehrálo roli a důvody rozchodu byly

²³ MALÝ, Radomír: *c. d.*, s. 13 – 18.

²⁴ OLŠOVSKÝ, Jiří: *Ježíš u T. G. Masaryka*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 22 – 27.

²⁵ SKUTIL, Jan: *První náboženská krize T. G. Masaryka v Brně na gymnaziálních studiích*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 47 – 52.

²⁶ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou I.*, s. 115.

²⁷ HOUŠKA, V.: *c. d.*, s. 178, SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 36, ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 45.

²⁸ SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 36.

²⁹ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou I.*, s. 130.

³⁰ HOUŠKA, Vítězslav: *Lidé kolem T. G. M. Karviná*, Paris 2006, s. 18.

³¹ SKUTIL, J.: *c. d.*, s. 47 – 52.

hlavně osobní a mravní, k tomu užívá vlastní Masarykův výrok: „*Můj rozchod s katolickou církví byl mravní, ne dogmatický.*“³² Stejný postoj zastává i O. Funda, poukazujíc na to, že Masaryk nesouhlasil již s předchozími kroky Pia IX. (např. Dogma o neposkrvněném početí Panny Marie, Syllabus omylů), a A. Soubigou.³³ Masaryk s dogmatem o neomylnosti nesouhlasil, ještě více byl však znepokojen tím, že většina rakouských duchovních dogma podpořila.³⁴ Masaryk k tomu řekl: „*Ačkoli má víra v dogmata byla otřesena již dříve, přece jen jsem se necítil ještě nucen z církve katolické vystoupit, až po prohlášení papežské neomylnosti nalomenou větev dolomilo, čili byl to pentlík, který formana přetížil.*“³⁵ Masaryk samozřejmě dogma odmítal, stejný postoj ale zastával i k předchozím rozhodnutím Pia IX., je tak nejpravděpodobnější, že Vatikánský koncil byl spíše pomyslnou poslední kapkou a vůdčí roli zde hrála osobní negativní zkušenost s katolíky a katolickou církví.

Po definitivním rozchodu s katolickou církví (v důsledku koncilu zcela přestal navštěvovat bohoslužby) se Masaryk věnoval studiu Bolzana, Renana a Rousseau, na základě toho pak začala vznikat systematická kritika katolické církve. Posledním knězem, který ovlivnil Masarykův náboženský vývoj, byl profesor Franz Brentano. Šlo o odpadlého dominikánského kněze, s církví se rozešel kvůli dogmatu o neomylnosti, sám si prošel obdobným náboženským vývojem jako Masaryk. Masaryk Brentana bezmezně obdivoval a pod jeho vlivem se začíná Masaryk definovat jako teista.³⁶ Je důležité zmínit, že Brentano nikdy veřejně nekritizoval katolickou církev, když se dověděl o Masarykově vystupování proti církvi v 90. letech, nesouhlasil s tím a dal mu to najevo. Rovněž od Brentana přebírá filozofii pozitivismu i Comtův dějinný vývoj, který Masaryk užívá jako nástroj kritiky církevní dogmatiky a teologie. Podle J. Patočky Masaryk nepochopil svého učitele, který chápal pozitivismus jako nástroj

³² ŠMÍD, M.: *c. d.*, s. 17.

³³ FUNDA, Otakar: *Masarykovo náboženské myšlení*. Filosofický časopis 38, č. 4, Praha 1990, SOUBIGOU, A.: *c. d.*, s. 35 – 36.

³⁴ SAMOHÝL, Jan: *K pojetí náboženství u Masaryka ve vztahu ke křesťanství*. *Studia Theologica*, 31, 2008, s. 41 – 55.

³⁵ ŠIMSA, J.: *c. d.*, s. 22.

³⁶ POLÁK, Stanislav: *Masarykovo náboženství*. In: SMOLÍK, Josef – ŠTĚPÁN, Jan: *T. G. Masaryk ve třech stoletích*. Brno, L. Marek: Kostnická jednota 2001, s. 128 – 142.

k vysvětlení vzestupu filozofie od spekulace k pevně fundované disciplíně, ne jako koncept pro chápání dějinného vývoje společnosti.³⁷

2. 4. Masarykova protestantská epizoda

Masarykovu cestu z církve završila studijní cesta do Lipska (1876 – 1877) a setkání s Charlottou Garrigue. Unitářka Charlotta bylo pro Masaryka symbolem jeho náboženských ideálů a souhlasila s Masarykovou kritikou katolicismu.³⁸ Masaryka také nadchla náboženská tolerance v rodině jeho snoubenky, kde každý vyznával konfesi, která mu nejvíce vyhovovala.³⁹ V Hovorech o ní Masaryk prohlásil: „*S ní jsem dostal z protestantismu do svého života to nejlepší: tu jednotnost náboženství a života, náboženskou praktičnost, náboženství pro všední dny.*“⁴⁰

Přes Charlottu se Masaryk dostal do prostředí evangelické církve reformované (Charlotta se učila češtinu u evangelického faráře Ferdinanda Císaře v Kloboukách). Masaryk ji následoval, podle S. Poláka s tím přišlo další zklamání z katolické církve – část přátel z řad katolických kněží se s Masarykem přestala stýkat.⁴¹ Naopak v evangelické církvi našel pochopení, i přes dogmatické rozpory (např. pojetí Ježíše Krista) Masaryka nikdo neodsuzoval. Jak Masaryk vzpomínal: „*Protestanté přece mají stejná hlavní dogmata jako katolíci.*“⁴² Právě v těchto intencích je nutno vidět Masarykovu konverzi. Masaryk nevstupuje kvůli ztotožnění se s dogmatickou naukou, ale kvůli opravdovější víře. Řada autorů tvrdí, že Masaryk vstoupil do evangelické církve jen proto, aby završil rozchod s katolickou církví i formálně, případně že nechtěl, aby zůstal před svými dětmi bez vyznání.⁴³ I přesto byl alespoň v prvních letech v církvi spokojený, navštěvoval bohoslužby a účastnil se aktivit farního společenství.⁴⁴ Prvotní nadšení ale rychle opadlo: v církvi rostl odpor proti Masarykovu odmítání dogmat

³⁷ PATOČKA, Jan: *Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdar*. In: PATOČKA, Jan (ed.): *Češi*. Praha, Oikoymen: Filosofica 2006, s. 341 – 365.

³⁸ KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě*. Praha, Torst 2005, s. 21 – 22.

³⁹ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ (ed.): *Charlotta G. Masaryková*. Praha, Masarykův ústav 2001, s. 246.

⁴⁰ ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 83.

⁴¹ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 1.*, s. 295.

⁴² ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 144.

⁴³ Např. SKILLING, H. Gordon: *T. G. Masaryk: Proti proudu 1882 – 1914*. Praha, Práh 1995, s. 139. HOUŠKA, V.: *Masaryk známý i neznámý*. s. 178 – 180. Soubigou říká, že šlo o pouhou negaci katolicismu, nic víc, sám Masaryk později tvrdí, že chtěl, aby děti viděly u rodičů náboženskou shodu, stejné stanovisko zastává i Zdeněk Nejedlý v Masarykově životopise.

⁴⁴ POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou 2*. Praha, Masarykův ústav 2000, s. 316 – 320.

(např. Hromádkova, Karafiátova a posléze i Císařova kritika v Kostnických jiskrách) a Masaryk nebyl spokojen s praktikováním kolektivní bohoslužby.⁴⁵ Masaryk se tak stal mrtvým údem své církve a i ona k němu postupně zaujímala stále kritičtější postoj.

⁴⁵ Např. sám F. Císař roku 1910 řekl, že „*Masarykovy zkušenosti byly vždy více katolicky mystické než střízlivě biblické*“, ŠIMSA, J.: *c. d.*, s. 25. Dále např. zprostředkované vyjádření T. G. Masaryka pro Katolické listy roku 1902 o tom, že se stále cítí katolíkem, SKILLING, H. G.: *c. d.*, s. 139. Ke sporu o vyznání Credo při konverzi podrobněji např. ŠIMEČEK Jiří: *O Masarykově vyznání Credo*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. S. 52 – 61.

3. MASARYKOVA KRITIKA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE DO ROKU 1914

3. 1. Úvod

Masaryk byl velmi kritický ke katolické církvi i katolicismu. Řada autorů upozorňuje, že se poměrně dlouho nábožensky vyvíjel.⁴⁶ Jako problém vnímám fakt, že hodnocení Masarykova náboženského vývoje je vždy ukončeno již před válkou a literatura nepočítá s možností, že se Masaryk vyvíjel nábožensky i poté. S náboženským vývojem přitom byl modifikován i jeho postoj k jednotlivým tématům, která na katolicismu kritizoval (např. v průběhu prvního mandátu v říšské radě církev téměř nenapadl, naopak v průběhu druhého velmi často, církevní kritika v Sebevraždě téměř absentuje, zejm. ve srovnání s dobou hlavních náboženských sporů o dvacet let později). V této části práce se zabývám Masarykovými názory na církve do roku 1914.

Masarykovu tvrdou kritiku katolické církve je nutno vnímat v souvislosti s konkrétním dobovým ovzduším, kritika církve totiž často znamenala kritiku rakouské monarchie a naopak, to souviselo s těsným sepětím rakouského státu a církevní instituce.⁴⁷ M. Šmíd se tak domnívá, že Masarykova vzrůstající agrese vůči církvi reflektovala jeho nespokojenost s monarchií obecně.⁴⁸ Kritika církve měla také volební rozměr – Masaryk při volbách do říšské rady kandidoval na Moravě (1907, Valašské Meziříčí) proti katolickému soupeři (V. Povondrovi), povaha volebního boje ho často nutila vyjadřovat se ostře k církevní problematice. Masaryk se rozešel s katolickou církví již v na přelomu 60. a 70. let 19. století, zásadní protikatolické práce vznikají až na počátku 20. století (viz výše). V úvodu uvedené tituly měly za primární cíl kritiku dobových náboženských poměrů a katolické církve, navíc je doprovázely veřejné střety a aféry s katolickou církví, právě při nich zaznívají ta nejtvrdší odsouzení katolicismu: „...*od reformního katolicismu nelze nic očekávat proto, že nelze nic očekávat od*

⁴⁶ Např. Jiří Bednář se pokusil o periodizaci Masarykova náboženského vývoje do tří období: a) pascalovské 1881 – 1900, b) volnověrecké 1900 – 1914, c) providencialistické od roku 1918, KAUTMAN, František: *Rusko a Evropa z Masarykova hlediska*. In: *Masarykův sborník IX*. Praha, Masarykův ústav 1995, s. 90.

⁴⁷ K situaci katolické církve v Rakousko – Uhersku přehledně např. MAREK, Pavel: *Církev a česká společnost v 19. a na počátku 20. století*. Brno, Masarykova univerzita 2006, 24 s.

⁴⁸ ŠMÍD, Marek: *Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor, č. 11 – 12, 2001, s. 265 – 270.

katolicismu...musíme si pomoci sami...“⁴⁹, případně: „...žádný znalec katolické církve a jejího rozvoje v nové době nebude považovat za možnou nějakou pronikavou reformu jak co do dogmat, tak co do morálky...“⁵⁰ Cílem této práce není analyzovat Masarykovu osobní víru a náboženství z filosofického či teologického pohledu, ale vyjmout ty části, které se týkaly kritiky katolické církve.⁵¹

Následující část souhrnně popisuje Masarykovu kritiku katolické církve. Charakteristickým rysem období do roku 1914 je odraz Masarykových výtek k církvi v praktické oblasti. Např. kritika vlivu církve ve školství se projevila formou řady afér, z nichž nejznámější jsou tzv. aféra katechetů, Wahrmundova aféra, případně Judova aféra, veřejná debata v hradeckém Adalbertinu pak dala průchod ke kritice snad všech částí katolicismu i církve. Tyto aféry jsou velmi dobře zpracované a nemá smysl přinášet procedurální podrobnosti z jednotlivých sporů, navíc vždy reflektovaly kritiku, která bude v následujících částech stručně vykreslena. Na těchto příkladech lze vidět, že do roku 1914 dává Masaryk zcela a plně průchod svému antikatholicismu, a to nejen v intelektuální oblasti, ale i ve formě soudních sporů, žalob a politických střetů. Masarykovi dokonce několikrát hrozilo i odsouzení a pobyt ve vězení. Masaryk se po roce 1918 takovýchto střetů (snad až na jednu výjimku) vyvaroval.

3. 2. Masarykova kritika církve jako instituce

Masaryk nevnímal církvev jako Bohem ustanovenou a řízenou, ale jako výsledek lidské náboženské potřeby: „*Tato organisace křesťanské obce je přirozeným výsledkem jejího vnitřního života...*“⁵² Potřebnost institucionalizované církve vycházela z konkrétních historických období, nyní je však již nepotřebná a zpátečnická. Masaryk považuje katolickou církev za jednu z mnoha křesťanských sekt, jež se pouze díky historickému vývoji stala převažující.⁵³ Masaryk odmítá možnost, že by Ježíš založil církev, tu měl založit až sv. Pavel, který začal dle Masaryka překrucovat jednoduché poselství Ježíše: „*Ježíš byl jednoduchý,*

⁴⁹ MASARYK, T. G.: *V boji o náboženství*. Praha 1932, s. 5.

⁵⁰ MASARYK, T. G.: *Rozhled církevním životem roku 1902*. Naše doba. Revue pro vědu, umění a život sociální, ročník X., 1902, s. 442.

⁵¹ K Masarykovu náboženství např. POLÁK, Stanislav: *Rozum a víra: K problematice myšlení a působení T. G. Masaryka*. Praha, ČSAV 1991, 188 s.

⁵² MASARYK, T. G.: *Sebevražda hromadným jevem společenským*. Praha 1930, s. 175.

⁵³ Tamtéž, s. 200.

*srozumitelný, klidný a jasný, Pavel byl spíše mlhavý a mystický, on také založil církev.*⁵⁴

Masaryk institucionálně dělil katolickou církev na dvě části: oficiální, vedenou jezuitským řádem a římskou kurií, již lze charakterizovat jako antimodernistickou a vědě a pokroku nepřátelskou. Na druhé straně zde existují snahy o přizpůsobení církve modernímu světu v Německu, Francii i Rakousku (tím odkazoval na modernistické hnutí). Masaryk kritizoval postup Pia X. vůči reformnímu hnutí jako nešťastný a zpátečnický: „*Papež je bez autority, katolická církev se svými způsoby vrací do středověku.*”⁵⁵

Masaryk však nepojímá katolickou církev jako jedolitou organizaci, velmi zdůrazňuje národní specifika. Masaryk měl pozitivní vztah k americkému, britskému a německému katolicismu. Naopak rakouský katolicismus komentuje slovy: „*Nejhorší z církví je církev katolická v Rakousku, která je horší než církev jinde...*”⁵⁶ Ve světle jednotné katolické nauky a hierarchie se toto rozlišování může zdát nezvyklé, přesto je lze do jisté míry považovat za oprávněné: Masaryk obdivoval katolicismus, který není triumfální, dominantní a státními orgány prosazovaný. Dokonce byl kritický k represím britského státu vůči katolicismu. Dále hodnotil jednotlivé „katolicismy“ dle mravní úrovně a teologické tvorby. Právě rakouský katolicismus, státem chráněný a nenucený k intelektuální námaze a apologetice, tak vnímal jako intelektuálně zcela chudý.⁵⁷ Posledním důvodem byl pravděpodobně poměr ke státu: v USA neexistovala vazba církví na stát, v Německu a Velké Británii byl katolicismus dokonce nepřítelem státu.

3. 3. Masarykova kritika církevní hierarchie, kněžství a autority

Hlavním rysem katolicismu dle Masaryka je požadavek absolutní podřízenosti a slepé poslušnosti, ze své podstaty (papežská neomylnost) církev odmítá svobodné myšlení, Masaryk považoval za typického reprezentanta katolického myšlení Josepha de Maistra, v němž viděl nadřazenost politických zájmů církve nad zájmy náboženskými a mravními.⁵⁸ Absolutní poslušnost vede k mravní lhostejnosti, neboť člověk se vzdává duševní tíhy svých rozhodnutí. Je

⁵⁴ MASARYK, T. G.: *V boji...* s. 24.

⁵⁵ ŠMÍD, M.: *Masarykův konflikt...* s. 266.

⁵⁶ MASARYK, T. G.: *V boji...* s. 13.

⁵⁷ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918.* Praha, Čin 1925, s. 598..

⁵⁸ MASARYK, T. G.: *Sebevražda...* s. 198.

také lehko zneužitelná absolutistickými státy.⁵⁹ Masaryk byl velkým kritikem dogmatu o papežské neomylnosti. V této souvislosti je zajímavé, že zmíněné dogma v *Sebevraždě* obhajuje: „*Prohlášení neomylnosti papežské, třebaže i logicky vyplývá z katolicismu, ukazuje tím, že teprve nyní bylo učiněno – v praxi neomylnost byla uznávána již dávno, ba vždy...*“⁶⁰ Masaryk viděl v dogmatu další nástroj, jak utužit politickou nadvládou katolické církve v Evropě. Papežskou neomylnost je nutno odmítnout jak z historických (nemá oporu v Písmu, část teologů ji odmítá), tak mravních důvodů (člověk má poslouchat své svědomí).⁶¹

S Masarykovým odmítáním církevní autority souvisí i odmítání církevní hierarchie. Ve spise *Jan Hus* píše, že každý upřímně věřící křesťan je: „*opravdovým knězem a papežem*“.⁶² Nejvyšší autoritou je Masarykovi osobní svědomí, ne učitelský úřad církve. Papežský úřad podle Masaryka vznikl přímou návazností na úřad římských císařů: „*Augustus byl prvním papežem*“.⁶³ Papežský stát je proto hlavním symbolem teokracie (spojení trůnu a oltáře). V tomto světle tedy Masaryk uvítal zánik papežského státu v roce 1870, který viděl za počátek pádu evropských teokracií.⁶⁴

Velmi propracovaná je u Masaryka kritika kněžství a celibátu. Samotná idea kněžství je dle Masaryka chybná, protože vede k tzv. církevnímu aristokratismu. Kněžský celibát je automaticky morálně hodnotnější než manželství, tím je kněz nadřazen laikům v církvi, vzniká tak dvojí morálka. Rovněž argumentuje, že apoštolové nežili v celibátu a Ježíš se k této otázce nikdy jasně nevyjádřil.⁶⁵ Celibát je také projevem nerovnosti mezi mužem a ženou, vznikl v předkřesťanských dobách a reflektoval nadřazenost muže, v současnosti však ztrácí opodstatnění.⁶⁶ V souvislosti s tím kritizoval kult Panny Marie (který právě na konci 19. století zažívá rozkvět), její uctívané panenství opět vytváří dvojí morálku a bere ženy v manželství za mravně podřadné.⁶⁷ V neposlední řadě

⁵⁹ MASARYK, T. G.: *Mravní názory*. Praha, Státní nakladatelství 1925, s. 28.

⁶⁰ MASARYK, T. G.: *Sebevražda...* s. 194.

⁶¹ POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a za pravdou 4*. Praha, Masarykův ústav 2004, s. 86.

⁶² MASARYK, T. G.: *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. Praha, Státní nakladatelství 1924, s. 330.

⁶³ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce...* s. 48.

⁶⁴ Tamtéž, s. 49.

⁶⁵ MASARYK, T. G.: *Mravní názory...* s. 27.

⁶⁶ FEJLEK, Vojtěch: *V hluboké úctě a oddanosti. Výbor z korespondence T. G. Masaryka s Karlem Čapkem*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1999, s. 114.

⁶⁷ HAVELKOVÁ, Hana: *Pro partnerství muže a ženy*. In: BRABEC, Jiří (ed.): *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 164 – 172.

reflektovala kritika celibátu jeho zkušenosti s kněžími, majícími nemanželské děti.⁶⁸

Katolicismus dle Masaryka požaduje důvěru v Boha, v praxi to ale znamená důvěru v církevní hierarchii, která za Boha mluví.⁶⁹ Pokud existuje kněžská aristokracie, pak existují i otroci (laici), povinní ve všem poslouchat příkazy církve.⁷⁰ Masaryk se tak ptá: Je možné, aby Bůh ve svém vztahu k lidem privilegoval určitou skupinu?

3. 4. Masarykova kritika spojení trůnu a oltáře

Stěžejním kamenem kritiky je spojení státu a církve, Masaryk od počátku požaduje bezpodmínečnou odluku. Je zajímavé, že ve spojení státu s církví nevidí Masaryk pouze historický jev, ale klíčovou danost katolicismu jako takového. Katolická církev usiluje od své přirozenosti o politickou moc: „*Stát a církev se státním náboženstvím tvoří jeden celek, organisovanou theokracii. Jednota trůnu a oltáře, z boží milosti, to nejsou jen okrasná rčení, tj. brutální skutečnost.*“⁷¹ Katolická církev je pro Masaryka z podstaty své hierarchie nedemokratická, právě proto úzce spolupracuje s absolutistickými státy, jež ji využívají k získání legitimacy režimu. Spojení katolické církve a absolutismu nejlépe vystihuje Havlíčkův citát, který Masaryk často užíval: „*Církevní absolutismus jest poduška světského, jeden s druhým stojí, jeden s druhým klesá, a kdo dovede otrásti sloupem libovůle a absolucie církevní, zboří jistě i politickou.*“⁷² Neoabsolutismus Masaryk okomentoval slovy: „*Bach potřeboval papeže a papež Bacha, stát a církev jednou jsou.*“⁷³ Právě v této oblasti se nejvíce mísí kritika rakouského státu a církve. Masaryk vystupoval proti rakouské legislativě, která i přes ústavu (1867) a svobodu vyznání privilegovala katolickou církev.⁷⁴ Boj za demokracii a svobodu je tak automaticky bojem proti církvi, která tento systém legitimizuje.⁷⁵

⁶⁸ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 4.* s. 199 – 207.

⁶⁹ MASARYK, T. G.: *Rusko a Evropa. Díl 2.* Praha, Ústav T. G. Masaryka 1996, s. 382 – 385.

⁷⁰ MASARYK, T. G.: *Masarykova praktická filozofie.* Praha, Masarykova společnost 1993, s. 85.

⁷¹ MASARYK, T. G.: *Demokratism v politice.* Praha 1912, s. 106.

⁷² MASARYK, T. G.: *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení.* Praha, Ústav T. G. Masaryka 1996, s. 274.

⁷³ MASARYK, T. G.: *Americké přednášky.* Praha, Čin 1929, s. 17.

⁷⁴ MASARYK, T. G.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení.* Praha, Politický klub české strany lidové 1904, s. 5 – 16.

⁷⁵ MASARYK, T. G.: *Otázka sociální.* Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, s. 261.

Když Masaryk zavrhoval spojení státu a církve, odmítal rovněž jakoukoli politickou aktivitu církve, zejm. politicky aktivní kněze. V říšské radě byl velkým kritikem křesťansko – sociální strany Karla Luegera. Nebezpečí politického katolicismu spočívalo v zatažení církve do politických bojů, což je na úkor morálky a náboženského poslání církve.⁷⁶ Na Kozím hrádku v roce 1910 řekl v souvislosti s klerikály: „Viděl jsem a vidím stále, jak katolická církev přijímá za své obhájce a obránce lidi mravně inferiorní a kompromitované.“⁷⁷ Při střetu s křesťanskými sociály prohlásil: „Politickou mocí nepomůžete náboženství, to nikdy nešlo... Politika může náboženství zkorumpovat...“⁷⁸

Masaryk také upozorňuje, že církev se z této pozice nikdy nemůže zastat slabých a utlačovaných. To souvisí se sociální otázkou: „Církev hromadila mamon, stala se bohatou hospodářskou institucí, dnes přímo institucí kapitalistickou.“⁷⁹ V příspěvku k programu Lidové strany (realistické) napsal o církvi: „Chudému, slabému hodí kost, ale jen aby sloužili mocným a bohatým.“⁸⁰ Při diskuzi v hradeckém Adalbertinu řekl: „...a tu vidíš toho arcibiskupa – šlechtice, ty generály a hodnostáře, všechno to zlato a pozlátka – přímo cítíš na vlastním těle, jak církev slouží ne těm chudým, nýbrž mocným.“⁸¹ Církev tedy i přes svou rétoriku o lásce neposkytuje chudým účinnou pomoc, proto Masaryk viděl socialismus jako ideu křesťanskou.⁸² K encyklice Rerum Novarum Lva XIII. byl Masaryk rezervovaný, sice ji uvítal jako krok správným směrem, ale bez předchozí reformy církve neviděl šanci na úspěch: „Po prozíravých a velkorýsých podnětech Lva XIII., po poslední encyklice přece vůbec nemůžeme pochybovat, že církev, která se tak vážně ujímá dělníků a chce sociální otázku řešit, musí duchovnímu, stejně tak jako stát svým úředníkům, poskytnout odpovídající vzdělání.“⁸³ Stejně tak stavovské principy encykliky označoval za neaplikovatelné

⁷⁶ MALÝ, Radomír: *TGM a jeho vztah ke katolicismu*. In: PRAŽÁK, R. (ed.): *c. d.*, s. 13 – 18.

⁷⁷ SKLENÁŘ, Vojtěch – HÝBL, František (eds.): *Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk*. Přerov 1990, s. 10.

⁷⁸ KOVTUN, Jiří (ed.): *Slovo má poslanec Masaryk: Masarykovy parlamentní řeči*. Praha, Československý spisovatel 1991, s. 139.

⁷⁹ MASARYK, T. G.: *Americké přednášky...* s. 33.

⁸⁰ MASARYK, T. G.: *O svobodě náboženské...* s. 4.

⁸¹ *Intelligence a náboženství: Náboženská diskuze v Královehradeckém Albertinu 23. října 1906*. Praha, Čas 1907, s. 66.

⁸² MASARYK, T. G.: *Otázka sociální*. 283 s.

⁸³ KOVTUN, Jiří (ed.): *Slovo má...* s. 81.

na moderní společnost.⁸⁴ Církev nemůže usilovat o řešení sociální otázky, když je sama hierarchická a nedemokratická ve své struktuře.⁸⁵

Častým cílem Masaryky kritiky byla pozice katolické církve ve školství, což opět souviselo s těsným sepětím státu a církve. Vzhledem k zjevnému rozporu vědy a víry nutí katechetové děti od dětství k přetvářce, zatímco v hodinách náboženství jsou nuceny věřit zázrakům odporujícím rozumu, jinde se po nich požaduje rozum. Masaryk také tvrdil, že výuka katechizmu a církevních dějin není náboženstvím, náboženství je nutno žít v praktickém životě dle příkladu Ježíše. Rovněž samotná existence katechetů vedle učitelů (většinou pokrokářských) vedla k řadě konfliktů. Ve spise *Zrcadlo katechetům* Masaryk udává více než 100 případů, kdy katecheta donášel na ateistického učitele k orgánům státní správy (např. kauza Lev Pelikán).⁸⁶ Přítomnost katolické církve ve školství vede také k náboženské krizi, děti se s odvrácením od katolicismu odvrací i od náboženství, jediným řešením je odstranění náboženství ze školství.⁸⁷ „V kostele ať je slovo boží! Ve škole však chceme slovo lidské. Slovo boží nesmí být nelidské a protilidské. Jaké by to bylo slovo boží?“⁸⁸ Je nutné zmínit, že Masaryk osobně byl pro náboženskou výchovu (v duchu mravního a nezjeveného náboženství), nebyl si však jistý konkrétní podobou takové výuky.⁸⁹

3. 5. Masarykova kritika katolické teologie

Církevní hierarchie s cílem udržet svou politickou moc neustále rozšiřovala Kristovo učení do složitějšího rámce, jehož výsledkem byla Masarykovi teologie. Masaryk viní církev z toho, že prosté učení lásky změnila v konstrukt, jehož jediným cílem je ospravedlnit politickou moc církve.⁹⁰ Samotnou teologii odmítá ze třech důvodů: Za prvé je orgánem mytického nazírání na svět:

⁸⁴ MASARYK, T. G.: *Leo XIII.* Die Zeit, 1903, roč. 35, s. 177.

⁸⁵ ŠMÍD, Marek: *Masaryk a česká Katolická moderna.* Brno, L. Marek 2007, s. 79.

⁸⁶ MASARYK, T. G.: *Zrcadlo katechetům.* Praha, Čas 1906, 136 s. K případu učitele Lva Pelikána, který vystoupil z církve a za to dostal zákaz vykonávání učitelské profese, dokonce Masaryk napsal celou práci: MASARYK, T. G.: *Interkonfesijní škola v Rakousku: K disciplinování učitele Lva Pelikána.* Praha, Čas 1907, 71 s. Masaryk tak usiloval o přísnou odluku, podal např. *Tzv. pilný návrh na ochranu svobody bádání na říšské radě.*

⁸⁷ MASARYK, T. G.: *Moderní člověk a náboženství.* Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, s. 15 – 35.

⁸⁸ SKLENÁŘ, V. – HÝBL, F. (eds.): *c. d.*, s. 11.

⁸⁹ TRAPL, Miloslav: *Masarykův program: demokracie-socialismus-česká otázka.* Brno, Zář 1948, s. 189 – 195.

⁹⁰ MASARYK, T. G.: *Palackého idea národa českého.* Praha, Čin 1947, s. 12 – 13.

„Teologie je jen zdokonalená mytologie...“⁹¹ Za druhé Boha nikdo neviděl, nelze ho tedy poznat a analyzovat. Za třetí, pod náporom vědy se teologie musí uchýlovat ke stále složitějším konstrukcím a stále více se vzdaluje praktickému životu. Masaryk rovněž nepovažoval za nutné se nějak podrobněji vypořádávat s jednotlivými katolickými dogmaty, jádro náboženství neviděl v dogmatech, ale v praktické zbožnosti. Dogmatickou stránku považoval za zcela irelevantní.⁹² Podle Jana Samohýla byl v této oblasti silně ovlivněn dobovou důvěrou v pozitivismus, tím Masaryk negoval jakoukoliv nadpřirozenou složku náboženství.⁹³

V souvislosti s kritikou zázraků a zjevení Masaryk řekl: „...zjevení a zázraků nikdy nebylo... nechceme, aby se tohoto luzného a vědou překonaného učení o zjevení od církví a států pro teorii vychování využívalo...“⁹⁴ Co nelze přijmout rozumem, je lež. Masaryk toto podrobněji vysvětluje v rozdílu mezi zjeveným a nezjeveným náboženstvím. Zjevené náboženství, jehož řadu rysů nese právě katolická církev, vzniklo z přirozené potřeby antropomorfismu. V této oblasti byl Masaryk zjevně ovlivněn A. Comtem, D. Humem a L. Feurbachem. Víra v zázraky a zjevení má kořeny v lidské neschopnosti vysvětlit rozumem řadu přírodních jevů, ideálem je Masarykovi náboženství nezjevené, očištěné od všech forem antropomorfismu.⁹⁵ V kontextu katolicismu to tedy zahrnuje odmítnutí všech zázraků, uctívání svatých, dogmat, ceremonií, obřadů, samotné nauky o zjevení a samozřejmě i hierarchické organizace církve. Dobře to dokládá následující citát: „*Bůh ve Starém zákoně je starý patriarcha.... Ve středověku je absolutní monarcha... v novověku monarcha konstituční, vždy dle zařízení společenského bude si člověk představovat boha a jeho poměr k člověku.*“⁹⁶

Masaryk pravděpodobně již od 70. let odmítal dogma o božství Ježíše Krista. O to zajímavější je, že ve spise *Sebevražda* mluví o Ježíši Kristu stále jako o Synu božím.⁹⁷ Jinak ve všech následujících pracích označuje Ježíše vždy za

⁹¹ TOTH, Daniel: *Masarykovo pojetí náboženství a katolicismus*. Teologické studie, 2002, 3, č. 1, s. 26 – 39.

⁹² MASARYK, T. G.: *Karel Havlíček...* s. 283 – 287.

⁹³ SAMOHÝL, Jan: *K pojetí náboženství a k vztahu ke křesťanství u T. G. Masaryka*. Studia Theologica, 2008, č. 31, s. 15.

⁹⁴ MASARYK, T. G.: *V boji o náboženství...* s. 10.

⁹⁵ MASARYK, T. G.: *Moderní člověk a náboženství*. s. 39 – 76.

⁹⁶ MASARYK, T. G.: *Americké přednášky*. s. 28.

⁹⁷ MASARYK, T. G.: *Sebevražda...* s. 171 – 173.

člověka: „...náboženství a věčnost nevisí na víře v Ježíšovo božství...“⁹⁸ Pro Masaryka byl Ježíš člověkem, který nevstal z mrtvých ani nebyl bohočlověkem, v tomto se samozřejmě rozcházel nejen s katolickou církví.⁹⁹

Písmo svaté Masaryk nepojímá jako výsledek zjevení: „*Nový zákon jest dílo literární, dílo lidské jako každá jiná kniha...*“¹⁰⁰ Písmo je mu literární dokument, jež popisuje náboženské představy 1. a 2. století n. l., odmítá možnost interpretovat Písmo s poukazem na současnost: „...*teologie se snaží měnit vysvětlení Genesis o stvoření světa, to je ale jasné a ten, kdo to psal, to nebral jako alegorii.*“¹⁰¹ Pokusy o moderní interpretaci Písma si chce církev pouze udržet moc a autoritu.¹⁰² Navíc Písmo Masaryk vnímá jako výsledek cenzury a hlasování církevního koncilu ve třetím století, o němž rozhodla skupina „...*nevzdělaných a pověřčivých hodnostářů...*“¹⁰³ Církev rovněž obvinil z padělání částí Písma: „...*část kanonu a biblických textů vůbec vznikly pouze z theologického a církevního úmyslu, prostě řečeno podvrháním...*“¹⁰⁴ Masaryk též považoval část evangelií za dodatečně upravenou: „*Ježíš proto není podvodníkem – nejvýše by podvodníky byli pisatelé evangelií...*“¹⁰⁵

Masaryk rovněž kritizoval pojetí hříchu jako provinění se proti Bohu. Masaryk viděl hřích jako provinění proti člověku, a jako takový nepotřebuje odpuštění od Boha, je nutné jej odčinit službou bližnímu.¹⁰⁶ Karel Skalický dokonce v této oblasti považuje Masaryka za nekřesťana: „*Přihlédneme-li však k jeho výrokům, týkajícím se ústředních článků křesťanské víry, jako je Boží zjevení a výkupná hodnota smrti a vzkříšení Krista, tu musíme konstatovat, že Masaryk se mívá věroučnou podstatou křesťanství...*“¹⁰⁷

Masaryk odmítá také transsubstanciační dogma, argumentuje tím, že v takovém případě má člověk moc nad samotným Bohem, což považuje za

⁹⁸ ŠMÍD, Marek: *Masaryk a česká Katolická...* s. 20.

⁹⁹ OLŠOVSKÝ, Jiří: *Ježíš u T. G. Masaryka*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín 1995, s. 22 – 27.

¹⁰⁰ MASARYK, T. G.: *Přehled nejnovější filosofie náboženství*. Praha, Spolek Augustina Smetany 1905, s. 18.

¹⁰¹ MASARYK, T. G.: *V boji o náboženství...* s. 11.

¹⁰² MASARYK, T. G.: *O svobodě náboženské...* s. 3.

¹⁰³ MASARYK, T. G.: *V boji o náboženství...* s. 19.

¹⁰⁴ MASARYK, T. G.: *Přehled nejnovější...* s. 20.

¹⁰⁵ OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2003, s. 203.

¹⁰⁶ HROMÁDKA, Josef Lukl: *Masaryk*. Brno, L. Marek 2005, s. 148 – 152.

¹⁰⁷ SKALICKÝ, Karel: *Tomáš Garrigue Masaryk*. Teologické texty, 2002, č. 2, 13, s. 108.

nesmyslné.¹⁰⁸ Masaryk však v této oblasti tvrdě odmítá názory, že Bůh ve světě není či je pasivní (F. Nietzsche).¹⁰⁹ V kultovní oblasti Masaryk hájil národní liturgii a překlad Písma svatého do národních jazyků, ne však z nacionálních důvodů, nýbrž z důvodů praktických (srozumitelnost pro lidové vrstvy).¹¹⁰

¹⁰⁸ MASARYK, T. G.: *Otázka sociální. Díl 2.* Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, s. 199.

¹⁰⁹ TOTH, Daniel – TOHTOVÁ, Martina: *Masarykův vztah k náboženství a církvi.* In: KUČERA, Zdeněk – LÁŠEK, Jan Blahoslav: *Modernismus – Historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu.* Brno, L. Marek 2002, s. 174 – 176.

¹¹⁰ MASARYK, T. G.: *Jan Hus...* s. 332.

4. MASARYK A TZV. POKUS O KULTURNÍ BOJ V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1918 – 1920/1921

4. 1. Pokus o kulturní boj v Československu a protikatolická vlna 1918 – 1920/1921

Tzv. kulturní boj či pokus o kulturní boj v Československu je obvykle vymezen stržením mariánského sloupu na Staroměstském náměstí dne 3. listopadu 1918 a končí přijetím ústavy, jež odložila odstavbu státu a církve na neurčito. Ve zmírnění porevoluční protikatolické vlny silně působil také vznik tzv. Pětky, díky níž získal politický katolicismus zásadní vliv na legislativní proces. Na protikatolické vlně v tomto období aktivně participovala široká veřejnost, většina politických stran a významných politických představitelů, některé instituce (např. Sokol, Volná myšlenka) i nekatolické církve. I po roce 1920 existovaly pokusy o vyvolání další protikatolické vlny, z nichž nejvýznamnějším případem byla Marmaggiho aféra, žádný pokus však nenašel širší odezvu veřejnosti. V práci užívám pojmu pokus o kulturní boj, protože protikatolická vlna nikdy nedostala politickou a právní podobu, typickou pro kulturní boj v Bismarckově či Hitlerově Německu.

Katolická církev po pádu rakousko – uherské monarchie zůstávala jedním ze symbolů zaniklého mocnářství. Celý československý odboj byl koncipován nejen jako protirakouský, ale i jako husitský a tím protikatolický. Katolická církev byla viděna jako jedna z hlavních opor monarchie za války a současně i jako protinárodní prvek. Většina církevní hierarchie a episkopátu byla složena z řad rakouské šlechty, i když existovaly výjimky (např. kardinál, pražský a později olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský z Hříště), i čeští biskupové užívali němčinu a byli rakouskými vlastenci. Katolická církev se ocitla roku 1918 na pokraji zhroutení, pražský arcibiskup Paul de Huyn byl zastižen zprávou o vzniku Československa na biřmovací vizitaci v Chebu, onemocněl zápallem plic a na radu Vatikánu opustil zemi. Olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský se stáhl do soukromí. Vedení československého státu požadovalo jmenování nového národního episkopátu, ještě komplikovanější byla situace na Slovensku, kde tvořili většinu episkopátu maďarské biskupové.

Na protikatolické vlně participovaly téměř všechny strany, ať z ideových důvodů – vždy silně antiklerikální byla sociální demokracie, národní socialisté a

později vzniknuvší komunisté, tyto strany nevnímaly katolicismus jen jako nevědecký přežitek či pověru, ale i jako důležitý pilíř kapitalistického systému. Národní demokraté vystupovali taktéž silně protikatolicky, působil zde zejm. vliv pravoslavného Karla Kramáře, spíše pragmatické důvody (snaha získat venkovské voliče) hrály roli v antikatalicizmu agrárníků (zde však rychle upadl vlivem A. Švehly).

Silný tlak působil i z řad lidových mas, zaznívala hesla o odčinění Bílé hory a třísetleté poroby. Symbolem těchto revolučních let se staly výroky typu: „*Katolíci budou v republice žebráci... ty černý pope ty odtud vyletiš... Řím musí být Čechem souzen a odsouzen... klerikálům ujel ve Vídni poslední rychlík*“ apod. Na různých místech docházelo také k individuálním excesům, mezi něž patřilo boření soch Jana Nepomuckého, kamenných křížů a drancování kostelních inventářů. Nejsilnější protikatolická agitace se odehrávala ve školách, většina učitelů byla pokrokařského smýšlení, výjimkou tak nebyly ani školní výlety, cíleně pořádané v neděli, aby tak děti nemohly navštívit pravidelnou bohoslužbu, či nabádání k ateismu.¹¹¹

V českých zemích se navíc objevily modernistické tendence, které zřejmě mohly navazovat na starší předválečné modernistické hnutí, potlačené Piem X. Paralyzovaného episkopátu využili odbojní kněží, vzniká Jednota katolického duchovenstva, do níž se zapojuje až 90% katolických kněží, požadující dogmatické i institucionální reformy, velmi podobné požadavkům zmíněného modernistického hnutí. Tomuto lacinému přizpůsobení se duchu moderní doby se postavil jak Vatikán, tak nový pražský arcibiskup František Kordač (1919 – 1931), hnutí bylo potlačeno a tvrdé jádro kněží vytvořilo na počátku roku 1920 národní Církev československou. V důsledku zmíněných problémů ztratila katolická církev 1 750 000 věřících, z nichž 793 000 přešlo do nové Církve československé.

Hlavní rány katolické církvi byly zasazeny v oblasti kulturní, školské a občanské. Ministr školství a národní osvěty Gustav Habrman zrušil povinnou účast dětí na náboženských obřadech a pravidelnou školní modlitbu, náboženská

¹¹¹ Časté byly zmínky učitelů o tom, že Jan Nepomucký neexistoval, že katolická církev otročí lidem a vede je k nevědomosti a hlouposti, zesměšňována byla i osoba papeže a univerzálním rysem byl velmi protikatolicky tendenční výklad historie. Např. Informace Ministerstva spravedlnosti o učitelích Aloisu Hoškovi a Hedvice Kovařkové, AKPR, fond církve, katolíci, inv. č. 487/A, sig. D7581, kart. č. 31.

výzdoba tříd byla ponechána na vůli učitelů, což vedlo ve většině případů k jejímu odstranění. S tím byl zrušen i povinný celibát učitelek. Systematické tažení se vedlo proti výuce náboženství, již roku 1919 byla omezena, klíčový tzv. Malý školský zákon byl však přijat až po zklidnění situace roku 1922 a výuka náboženství tak zůstala relativně povinná.¹¹² V občanské oblasti byl prosazen fakultativní sňatek, a zrušen tudíž povinný sňatek církevní, s tím vešlo v platnost i legalizování rozvodu.¹¹³ Novum představovalo i umožnění pohřbu žehem a realizace výstavby řady krematorií.¹¹⁴ Kazatelnicový zákon omezil svobodu slova při bohoslužbách a následně došlo ke zrušení privilegia immunitatis pro kněze.¹¹⁵ Majetek katolické církve byl taktéž zasažen probíhající pozemkovou reformou.¹¹⁶ Nad všemi zmíněnými opatřeními se jako velká hrozba vznášela odluka státu a církve, jedním z hlavních obhájců úplné odluky byl právě prezident Masaryk.

4. 2. Vliv Masaryka na intenzitu protikatolické vlny v letech 1918 – 1920/1921

Zatímco katolický charakter Rakousko – Uherska, roli církve za války a symboliku Bílé hory a husitství v českých dějinách lze brát jako objektivní faktory, přispívající k protikatolické vlně, postoje řady reprezentantů politické elity, z nichž nejvýznamněji působil právě příklad Masaryka, lze označit za faktory subjektivní. V následující části se pokusím dokázat, že Masaryk, ač zřejmě nevědomky a nepřímo, významně přispěl k intenzitě protikatolické vlny, i když řadu událostí v rámci tohoto společenského vzednutí odmítal, nikdy se od protikatolické vlny veřejně nedistancoval.

Masaryk zcela zásadním způsobem přispěl k protikatolické profilaci zahraničního odboje. Veřejnost věděla velmi dobře o Masarykových sporech

¹¹² 1919 bylo přijato nařízení MŠANO ze dne 9. 5. 1919, které omezilo povinné náboženství jen do 5. třídy, na lyceích do 4. třídy a na učitelských ústavech pouze do 1. třídy. Malý školský zákon byl přijat 13. 7. 1922 jako zákon č. 266/1922. Výuka náboženství byla sice dobrovolná, ale odhlášení dítěte z výuky náboženství vyžadovalo komplikovaný byrokratický proces.

¹¹³ Zákon č. 320/1919 umožnil fakultativní sňatek a rozvod. Zpočátku byl požadován povinný civilní sňatek (např. poslanec Bouček), to bylo odmítnuto, vznikl tak systém dvojích matrik (církevních a státních).

¹¹⁴ Zákon č. 180/1919 povolil pohřbívání žehem, jediné krematorium před rokem 1918 existovalo v Liberci. Nejdéle vzdorovala Olomouc, kde došlo ke stavbě krematoria díky obratné taktice katolického tábora až roku 1932.

¹¹⁵ Zákon č. 111/1919, tzv. Kazatelnicový (Zákon o zákazu politické agitace při bohoslužbách), zakazoval kněžím při bohoslužbách kritizovat veřejné činitele, přijímaná opatření, zákony a navrhované reformy. Branný zákon č. 193/1920 zavedl všeobecnou brannou povinnost a zrušil tak výjimku pro kněze.

¹¹⁶ Zákon č. 215/1919 postihl zejména nemovitý majetek právnických osob v církvi. Reforma však byla k církvi celkem přívětivá, neboť ztratila pouze 15% půdy a lesů.

s katolickou církví před rokem 1914 a absolutní většina obyvatel Československa, prezidenta roku 1918 považovala za ateistu.¹¹⁷ Masaryk viděl ve vzniku nového státu realizaci své filosofie českých dějin, roku 1918 tak vítězí husitská reformační demokracie nad katolickou reakční teokracií. Právě světová válka byla rozhodujícím konfliktem mezi teokraciemi, pro něž je typický katolicismus, a demokraciemi, jež stojí na ideálech protestantismu a reformace. Masaryk osobně očekával velký odliv katolíků z církve a jejich návrat k původní husitské konfesi. Vznik svobodného státu vnímal Masaryk jako důkaz platnosti své filosofie dějin. V rozhovoru pro časopis *Le Temps* 11. února 1919 uvedl: „*Dřímající husitská duše se probudila, když se svěrák, který jí tísnil hlavu, zlomil.*“¹¹⁸ Krátce před odjezdem z USA do Československa řekl Masaryk reverendu Králíčkoví: „...*proti katolicismu, nejhoršímu nepříteli našeho milého národa je nutno bojovat.*“¹¹⁹ V červnu 1920 v projevu prohlásil: „*Když slyším hesla Čech, češství, národnost, pro mne je to Chelčický, Hus, je to Komenský, je to konečně i ten Žižka... českobratrství znamenalo nejušlechtlejší květ křesťanství.*“¹²⁰ V kombinaci s dalšími faktory tak vznikl předpoklad pro vnímání katolické církve jako prvku cizorodého a nenárodního, či dokonce protinárodního. Zde je nutné uvést jednu poznámku - Masarykova filosofie dějin vychází z Palackého pojetí dějin, Palacký však vnímá katolicismus a protestantismus jako komplementární a sobě rovné principy, naopak Masaryk považuje katolicismus roku 1918 za zcela vyčerpaný a neschopný reformy.

Již první Masarykovo veřejné vystoupení v čele zahraničního odboje roku 1915 v Ženevě se odehrálo k výročí Husova upálení a mělo symbolizovat návaznost českých národních snah na reformační ideály. Masaryk jasně vyzval český národ – každý Čech se měl rozhodnout pro reformaci, nebo katolickou protireformaci.¹²¹ Při svém pobytu v Rusku Masaryk prosadil, aby jednotky

¹¹⁷ POLÁK, Stanislav: *Recepte T. G. Masaryka v Čechách*. In: *Masarykův sborník X*. Praha, Masarykův ústav 1998, s. 154 – 170.

¹¹⁸ *President Masaryk o nebezpečí německém*. Právo lidu, večerní vydání, 8 (27), 1919, č. 38, s. 2, dne 15. 2. Otištěno též: *Interview listu Le Temps s prezidentem Masarykem*. Národní listy, večerní vydání, 59, 1919, č. 40, s. 1, 18. 2.

¹¹⁹ KLIMEK, Antonín: *Boj o Hrad 1. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha, Panevropa 1996, s. 29.

¹²⁰ *Masaryk o českém bratrství*. České slovo, 12, 1920, č. 122, s. 5, 26. 5.

¹²¹ POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou 5*. Praha, Masarykův ústav 2009, s. 79.

legionářů dostávaly husitské názvy.¹²² Ve Washingtonské deklaraci z 18. října 1918 píše: „...náboženství získá váhu a autoritu, bude-li osvobozeno od státu a libovůle absolutistických vládců“. Šlo o otevřenou výzvu k úplné odluce státu a církve. V době svého odboje rovněž Masaryk příliš nedůvěřoval katolíkům, např. nabádal k velké opatrnosti při jednání s G. Košíkem, redaktorem *Katolického Sokola*, s odůvodněním, že jde o katolíka, a tím i potenciálního nepřítele.¹²³ U příležitosti návratu do Československa na konci roku 1918 Masaryk po překročení hranic několikrát veřejně deklaroval heslo: „*Tábor je náš program a tomuto programu zůstaneme věrni*“.¹²⁴ Svě první parlamentní vystoupení uvedl citátem z Kšaftu J. A. Komenského. Je tak logické, že v katolické církvi panoval strach a zděšení, dokonce i hradecký biskup Josef Doubrava, jediný biskup, který dal sloužit k 28. říjnu slavnostní Te Deum a v listopadu jako jeden ze dvou biskupů (druhým byl českobudějovický biskup Josef Antonín Hůlka) vítal Masaryka na nádraží v Praze, nazval před válkou Masaryka „*démonem naší studující mládeže*“.¹²⁵

Masaryk svým osobním příkladem boje proti katolické církvi do roku 1918 ovlivnil přímo či nepřímo řadu osobností i institucí. Sám anarchista a bolševik Franta Sauer, jež vedl dav zodpovědný za stržení Mariánského sloupu, přiznal, že jednal podle Masarykova příkladu a chtěl se tak vypořádat s katolickou církví.¹²⁶ Zde je zajímavé, že Masaryk stržení sloupu bohužel obhajoval, a to na základě mylného přesvědčení o jeho historii a původu. V první zprávě pro ministerskou radu Masaryk událost komentoval slovy: „*Jsem rád, protože ta socha byla politickou potupou pro nás.*“¹²⁷ Masaryk ovšem pojímal stržení sloupu jako politický akt, symbolizující vyrovnání se s monarchií, ne akt náboženský. Jinak je nutné zdůraznit, že pokud Masaryk dostal zprávu o výtržnosti proti církevnímu majetku či sakrálním objektům, ihned dával podnět vládě či ministrovi vnitra k vyšetření dané události.¹²⁸ Dva klíčoví architekti antiklerikální školské

¹²² TRAPL, Miloš: *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*. In: VALENTA, Jaroslav (ed.): *Československo 1918 – 1938: Osudy demokracie ve střední Evropě*. Praha, Historický ústav AV ČR 1999, s. 141 – 142.

¹²³ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou* 5. s. 145.

¹²⁴ *Prezident na cestě do Prahy*. Venkov, 13, 1918, č. 299, s. 6, 21. 12.

¹²⁵ DUŠKOVÁ, Lucie: *Josef Doubrava (1852 – 1921): Život královéhradeckého biskupa*. Diplomová práce, Univerzita Pardubice 2009, s. 13.

¹²⁶ HOUŠKA, Vítězslav: *T. G. Masaryk...* s. 94.

¹²⁷ *Zpráva ministerské radě o zahraniční činnosti*. AÚTGM, fond TGM-R, kart. č. 427.

¹²⁸ AKPR, fond Církev, církevní hodnostáři, inv. č. 1593, sig. D14112, kart. č. 285.

legislativy, ministr Gustav Habrman a sekční šéf ministerstva František Drtina, byli Masarykovi blízcí spolupracovníci již dlouho před válkou a zastávali dokonce radikálnější protikatolické ideje než samotný Masaryk před válkou.¹²⁹ E. Beneš na Versailleské mírové konferenci pronesl: „*Československý národ povstal proti středověké dynastii, podporované byrokracií, militarismem, římskokatolickou církví...*“ Podle A. Klimka byl duchovním autorem a inspirátorem těchto slov právě Masaryk.¹³⁰ Obdobně se Masarykem inspirovala silně protikatolická Československá obec legionářská, která v lednu 1921 proklamovala: „*Pokládáme za vodítko a přání příkaz svého vůdce – Masaryka. Žádáme odluku církve od státu, zrušení církevních škol, přesný plán pro znárodnění dolů, sestánění velkého lesního majetku...*“¹³¹ K Masarykově duchovní inspiraci se hlásila také Církev československá, jež ve svém katechismu uvedla čtyři evangelisty, mezi nimiž figuroval i Masaryk. Paradoxně se k Masarykovi a masarykovské inspiraci hlásily i radikálně ateistické osobnosti z Volné myšlenky.¹³² Stejná situace platila i v případě antikaticismu tělovýchovné organizace Sokol.¹³³ Konkrétně případ protikatolického vystupování Sokola později vedl Masaryka k několika kritickým výtkám na adresu této organizace. Roku 1926 kritizoval sokolskou agitaci za vystupování z církve: „*Sokol jako spolek nemá řešit otázku náboženskou... vystupování z církve není pozitivním řešením otázky náboženské.*“¹³⁴ V reakci na protesty Sokola proti svatováclavským oslavám roku 1929 pak prezident prohlásil: „*Sokol má dbát výchovy charakteru, a to může bez programu teologického, církevního... být tolerantním...*“¹³⁵ Tyto dvě výtky však zazněly až dlouho po ukončení protikatolické vlny, v klíčových letech Masaryk takto veřejně na obranu katolické církve nevystoupil.

Na základě uvedených příkladů soudím, že faktor Masarykova vztahu ke katolické církvi hrál významnou roli při protikatolické vlně na počátku první

¹²⁹ Hlavním tvůrcem tzv. Habrmanových zákonů byl právě František Drtina, k jeho osobě např.: CACH, Josef: *František Drtina: Filozof, pedagog a reformátor školství, představitel kultury a státník*. Pardubice 2003, s. 12 – 22.

¹³⁰ KLÍMEK, A.: *Boj o Hrad I*. s. 126.

¹³¹ Tamtéž, s. 324.

¹³² CINEK, František: *K Náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*. Olomouc 1926, s. 112.

¹³³ GREXA, Ján: *Sokol a náboženstvo*. In: *Sokolství od XIX. do XXI. století*. Olomouc, Hanex 2002, s. 31 – 36.

¹³⁴ *Prezident Masaryk o sokolování, Sokolu a sokolství*. Věstník sokolský, 29, 1927, č. 9, s. 130 – 138, 3. 3.

¹³⁵ T. G. Masaryk: *Sokolstvo a sokolství*. Moravský legionář, Brno 1935, s. 38 – 41.

republiky a ovlivnil myšlení velké části národa. Je však nutno zmínit, že většina skupin i osobností, jež se hlásila k inspiraci Masarykovou filosofií či myšlením, jeho myšlení zjevně vůbec nepochopila, případně si z něho vypůjčila pouze velmi zjednodušená hesla. Typickým příkladem je servilní vztah ateistických organizací k Masarykovi, jenž byl jinak silně věřícím člověkem. Zde je vhodné uvést, že i zástupci katolíků si uvědomovali, že prezidentovo jméno je spíše zneužíváno, svědčí o tom např. dopis ministra M. Hrubana: „*Upozornil jsem Vás již jednou na nemístnou agitaci tuto a na zneužívání jména presidenta republiky...* (v souvislosti s plakáty Volné myšlenky, jež vytrhávaly Masarykovy citáty z kontextu).¹³⁶ Stejně tak protestovali katolíci proti plakátům antiklerikálních skupin, jež vylepovaly plakáty s Masarykovými citáty: „*Řím musí být Čechem souzen a odsouzen. Heslo našeho tatíčka Masaryka musí býti každému dobrému Čechu svatým.*“¹³⁷ Masaryk na veřejnosti otevřeně nikdy výrazněji protikatolickou vlnu nekritizoval či proti ní nevystoupil. Jedinou výjimkou je projev k učitelstvu z července 1920, Masaryk v něm hájil důležitost odluky církve od státu právě v oblasti školské, avšak současně se kriticky vyslovil k problému odstraňování křížů ze škol, jež nepovažoval za součást odluky, a vyslovil se pro zanechání křížů ve třídách.¹³⁸ V této souvislosti je zajímavé, že právě otázka náboženské výzdoby nedostala nikdy zákonnou úpravu a zůstala pouze na úrovni ministerského nařízení G. Habrmana. To však náboženskou výzdobu přímo nezakazovalo, nýbrž dávalo o dané problematice rozhodnout školní radě. S příchodem druhé republiky byla pak náboženská výzdoba opět do škol navracena.

Nutno dodat, jak bude dokázáno v následujících částech práce, že v soukromí Masaryk přispěl ke zmírnění protikatolické vlny a často i v klíčových věcech vystoupil značně ku prospěchu katolické církve. Pokud vycházíme pouze z veřejného působení Masaryka a jeho vlivu na protikatolické živly, pak lze souhlasit s výrokem M. Turzové: „*Do útočných protináboženských hesel se koncentrovala protikatolická propaganda realistického trojhvězdí Masaryk –*

¹³⁶ Dopis ministra M. Hrubana Přemyslu Šámalovi ze dne 12. dubna 1919. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

¹³⁷ Panu kancléři presidenta Republiky československé ze dne 22. ledna 1921, AKPR, fond církve, inv. č. 960, sig. D7786, kart. č. 118.

¹³⁸ *Hold učitelstva prezidentu Masarykovi*. Čas, 30, 1920, č. 19, s. 6, 4, 7.

Herben – Machar“.¹³⁹ Masarykovy reálné politické kroky však tento citát nereflktují a dokonce ho popírají. Roli často hrálo i pouhé nedorozumění, roku 1920 proběhl méně známý katolický sjezd, strahovský opat M. Zavoral si P. Šámaloovi stěžoval na to, že Masaryk sjezdu neposlal pozdravný telegram, o sjezd se nezajímal a v danou dobu dokonce přijal na Hradě delegaci Volné myšlenky. Podle Šámala však prezident o sjezdu vůbec nebyl informován, a to ani telegramem. Z dalších jednání pak vyplynulo, že se telegram od pořadatelů sjezdu zřejmě ztratil v Kanceláři prezidenta republiky.¹⁴⁰

Zde bych rád uvedl drobnou poznámku, jedním z hlavních hesel protikatolického tábora byla Masarykova údajná slova: „*Katolíci budou mít tolik práv (místa), kolik si vybojují*“, nepodařilo se mi najít ani jeden projev, dokument či dopis, kde by Masaryk užil tuto formulaci. Velké množství prací tento citát zmiňuje, aniž by však odkazovalo na konkrétní zdroj. Osobně se domnívám, že citát mohl vzniknout spíše jako součást obranného boje ČSL, jehož cílem byla mobilizace sil a podpory pro katolické strany, heslo se totiž objevilo poprvé právě na stránkách katolického tisku.

4. 3. Masaryk, krize uvnitř katolické církve a vznik Církve československé

Zásadní oblast, kde mohl Masaryk zasadit velmi citelnou ránu katolické církvi, byl probíhající rozkol a postupný vznik národní a liberální Církve československé. Sám prezident podporoval jmenování národních představitelů do čela jednotlivých biskupství.¹⁴¹ V revoluční atmosféře Masarykovu podporu pro reformní proud duchovenstva nešlo předem vyloučit: řadu požadavků vznesených Jednotou katolického duchovenstva Masaryk před válkou podporoval a sám ve svých dílech prosazoval. Z nejvýznamnějších jmenujme Masarykův požadavek na zrušení (či zdobrovolnění) celibátu, zavedení národního jazyka do liturgie, demokratizaci církve (posílení vlivu laické veřejnosti v církvi a národních biskupských kolegií) či oslabení papežské moci v církvi. V následující části se pokusím dokázat, že Masarykův postoj v klíčových chvílích probíhající krize uvnitř církve byl k reformnímu proudu netečný, místy až nepřátelský. Rovněž

¹³⁹ TURZOVÁ, Virginie Marie: *Kartouzský vězen: Mons. Jan Šrámek – kněz a politik*. Svitavy, Trinitas 2006, s. 224.

¹⁴⁰ Zápis ze dne 4. září 1920. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

¹⁴¹ Záznam z 6. dubna 1922. AKPR, fond Dr. František Kordač, pražský arcibiskup, inv. č. 773, sig. D5557, kart. č. 75.

nastíním důvody, jež mohly vést Masaryka k tomu, že svým vlastním názorům blízký proud nakonec nepodpořil.

Masaryka představitelé Jednoty kontaktovali již v prosinci 1918 po jeho návratu do vlasti. Poměrně brzy jej také navštívili a důrazně ho žádali, aby s nimi konzultoval výběr budoucího pražského arcibiskupa. Jednota s Masarykovou podporou počítala ve svém reformním úsilí, např. František Kroiher ve svém projevu na schůzi Jednoty na konci roku 1918 vkládal v podporu prezidenta velké naděje.¹⁴² Nátlakem na prezidenta chtěla Jednota zajistit jmenování hodnostáře blízkého reformám. Namísto spolupráce s Jednotou však Masaryk začal konzultovat problematiku církevního rozkolu s vídeňským nunciem Vilfré di Bonzo a dočasným administrátorem pražské arcidiecéze Josefem Doubravou.¹⁴³ Výsledkem byla prezidentova podpora ke jmenování Františka Kordače na arcibiskupský stolec v září 1919, a to i s vědomím, že jde o jednoho z hlavních nepřátel reformního programu Jednoty a také člověka, jež má velmi silné osobní vazby z dob studií na římskou kurii.¹⁴⁴ Jednota chápala jmenování jako zradu ze strany prezidenta, z jednání totiž odešla s pocitem získání prezidentova závazku ke konzultaci v oblasti nominace pražského arcibiskupa.¹⁴⁵ Masaryk ještě v lednu 1920 obdržel od tehdy již exkomunikované Jednoty dopis, v němž byl žádán o podporu reformního hnutí ve Vatikánu prostřednictvím československého zastoupení, Masaryk na dopis neodpověděl a v této oblasti nepodnikl žádnou aktivitu.¹⁴⁶ Už před svým odjezdem do Vatikánu vedl Kamil Krofta rozhovor s Masarykem o prioritách své diplomatické mise, součástí rozhovoru byl i Masarykův názor na nově vznikající církev, jež si Krofta zaznamenal: „...povrchní, domáhá se věcí nepodstatných, celibátu, české bohoslužby atd., a mimo to není vedeno osobami, které by vzbuzovaly dost důvěry.“¹⁴⁷ V následném boji o kostely se Masaryk postavil na stranu katolické církve, resp. odmítl podpořit požadavky Církve československé. Při návštěvě Jičína v říjnu 1921 byl

¹⁴² FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno 2001, s. 38.

¹⁴³ MAREK, Pavel: *České schisma: příspěvky k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924*. Rosice u Brna, Gloria 2000, s. 189.

¹⁴⁴ MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc, Moneta 2005, s. 72.

¹⁴⁵ MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924)*. Brno, L. Marek 2005, s. 138.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 205.

¹⁴⁷ DEJMEK, Jindřich.: *Kamil Krofta: Diplomatický deník 1919 – 1922*. Praha, Historický ústav 2009, s. 14.

Masaryk nařčen, že nepodpořil Církev československou v boji o kostely, Masaryk odpověděl: „...znám vaše hnutí i potřeby, ale sám uznáte, že jsou zde právní a hospodářské obtíže... dejme tomu vaše stanovisko, že kostel patří národu... ale my nemáme národ jako subjekt těch práv.“¹⁴⁸ O problému boje o kostely jednal prezident s P. Šámalem a strahovským opatem M. Zavoralem již 4. září 1920, Šámal v zápise uvádí, že prezident osobně intervenoval v řadě konkrétních sporů, a to ve prospěch katolické církve. Masaryk se dokonce cítil dotčen kampaní proti své osobě v některých katolických listech, a to s poukazem na řadu oblastí, kde katolické církvi prostřednictvím prezidentské kanceláře pomohl.¹⁴⁹ Je zajímavé, že v podobném, ale mnohem menším boji, který probíhal na Podkarpatské Rusi mezi pravoslavnými a řeckokatolíky, byl Masaryk ochoten podpořit řešení spočívající v uplatnění principu většiny: tedy v oblastech s většinovým počtem pravoslavných měl kostel připadnout pravoslavným, i když byl původně ve vlastnictví řeckokatolické církve.¹⁵⁰ Masaryk nevydal ani náznak, že by byl ochoten stejný princip uplatnit ve vztahu ke katolické církvi. Lze tak říci, že Masaryk byl ve vztahu k Jednotě a poté i Církvi československé zcela pasivní, téměř s jejími představiteli nekomunikoval, na veřejnosti se k tématu nevyjadřoval vůbec a svým postupem v praxi umožnil odstranění schizmatického hnutí z lůna katolické církve.

Pro vysvětlení Masarykovy pasivity vůči nové církvi lze uvést dva druhy faktorů – objektivní a subjektivní. Objektivní faktory vyplývaly z nutnosti konsolidovat novou republiku, jež se potýkala s revizionistickými požadavky některých svých sousedů, měla řadu vnitřních problémů a prezident se v prvních měsících své vlády zabýval hlavně zahraniční politikou. Masaryka na potenciální výbušnost celého schizmatu upozornil v dopise z 11. února 1919 Karel Kramář. Masaryka žádal o umírněnost a nevměšování se do probíhajícího církevního rozkolu, v opačném případě by mohla být pozice Československa na probíhající mírové konferenci oslabena: „*Naše situaci není opravdu tak skvělá, abychom si*

¹⁴⁸ *Prezident Masaryk v Jičíně*. Čas, 31, 1921, č. 29, s. 7, 23. 10.

¹⁴⁹ P. Šámal tvrdí, že Masaryk při založení Kanceláře prezidenta republiky vydal jako jedno z prvních nařízení, právě důsledný rozkaz brát ohled na katolickou církev, hradní hudba tak např. nesměla před Hradem hrát do té doby, než se daná věc probrala s arcibiskupskou kanceláří. Zápis ze dne 4. září 1920. AKPR, fond katolíci, sig. T665, kart. č. 53.

¹⁵⁰ MAREK, Pavel – BUREHA, Volodymyr: *Pravoslavní v Československu v letech 1918 – 1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*. Brno, CDK 2008, s. 132.

ještě zbytečně mohli vyvolávat odporce.“¹⁵¹ V dalším dopise z 14. února 1919 označil jakékoliv protikatolické akce či jejich tolerování ze strany státu za „přímo svévolné rozbíjení oken, která ještě zůstala celá“.¹⁵² Masaryk v odpovědi Kramářovi odmítl jakékoliv vměšování státu do celého schizmatu: „Já osobně nechci žádného politického vsahování do života náboženského (to dělali Habsburkové)“. Je také zajímavé, že v odpovědi Kramářovi odmítl požadavek zrušení celibátu jako legitimní základ pro církevní reformu, resp. odmítl přistupovat k reformě církve pouze z důvodu nepohodlnosti celibátu pro některé kněží.¹⁵³ Československá diplomacie se rovněž pokoušela navázat styky s Vatikánem (viz kapitola Masaryk a Vatikán) a jednou z hlavních obav Vatikánu směrem k nové republice byla právě možnost podpory státu ve prospěch schizmatického hnutí. Vatikán se informoval nejen u Kamila Krofta, ale současně vyslal britského jezuitu přímo k Masarykovi s cílem zjistit prezidentův názor na novou církev. Masaryk při setkání se zmíněným jezuitou Vatikán uklidňoval: „...církev vznikají mučednictvím a ne formální registrací. Náboženství nemůže vzniknout tím, že se stovka nebo pár stovek kněží rozhodlo vzdát celibátu.“¹⁵⁴ Josef Šusta, Kamil Krofta i Josef Pekař upozorňovali na nebezpečí, jaké skýtá vznik nové církve pro mezinárodní postavení republiky, od státu požadovali v této oblasti zcela pasivní přístup.¹⁵⁵ J. Šusta, stejně jako K. Krofta, patřil mezi blízké prezidentovy spolupracovníky a lze se domnívat, že na něho měli v této věci vliv. Případná státní podpora schizmatikům by také odcizila převážně katolické Slovensko. Z těchto důvodů je nutné vnímat schizmatické hnutí nejen jako omezený vnitřní problém církve, ale současně jako faktor mezinárodních vztahů a katalyzátor stability republiky.

Za subjektivní faktory považují určité odchýlení se nové církve od principů prosazovaných samotným Masarykem. Ve svém svolání z 10. ledna 1920 měla církev velmi silné ambice být nejen církví vskutku národní, ale i státní.¹⁵⁶ Hlavní Masarykovou tezí byla odluka státu a církve a tedy úplná

¹⁵¹ BÍLEK, Jan (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*. Praha, Masarykův ústav AV ČR2005, s. 311.

¹⁵² Tamtéž, s. 317.

¹⁵³ Tamtéž, s. 321.

¹⁵⁴ KLÍMEK, A.: *Boj o Hrad I*. s. 31.

¹⁵⁵ PETRÁČEK, Tomáš: *Josef Pekař a kořeny jeho postoje k náboženské revoluci v počátcích Československé republiky*. In: KRUMPOLC, Eduard – POLÁKOVÁ, Jana – POSPÍŠIL, Ctirad (eds.): *Z plnosti Kristovy*. Praha, Karmelitánské nakladatelství 2007, s. 256 – 266.

¹⁵⁶ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, Zvon 1991, s. 242.

politická nezávislost náboženství, silné tendence uvnitř Církve československé, požadující povýšení na státní církev, tak logicky odporovaly Masarykově vlastní filozofii o vztahu státu a církve. Není bez zajímavosti učinit zde určitou odbočku, obdobná očekávání měla i Českobratrská církev evangelická, jejímž byl prezident formálním členem. Již od října 1918 existovaly naděje řady představitelů této církve na růst vlivu prostřednictvím prezidentovy osoby, roku 1920 však J. L. Hromádka musel rezignovaně konstatovat, že vztah prezidenta k vlastní církvi není vůbec takový, jak se původně očekávalo. Naopak prezident je zcela chladný a pozvánky na sjezdy a akce své vlastní církve ignoruje.¹⁵⁷ Ve svých kritických výtkách na adresu Jednoty a poté i nové církve Masaryk často zdůrazňoval, že spíše než snahou o hlubší náboženství a církevní reformu jde představitelům pouze a jen o zrušení celibátu, a to čistě z osobních důvodů. Roli zde zřejmě hrálo i naprosté teologické a věroučné neukotvení a tápání nové církve, představitelé Jednoty nebyli připraveni na vznik nové církve, kterou prosadila úzká skupina radikálů, proto byla většina nauky převzata od katolicismu s tím, že se v průběhu času dle potřeby modifikovala. Obdobně charakterizuje Masarykovu nejistotu k nové církvi F. X. Halas: „*Masaryk se rozhodně nemínil dát vmanévrovat do role nějakého českého Jindřicha VIII., snad i proto, že sám nahlížel určité karikaturní rysy, jichž předpokládáná obroda náboženského ducha českého národa nabývala v podání, které jí vtiskovala československá církev.*“¹⁵⁸ Masarykovu nelibost nad velmi nejasným vymezením nové církve lze vysledovat i z korespondence Emila Dlouhého Pokorného, v dopise Rudolfovi Paříkovi z 16. 1. 1922 Pokorný píše: „*Masaryk se měl vyjádřit k naší deputaci 31. 12.: Pánové, já Vás nechápu, co vlastně chcete. Na jedné straně chcete být církví pokrokovou, na druhé straně se spojujete s pravoslávím...*“¹⁵⁹ V dopise Zahradníkovi-Brodskému zase Masaryk nové církvi vyčítá přílišný nacionalismus: „*Nejprve jste dobrým Čechem a potom až křesťanem.*“¹⁶⁰ V této souvislosti lze také připomenout již zmíněnou Masarykovu kritiku liberalismu, Masarykův požadavek náboženské reformy

¹⁵⁷ HROMÁDKA, Josef Lukl: *Masaryk a my*. Kostnické jiskry, 1920, č. 2, s. 49 – 50.

¹⁵⁸ HALAS, F. X.: *c. d.*, s. 538.

¹⁵⁹ ÚAMCČSH Praha, sig. A IV-24, i. č. 34 – Korespondence Rudolfa Paříka. Přepis dopisu je také jako příloha v monografii: MAREK, Pavel: *České schisma: příspěvky k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924*. Rosice u Brna, Gloria 2000, s. 158.

¹⁶⁰ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 13*. Praha, Paseka 2000, s. 157.

odmítal reformu v duchu laciného přizpůsobení se moderní době, a právě v tomto duchu často postupovala nová církev.¹⁶¹

4. 4. Masaryk a myšlenka odluky státu a církve

Konstantou Masarykova myšlení a politiky jak před válkou, tak po válce, byl požadavek úplné odluky státu a církve. Tato odluka neměla dle Masaryka za cíl církev v žádném případě poškodit, ale udělat ji nezávislou a umožnit jí soustředit se na svůj hlavní cíl – tedy mravnost a spásu věřících. Politická aktivita vázaná na stát jí tento úkol pouze komplikovala. Masaryk vycházel ze zkušenosti rakousko – uherské monarchie, kde byla vazba mezi trůnem a oltářem poměrně silná a měla některé neblahé dopady na církevní život. O odluku v podstatě usiloval Masaryk až do konce svého prezidentského mandátu, a to i v době, kdy bylo její provedení už zcela nereálné. Odluce se urputně bránila jak církevní hierarchie (Vatikán byl poměrně svolný k mírné formě odluky), tak síly politického katolicismu, řada papežských encyklik (Mirari Vos 1832, Quanta Cura 1864, Humanum Genus 1884, Vehementer Nos 1906 aj.) navíc odsuzovala odluku jako zednáři prosazovanou protikatolickou herezi.¹⁶² Je však nutné opět zdůraznit, že Masaryk odluku nezamýšlel jako proticírkevní či protináboženský akt.

Nutnost rozluky Masaryk několikrát deklaroval již za války. Rozluku obsahovala Washingtonská deklarace z 18. října 1918, Masaryk ji zdůvodnil slovy: „...náboženství získá váhu a autoritu, bude-li osvobozeno od státu a libovůle absolutistických vládců.“¹⁶³ Dne 18. října 1918 vyšlo Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou, Masaryk v něm napsal: „Ve stále snaze o pokrok bude (stát) zaručovat úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy... Církev bude odloučena od státu... demokracie porazila teokratickou autokracii...“¹⁶⁴ Masaryk odluku zmiňuje i ve Světové revoluci s odkazem na pozitivní zkušenost amerických katolíků: „Sám jsem se účastnil katolického sjezdu ve Washingtonu 20. června 1918... Právě američtí katolíci

¹⁶¹ Zcela typickým příkladem je např. snaha nové církve ukázat svůj národní charakter tím, že se ve slově Ježíš úmyslně četlo nepřirozeně dlouhé „é“.

¹⁶² GELMI, Josef: *Papežové. Od. sv. Petra po Jana Pavla II.* Praha, Mladá fronta 1994, s. 218 – 249.

¹⁶³ KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě: éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935.* Praha, Torst 2005, s. 42.

¹⁶⁴ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou* 5. s. 313 – 314.

cháпали, že nezávislost církve na státu není církvi na závadu.“¹⁶⁵ Výzva k rozluce dle amerického vzoru je obsažena i v knize Nová Evropa, jež vznikla za války a byla vydána až v době samostatné republiky.¹⁶⁶

Ve jmenovacím dekretu pro ministra školství a národní osvěty Gustava Habrmana ze dne 8. července 1919 Masaryk píše: „*Chystaná rozluka provede se v oboru školské správy s potřebným taktem, věnuje ji potřebnou pozornost.*“¹⁶⁷ G. Habrman i F. Drtina se pak stali zastánci radikální formy rozluky. Na protestní list československých biskupů reagoval Masaryk 4. listopadu 1919 slovy: „*Dobrého spolužití církve a státu dosáhneme rozlukou. To je v zájmu nejen státu, nýbrž i náboženství a mravnosti, provedeme ji dle amerického vzoru, bez tzv. kulturního boje, proto doufám, že také pomocí církve a její hierarchie. Lituji některých proticírkevních výstřelků. Pokud šlo o zabírání církevních budov, je to ospravedlněno neodkladnou potřebou státu. Ostatně zcizení církevních statků, jak zákon ustanovuje, není konfiskací.*“¹⁶⁸ Masaryk odhodlaně prosazoval odluku i v komunikaci s Vatikánem, dokládají to samotné Kroftovy deníky, v nichž je velká část věnována právě úsilí prezidenta o provedení odluky, ale i např. Masarykův dopis prvnímu nunciovi v Československu Klementu Micarovi, Masaryk v něm píše: „*Ujišťuji Vás, že mně pokrok náboženský byl a bude předmětem velmi vážným a že zejména ohlášený již vládou program odluky státu a církve posuzuji z hlediska náboženského a v zájmu náboženském.*“¹⁶⁹ Masarykova slova z knihy *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení* citovali dokonce zastánci odluky v tzv. rozlukové komisi na MŠANO jako argument pro její rychlé provedení.¹⁷⁰ Zřejmě nejvýznamnějším prezidentovým počinem v této oblasti bylo předložení tzv. *Memoranda o zásadách odluky církve od státu* na zasedání vlády dne 11. listopadu 1919. Memorandum obsahovalo návrh velmi mírné formy odluky, stát neměl zasahovat do věcí dogmatiky ani kultu, většinu majetku si měla

¹⁶⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914 – 1918.* Praha, Čin 1925, s. 262.

¹⁶⁶ MASARYK, T. G.: *Nová Evropa.* Brno, Doplněk 1994, s. 185.

¹⁶⁷ *Významné projevy prezidenta Masaryka o úkolech nové vlády.* Právo lidu, 28, 1919, č. 160, s. 1, 9. 7.

¹⁶⁸ KLIMEK, A.: *Velké dějiny zemí...* s. 153.

¹⁶⁹ ŠÍMA, Josef: *Právo konkordátní a konkordáty po světové válce.* Praha 1934, s. 124. Také: *Odpověď pana prezidenta papežskému nunciu arcibiskupovali Micarovi.* Dne 9. září 1920. AKPR, fond Církve, Nástupní audience, inv. č. 487/A, kart. č. 31.

¹⁷⁰ Konkrétně zde pasáže z Masarykovy knihy citoval František Krejčí. KOLÁŘ, Petr: *Myšlenka odluky státu a církve v období vzniku první Československé republiky.* In: KADLEC, Jaroslav – KUBÍN, Petr – MIKULICOVÁ, Mlada (eds.): *In omnibus caritas.* Praha, Karolinum 2002, s. 305.

církev ponechat, církvi Masaryk navrhoval řadu daňových zvýhodnění, stejně jako obnovení privilegia immunitatis pro kněze, rovněž měla mít právo zřizovat vlastní školy a náboženství mělo být volitelným předmětem. V návrhu se vyjádřil také k zastáncům radikální formy odluky: „...*příklad Francie je příkladem více než odstrašujícím.*“¹⁷¹ I když vláda nakonec dle memoranda nepostupovala, lze na tomto dokumentu demonstrovat Masarykovu velmi mírnou (a pro církve za daných podmínek výhodnou) představu odluky, blízkou americkému či brazilskému typu. Právě na tomto typu odluky byl Vatikán ochoten se předběžně dohodnout s Československem.

Masaryk se účastnil i klíčové parlamentní debaty před schválením ústavy v únoru 1920, ve své řeči prosazoval ukotvení odluky či jejího budoucího provedení přímo do ústavního textu: „*Usilujeme také o rozluhu státu od církve a uvolňujeme se takto od církevní autority, jak ji Rakousko vybuodovalo.*“¹⁷² Posledním prezidentovým krokem v naději na realizaci rozluky bylo vyjádření podpory pro návrh zákona o odluce, předložený Theodorem Bartoškem (podaný již po schválení ústavy), návrh byl však smeten ze stolu.¹⁷³ S tímto neúspěchem definitivně končí Masarykova aktivní spolupráce se zastánci odluky, např. na výzvu nekatolických církví, pokrokářských organizací a některých socialistických a antiklerikálně orientovaných poslanců z března 1920 již nijak nereagoval.¹⁷⁴

Po odmítnutí Bartoškovu návrhu bylo provedení odluky již velmi nereálné, i přesto jej Masaryk neustále zdůrazňoval a připomínal. Jak jsem však uvedl, o odluce prezident sice velmi často mluvil, ale v politické praxi na ni rezignoval, výzvy k odluce se tak staly spíše morálním apelem. Příkladem mohou být jednotlivá poselství prezidenta republiky k novému roku, kde s železnou pravidelností volal po nutnosti provedení odluky. Ještě roku 1925 o odluce prohlásil: „...*tuto úpravu nepojímám protinábožensky, naopak: církve mají z vlastní síly usilovat o duchovní život a pokrok a stát stejně má spoléhat se na sebe a svou vnitřní hodnotu.*“¹⁷⁵ Odluku Masaryk obhajuje dokonce i ve 30. letech

¹⁷¹ TGM vypracoval tzv. *Memorandum o zásadách odluky církve a státu* a 11. listopadu 1919 jej předložil jako návrh vládě ke schválení. *Prezident republiky o poměru církve k státu*. Národní listy, 59, 1919, č. 259, s. 1, 5. 11.

¹⁷² 125. schůze Národního shromáždění dne 27. února 1920. Stenoprotokoly. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/125schuz/s125004.htm> (20. 1. 2010)

¹⁷³ RUPPELDT, Fedor: *Návrh dr. T. Bartoška na zákon o rozluce církve a státu*. Nové Město nad Metují, 1920, s. 13.

¹⁷⁴ *Ministerské radě Republiky československé*. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

¹⁷⁵ *Nový rok na Hradě*. Národní osvobození, 2, 1925, č. 2, s. 1, 2. 1.

v knihách rozhovorů s E. Ludwigem a K. Čapkem: „*Mluvím-li pro rozluky církve a státu, ve smyslu novodobého, řekněme moderního vývoje a v souvislosti s ním, neznamená to odluku státu a náboženství, nýbrž právě odluku církve jako společenské organizace od státu za tím účelem, aby církev a náboženství byly odpolitizovány... Bůh nepotřebuje vojáků ani policie...*“¹⁷⁶

Obdobných vyjádření je možno nalézt mnohem více, z nich je zřejmé, že se Masaryk ideje rozluky nikdy do konce svého života vnitřně nevzdal. Podle mého názoru byla v Masarykovi odluka tak silně zakořeněna kvůli jeho zkušenosti z dob rakouské monarchie. I katolík musí uznat, že spojení „trůnu a oltáře“ na počátku 20. století představovalo do jisté míry anachronismus a mělo i ne zcela dobré dopady. Postupně však přestal usilovat o její provedení, neboť kromě radikálně levicových a antiklerikálních sil nechtěl rozluky již nikdo prosazovat. Lze tak tvrdit, že Masarykovou největší prioritou na poli církevní politiky bylo provedení smírné odluky, právě z toho důvodu Masaryk potřeboval dobré vztahy s Vatikánem a kooperaci československého episkopátu. Bez těchto dvou věcí nemohla být rozluka, tak jak ji prezident zamýšlel, nikdy provedena.

Masaryk dle mého názoru sám nevědomky přispěl k nemožnosti realizace odluky. Do úřednického kabinetu Jana Černého prosadil jmenování Josefa Šusty, radikální proudy naproti tomu požadovaly po prezidentovi jmenování G. Habrmana či F. Drtiny. Josef Šusta, ač v principu rozluky zastával, byl poměrně konzervativní a prosazoval na MŠANO rozvahu, v rozlukové komisi na ministerstvu poté prosadil odložení řady rozhodnutí a opatření na pozdější dobu.¹⁷⁷ Masaryk navíc sám nechtěl, aby rozluky provedla úřednická vláda, nýbrž vláda legitimní, a tedy politická. Dalším problémem, kterým Masaryk přispěl k odložení odluky, byl její konkrétní koncept: Masaryk požadoval rozluky velmi mírnou (ideálně amerického typu), a to jak v legislativní, tak majetkové oblasti, konkrétní podobu rozluky chtěl v průběhu její přípravy konzultovat s církevními představiteli, včetně Vatikánu. V promluvě k americkým katolíkům v květnu 1918 pronesl: „*O konfiskaci církevního jmění nemůže být řeči... nic se nestane násilně*

¹⁷⁶ LUDWIG, Emil: *Duch a čin: rozmluvy s Masarykem*. Praha, Česká expedice 1996, s. 155.

¹⁷⁷ Formálně pod názvem Poradní sbor pro řešení církevně politických záležitostí při Ministerstvu školství a národní osvěty. LACH, Jiří: *Vliv historika Josefa Šusty na církevní život v počátcích první ČSR*. In: HANUŠ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenství křesťané ve 20. století*. Praha, CDK 2006, s. 209 – 228.

*a bez dohody s církvemi.*¹⁷⁸ S určitým zjednodušením lze říci, že Masaryk se chytil do stejné pasti jako další zastánci odluky, kteří s ohledem na poválečné společenské ovzduší a souhlas většiny politických sil na odluce, počítali s rozlukou jako věcí samozřejmou a neodvratnou. Proto také Masaryk na rozlukou nespěchal a usiloval o její smírnější a tím pádem i pomalejší formu, žil totiž v přesvědčení její neodvratnosti. Zřejmě nejlépe situaci charakterizují slova jednoho z hlavních obhájců odluky A. Hobzy: *„A tak plynul čas za tichých a nesmělých příprav k rozluce, až přišel okamžik, kdy bylo nutno si veřejně přiznati, že jednomyslnost politických kruhů v nazírání na rozlukou ustoupila... že není ve vládní koalici pevné většiny pro rozlukou... že brzké provedení rozluky není možno.*¹⁷⁹

Z toho pak logicky vyplývá, že ač Jednota byla velmi ochotna k provedení rozluky, Masaryk se orientoval spíše na spolupráci s katolickou hierarchií a Vatikánem. Právě z toho úhlu pohledu lze také nahlížet na Masarykovu netečnost vůči Jednotě, prezident chtěl rozlukou smírnou a domluvenou, ne rozlukou jako výsledek spolupráce se skupinou odbojných a schizmatických kněží. S rozlukou však od počátku nesouhlasili i někteří blízcí Masarykovi spolupracovníci, např. M. R. Štefánik psal v dopise Masarykovi z 2. listopadu 1918: *„...máme církev, avšak dosud nemáme stát... je-li nevyhnutelné trvat na tomto choulostivém bodu, bylo by lépe se omezit na tuto formulaci: svoboda svědomí, svoboda vyznání ve státu...*¹⁸⁰ O nevhodnosti provedení rozluky přesvědčoval Masaryka také Antonín Švehla¹⁸¹ a v poválečné atmosféře nepovažoval provedení rozluky za šťastné ani Karel Kramář, což je patrné z jeho korespondence s Masarykem.¹⁸²

Mimo řadu uvedených důvodů, které zapříčinily Masarykův smířlivý postoj při protikatolické vlně, považují za důležité zmínit také dvojí vliv amerických katolíků. V první řadě americký katolicismus Masarykovi velmi imponoval a často se na něj odkazoval jako na ideál hodný následování. Spojené státy Masaryk viděl jako vzor nejen pro mírnou odluku státu a církve (navíc stát a církve svobodně kooperovaly, o což Masaryk v případě odluky chtěl usilovat), ale

¹⁷⁸ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou* 5. s. 268 – 269.

¹⁷⁹ HOBZA, Antonín: *Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav*. Praha 1925, s. 154.

¹⁸⁰ RYCHLÍK, Jan (ed.): *Korespondence TGM – MRŠ: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2008, s. 148.

¹⁸¹ MILLER, Daniel: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha, Argo 2001, s. 82 – 83.

¹⁸² BÍLEK, J. (ed.): *c. d.*, s. 318 – 321.

i pro tvůrčí činnost katolických myslitelů a rozvoj náboženství jako takového. Podle mého názoru zde byl také jiný, doposud zcela opomíjený, rozměr Masarykova vztahu k církvi, a sice financování odboje z peněz amerických katolíků. Velká část finančních zdrojů na odbojovou činnost byla poskytnuta různými katolickými organizacemi z USA. Ihned po pádu Mariánského sloupu si tak organizace amerických katolíků stěžovaly u Masaryka a požadovaly, aby do budoucna takovým událostem zabránil.¹⁸³ Národní svaz českých katolíků v Chicagu dokonce již v září 1917 poslal Masarykovi dopis, v němž podmiňoval další navýšení finanční pomoci vyjasněním Masarykova postoje k církvi. Řada katolíků se totiž bála poskytnout dar na odbojovou činnost muži, u něhož si nemohla být jista, jaký postoj bude zastávat v pozici vedoucího představitele budoucího státu.¹⁸⁴

Obecným faktorem, který zasahoval všechny dimenze Masarykova vztahu k protikatolické vlně, byla dle mého názoru také velká petiční a podpisová kampaň na obranu církve. Masaryk, jak bylo již několikrát zmíněno, si spojoval konec monarchie s náboženskou obrodou, jež se měla projevit masovým odchodem z katolické církve – většina národa měla přejít k reformační tradici. Nejen že k ničemu takovému nedošlo, ale na obranu církve a katolicismu chodily v prvních letech republiky Masarykovi desítky petic a dopisů od řadových věřících. V Archivu Kanceláře prezidenta republiky jsou desítky takových dokumentů. Mimo stížnosti biskupské hierarchie¹⁸⁵ jde hlavně o petice zasílané regionálními sjezdy věřících, z nichž většina obhajuje zachování katolického charakteru školství, resp. odstranění protikatolických excesů v podobě agitujících učitelů a historii deformujících učebnic.¹⁸⁶ Stížnosti zasílané Masarykovi ze Slovenska měly dokonce již předtištěný formulář a pouze se dopisovala škola,

¹⁸³ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou* 5. s. 324.

¹⁸⁴ V dopise se mmj. píše: „*Jednou z posledních překážek k dosažení naprosté jednoty všeho našeho lidu v Americe v boji za českou samostatnost byla v některých kruzích ještě nejistota ohledně vnitřního útvaru budoucího československého státu. Jaká bude politická svoboda a jaký bude poměr státu k církvím? Jest otázka, s níž setkáváme se u mnohých, kdož jinak s hnutím za českou samostatnost vřele sympatizují... Ovšem některé vrstvy našeho lidu rády by měly vyjádření z míst autoritativních, že základními kameny našeho budoucího státu bude nejen úplná svoboda politická, ale i úplná svoboda náboženská...*“ Citovaný dopis je jako příloha v knize *Za ideálem a pravdou* 5 (s. 515 – 516).

¹⁸⁵ Vyjma společného dopisu biskupů si stěžovali biskupové jednotliví zvlášť, např. Dopis Mořice Píchy, AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

¹⁸⁶ Např. Rezoluce z manifestačního sjezdu pro Katolickou školu z 3. července 1921 v Kroměříži, AKPR, fond Církve, katolíci, inv. č. 487, sig. D7581, kart. č. 31. Dále v příslušném fondu část stížnosti katolických úřadů na útisk 1920 – 1932.

která si stěžovala.¹⁸⁷ Tyto stížnosti katolíků navíc dostaly i mezinárodní rozměr, zahraniční katolické listy psaly o dění v Československu velmi negativně, např. jeden nizozemský list tvrdil, že katolickým kněžím hrozí v novém státě i smrt a vinil prezidenta, že nereaguje na stížnosti katolíků a namísto toho naslouchá volnomyšlenkářům a zednářům.¹⁸⁸

¹⁸⁷ AKPR, fond Církve, různé záležitosti, inv. č. 487, sig. D7581, kart. č. 31.

¹⁸⁸ Zpráva vyslanectví Československé republiky v Haagu Kanceláři prezidenta republiky ze dne 13. ledna 1921, AKPR, fond církve, katolíci, inv. č. 487, sig. D5781, kart. č. 31.

5. MASARYKŮV VZTAH K POLITICKÉMU KATOLICISMU V LETECH 1918 – 1935

5. 1. Východiska Masarykova vztahu k silám politického katolicismu

Když se v prosinci roku 1918 Masaryk vracel ze zahraničí do Československa, reprezentanti politického katolicismu pocívali velké obavy o jeho budoucí vztah k nim samotným i k politickému katolicismu jako takovému. Tyto obavy byly zcela odůvodněné, Masaryk již před válkou tvrdě kritizoval strany politického katolicismu, největší střety se odehrály na půdě říšské rady, zde se Masaryk dostal do konfliktu s Křesťansko-sociální stranou Karla Luegera, stejně jako s českými a moravskými reprezentanty politického katolicismu.¹⁸⁹ Již při volební kampani roku 1907 se do říšské rady Masaryk probojoval díky porážce katolického protikandidáta. Masaryk také nemilosrdně kritizoval samotnou existenci politického katolicismu, jak bylo zmíněno v rámci kritiky spojení státu a církve, Masaryk viděl v konfesních stranách směšování náboženství a politiky, či hůře politickou aktivitu církve, kterou zcela zavrhoval. K tomu je třeba poznamenat, že velká část představitelů katolických stran byli kněží, což Masaryk vnímal ještě hůře.¹⁹⁰ Ve vztahu k politickému katolicismu se také promítal fakt, že katolické strany byly jedny z posledních, které hájily udržení rakousko – uherské monarchie, čímž se střetávaly s odbojem vedeným Masarykem, některé katolické listy byly k Masarykovi velmi kritické a po válce byl např. brněnský Hlas ihned zastaven.¹⁹¹

Jako důležité východisko pro počátek vztahů Masaryka a katolických stran v meziválečné republice je třeba zmínit také diametrální programovou odlišnost. Zatímco katolické strany hájily nerozlučitelnost manželství, církevní školství, vysokoškolské teologické vzdělání, povinnou výuku náboženství, odmítaly pohřeb žehem, manželskou rozluku a rozluku státu a církve, Masaryk měl v řadě

¹⁸⁹ Více např. MASARYK, T. G.: *Věda a církev: Církevně politický význam Wahrmondovy affairy*, Praha, Pokrok 1908, s. 44 – 51, TRAPL, Miloš: *Masarykovo střetávání s katolickou církví*. In: VORÁČEK, Emil (ed.): *T. G. Masaryk: Idea demokracie a současné evropanství. Svazek I*. Praha, Filosofie 2001, s. 44 – 51.

¹⁹⁰ KOUŘIL, Miloš: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: KOUČKÁ, Ivana – PAPAŽÍK, David (eds.): *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko – Uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 31 – 42.

¹⁹¹ MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku...* s. 33.

oblastí názor rozdílný či zcela opačný.¹⁹² Jak bylo zmíněno, Masaryk hájil zestátnění školství, manželskou rozluku, odluku státu a církve, teologii nepovažoval za vědecký obor atd. Samozřejmě zde byl totální ideový střet v oblasti nazírání na historii, katolické strany viděly Československo jako katolický stát (argumentující absolutní převahou katolíků dle sčítání lidu), zatímco Masaryk viděl v nové republice probouzejícího se ducha husitské reformace a přirozené vyústění Palackého pojetí českých dějin.

Vztah Masaryka a politického katolicismu zatím nebyl v literatuře obsáhleji zpracován, obecně převládá přesvědčení, že Masaryk měl k politickému katolicismu vztah pouze negativní. Jako hlavní důkazy pro toto tvrzení se obecně uvádí osobní vztah Masaryka ke Msgru J. Šrámkovi, zmíněná neklidná historie Masarykova vztahu k politickému katolicismu do roku 1918 a také Masarykovo úsilí o odluku státu a církve. V následující části práce argumentuji, že tento vztah nelze považovat apriori za negativní pro celou dobu trvání Masarykova prezidentství, Masarykův poměr k politickému katolicismu se vyvíjel, stejně tak jako nebyl homogenní vztah Masaryka k významným osobnostem politického katolicismu (nelze vycházet pouze ze vztahu Masaryka ke Šrámkovi). Domnívám se, že významným faktorem, měnícím Masarykův vztah k politickému katolicismu, bylo odlišné prostředí – Masarykovy kritické výtky lze do roku 1918 pojímat alespoň zčásti jako oprávněné, rokem 1918 však vzniká demokratická republika a Masaryk mohl vidět, jak úspěšně si v nové situaci politický katolicismus počínal. Stejně tak nelze generalizovat Masarykův přístup v rámci politického katolicismu k ČSL, DCV a HSLS. Zatímco k ČSL byly ve vztahu klíčové církevní otázky, k DCV a HSLS přistupoval Masaryk ze zcela jiných pozic.

5. 2. Masarykův negativní vztah k politickému katolicismu do konce 20. let

Masaryk téměř vždy označoval katolické strany jako strany „klerikální“, ne však ve smyslu synonyma k pojmu politický katolicismus, jak bylo v té době zcela běžné, ale výlučně v negativním pojetí, symbolizující zneužití náboženství

¹⁹² Více o programu jednotlivých stran politického katolicismu stručně např. MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jirí (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Brno, Doplněk 2005, s. 655 – 683 (ČSL), 833 – 861 (HSLS) a 887 – 881 (DCV).

k politickým cílům.¹⁹³ Jednou z mála výjimek, kdy Masaryk osobně užil slova politický katolicismus (běžně užíval až do své smrti „klerikalismus“), byly řeči pronesené v USA, např. v květnu 1918 v Chicagu při příležitosti projevu k americkým katolíkům: „...*moje stanovisko proti Rakousku přirozeně a důsledně bylo proti rakouskému politickému katolicismu...*“¹⁹⁴ Druhým případem byl dopis americkému prezidentu Wilsonovi, kde v souvislosti s odsouzením Rakousko – Uherska zmiňuje také jako důvod spojení církve a státu prostřednictvím politického katolicismu.¹⁹⁵

Masaryk ihned po příjezdu do Československa prohlásil: „*Vím, co znamená, že katolíci čeští a slovenští jsou ve vládě, a rozumí se mi samo sebou, že nebudu dělat překážky...*“¹⁹⁶ Toto gesto považuji za spíše deklarativní, v této době měl prezident ještě zcela odmítavý vztah k politickému katolicismu, lze uvést několik důkazů. Těsně před odjezdem z USA do Československa v rozhovoru s reverendem Králíčkem prohlásil: „...*proti katolicismu nejhoršímu nepříteli našeho milého národa je nutno bojovat*“, to souvisí s Masarykovou neznalostí domácí situace, prezident nepovažoval za největší hrozbu mladé republiky bolševiky, ale katolické monarchisty a politické katolíky obecně.¹⁹⁷ To samozřejmě byly výtky neoprávněné, katolíci se již před 28. říjnem přihlásili k samostatnosti a od počátku republiky ji hájili, např. lidovecký poslanec Josef M. Kadlčák v Národním shromáždění dne 20. prosince 1918 prohlásil: „*Jménem klubu Československé strany lidové mám čest přednésti toto prohlášení: Naše strana a náš katolický lid český, v ní soustředěný, z vlastní orientace prohlásily se pro samostatný československý stát.... Jako strana těchto zásad budeme s plným důrazem a věrně hájiti zřízení republiky a její autority a upřímně, když vítáme presidenta Masaryka, nepozdravujeme v něm jen muže, který si získal velikých zásluh nesporných o českou samostatnost a svobodu, nýbrž v něm vítáme i representanta státní autority. Autority této chrániti a podporovati ji, pokládáme*

¹⁹³ K různým výkladům slova klerikál a klerikalismus např. MAREK, Pavel: *Klerikalismus a jeho interpretace ve volebních zápasech před první světovou válkou*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno, CDK 2007, s. 13 – 33.

¹⁹⁴ POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a za pravdou 4*. Praha, Masarykův ústav 2004, s. 268 – 269.

¹⁹⁵ GRONSKÝ, Ján: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. Díl, 1914 – 1945*. Praha, Karolinum 2005, s. 35.

¹⁹⁶ HALAS, F. X.: *c. d.*, s. 533.

¹⁹⁷ KLIMEK, Antonín: *Boj o hrad I...* s. 30.

za svou povinnost a příkaz našeho programu.“¹⁹⁸ Za další důkaz považuji memorandum, které Masaryk předložil vládě 11. listopadu 1919, text souvisí spíše s odluhou státu a církve, ale jeden bod se vztahuje ke stranám politického katolicismu: „V demokratických státech konfesijních politických stran téměř není.“¹⁹⁹

Negativní vztah lze také analyzovat na Masarykově poměru k účasti katolických stran na vládních koalicích na počátku republiky. V dopise K. Kramářovi ze 13. července 1919 odmítal další setrvání klerikální strany ve vládě, považoval ho za „vodu na mlýn“ radikální levici, naopak Kramář ho přesvědčoval, že katolíci jsou nutnou součástí hradby proti komunismu.²⁰⁰ Fakt, že Masaryk viděl katolické strany jako živly státnosti nepřátelské, dokládá i jeho chování po volbách roku 1920, kdy zcela odmítal účast katolických stran na vládě. Jednou z mála výtek, které měl Masaryk k prvnímu úřednickému kabinetu J. Černého, byla právě nespokojenost s tím, jaký vliv získá ČSL jako zákulisní aktér.²⁰¹ Ještě v září 1924 po hovoru se Švehlou Masaryk prohlásil: „Nyní vidí (myšleno A. Švehla) nebezpečí klerikalismu reprezentovaného Šrámkem a dalšími ve vládě a je vysoce proti němu.“²⁰² V jiném dopise Švehlovi před prezidentskou volbou v roce 1927 napsal: „Klerikálové a mlado jsou výslovně proti mně.“²⁰³ V tomto kontextu je zajímavé Masarykovo přesvědčení, že nebude volen katolickými stranami.²⁰⁴

Vliv na Masarykův negativní postoj mělo pravděpodobně také jeho okolí, řada nejbližších spolupracovníků z Kanceláře prezidenta republiky byli zednáři a zapřísáhlí antikatelíci.²⁰⁵ Masaryk tak byl často mylně informován. Např. při Marmaggiho aféře dostal zprávu, že ČSL a HSLS chtějí situaci využít k pádu vlády, vypsání voleb a velkému posílení, pro případ neúspěchu měly katolické strany využít svých kontaktů s Vatikánem a destabilizovat československou měnu.²⁰⁶ Takové zprávy byly samozřejmě zcela mimo realitu, i tak se však

¹⁹⁸ 12. Schůze Národního shromáždění v letech 1918 – 1920, dne 20. prosince 1918. Stenoprotokoly, řeč Josefa Kadlčáka. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/index.htm> (20. 12. 2010)

¹⁹⁹ MASARYK, T. G.: *Prezident republiky o poměru církve a státu*. Národní listy, 59, 1919, č. 259, s. 1. 5. 11.

²⁰⁰ BÍLEK, Jan (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář...* s. 401 – 402.

²⁰¹ KLÍMEK, A.: *Boj o Hrad I...* s. 341.

²⁰² MILLER, Daniel: *c. d.*, s. 281.

²⁰³ KOVTUN, J.: *Republika...* s. 502.

²⁰⁴ Nakonec Masaryk volil ČSL, DCV a pravděpodobně i část HSLS.

²⁰⁵ Např. J. Schieszl, P. Šámal, L. Syllaba, V. Kučera, A. Schenk, K. Krofta, E. Beneš a další.

²⁰⁶ Více viz kapitola o vztahu Masaryka k Vatikánu.

podílely na utváření Masarykova vztahu k politickému katolicismu, v tomto kontextu je zajímavé poznamenat, že se mi v Masarykově nejbližším okolí nepodařilo nalézt žádného katolíka či sympatizanta katolické církve. To má nejen výpovědní hodnotu jako projev Masarykova chladného postoje ke katolické církvi, ale také může osvětlit povahu konkrétních informací, které prezident dostával, případně kroky, které jeho okolí dělalo ve vztahu ke katolicismu obecně.

Masaryk se k politickému katolicismu vyjadřoval často také formou anonymních článků v listech, ideově blízkých Hradu. V březnu 1926 napsal článek „*Katolicismus a Inteligence*“ do *Národního osvobození*, reagoval v něm na slova lidoveckého novináře Josefa Doležala, jenž požadoval budovat poválečnou Evropu na půdě katolické víry, Masaryk toto tvrzení odmítl. Poté se pustil do kritiky katolických stran za jejich podporu monarchii, politické „*příživnictví*“ (tak označil konkrétně činnost ČSL), katolíkům také vyčetl, že nikdo z nich nebojoval v legiích či se jinak nezasloužil o stát: „...*historie našeho odboje usvědčila dr. Doležala a Monsignora Šrámka z neplodnosti jejich idejí.*“²⁰⁷ Po volbách do zemských zastupitelstev v roce 1928 se Masaryk v *Lidových novinách* ze dne 11. 12. rozepisuje o rostoucí odpovědnosti a inteligenci voličů, a to v souvislosti s oslabením pozic katolických stran.²⁰⁸ V článku „*Strana klerikální*“ z prosince 1928 je katolickým stranám vyčítáno: „...*směšuje církev a stát, náboženství a politiku... více jak zbožnost oceňuje i malé úspěšky politické. Za celých deset let od převratu nemůže se klerikální strana vykázat ani jediným významnějším návrhem zákona nebo administrativním opatřením. Byla stále jen příživníkem... chytala se fašismu, stavěla se proti Dr. Benešovi, podnikala tažení proti Hradu...*“²⁰⁹ Zde Masaryk naráží na výtku, kterou zmíní i v souvislosti s osobností J. Šrámka, ČSL považoval prezident za pouhou blokovací překážku proti antikatelickým zákonům, jinak ji vnímal jako příliš pasivní, bez pozitivně vymezeného programu. Dalo by se říci, že Masaryk po ukončení protikatolické vlny již neviděl význam v existenci konfesních stran.

V tomto duchu Masaryk pokračoval i v článku, komentujícím parlamentní volby roku 1929: „*Dalším dobrým volebním výsledkem je úpadek klerikalismu.*“

²⁰⁷ *Katolicismus a Inteligence*. Národní osvobození, 3, 1926, č. 194, s. 2, 18. 7. Nepodepsáno. Masaryk se zde velmi mýlil, v legiích bojovalo dle údajů Jednoty československých legionářů více jak 6 tisíc katolíků. DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918 – 1928*. Praha 1928, s. 8.

²⁰⁸ *Volby a po volbách*. Lidové noviny, 36, 1928, č. 626, s. 2, 11. 12. Podepsáno R.

²⁰⁹ *Strana klerikální*. Lidové noviny, 36, 1928, č. 641, s. 2, 19. 12. Podepsáno R.

Všechny klerikální strany, české i německé, ztratily značný počet voličstva. To je důkazem, že politická vzdělanost voličstva roste.“ V tomto článku je zajímavé, že Masaryk mluví o klerikálních stranách ve smyslu, že škodí dokonce i samotné katolické církvi a překvapivě vyslovuje souhlas s přístupem Vatikánu, který je zdrženlivý k politické aktivitě katolických kněží.²¹⁰ Podle Masaryka politická aktivita kněží snižuje morální autoritu církve i jich samotných, v politice se totiž musí logicky „ušpinit“ a přijmout pravidla hry, ve zmíněném článku *Strana klerikální* tento fenomén dokládá rozpory mezi kněžími, kteří se namísto následování Krista starají o politické machinace a vzájemné spory.²¹¹

Tento rozdíl považuji za velmi významný, Masaryk do roku 1918 obviňoval církev, že pomocí katolických stran vstupuje do politiky, politický katolicismus, katolicismus, církev i klerikalismus užíval velmi volně a ve většině případů jako synonyma označující tentýž fenomén. Povaha tohoto článku však spíše brání církev před katolickými stranami, které autor vidí jako církvi škodlivé. Jak jsem zmínil v kapitole o kritice církve, Masaryk vnímal spojení církve a politiky před válkou jako primární, neoddělitelný a daný znak katolicismu, z tohoto článku však vyplývá, že zcela změnil postoj. Právě oddělené posuzování politického katolicismu a katolické církve je z pohledu Masarykových dřívějších názorů převratné.

5. 3. Masarykův vztah k Msgru Janu Šrámkovi

Vztah ke Šrámkovi je jedinou kapitolou z poměru Masaryka a politického katolicismu, o které je více dostupných informací, právě proto se může Masarykův vztah ke Šrámkovi nesprávně zaměnit s Masarykovým postojem k celému politickému katolicismu jako takovému. Masaryk měl k Šrámkovi od počátku republiky vztah velmi negativní, zjevně bez objektivních a prokazatelných příčin.

Nejhůře nesl Masaryk léta 1926 – 1929, Šrámek v pozici náměstka předsedy vlády vystupoval jako premiér (A. Švehla byl nemocen). Nejdříve pouze občas, od konce roku 1927 do února 1929 však byl Šrámek prakticky nepřetržitě de facto premiérem Československa. Z jejich sporů lze zmínit např. Masarykův

²¹⁰ Pro politické působení kněží musel Msgr Jan Šrámek vyjednat přímo ve Vatikánu výjimku, vycházející ze specifik Československé situace. Někteří, např. strahovský opat Metod Zavoral se vzhledem k tomu svého senátorského mandátu vzdal.

²¹¹ *Strana klerikální*. Lidové noviny, 36, 1928, č. 641, s. 2, 19. 12. Podepsáno R.

projev k 28. říjnu 1928, přednesený v Národním shromáždění, který musel prezident na Šrámkův nátlak změnit.²¹² Masaryk neustále žádal agrárníky o provedení změn ve vládě, jeho cílem bylo odstranit Šrámka z premiérské pozice. Zejména těžce prezident snášel, že by se všech oslav k desátému výročí republiky měl účastnit katolík a kněz jako předseda vlády, proto si např. na své narozeniny roku 1928 Masaryk vymohl dočasný návrat nemocného Švehly do úřadu.²¹³ Šámalovi před 28. říjnem řekl: „*Nerad bych šel do 28. října s nynějším složením vlády, pokud se týká ministerského předsedy. Jest nutno nějakým způsobem věc vyřešiti, a neučiní-li to agrární strany, nezbude mě nic, než abych po návratu nového ministerského předsedu jmenoval sám.*“²¹⁴ Prezidentův tajemník Antonín Schenk ve svých pamětech několikrát vzpomíná na Masarykovo a Šrámkovo setkání v Lánech. Podle Schenka „*Neměl kromě úředních záležitostí ke Šrámkovi žádný lidský vztah...*“²¹⁵ Masaryk o Šrámkovi prohlásil, že stídá rezorty bez vědomostí či pracovní výkonnosti, po Šrámkově návštěvě měl prezident obvykle po zbytek dne špatnou náladu.²¹⁶ Proti Šrámkovi útočil Masaryk i formou anonymních článků v novinách. Např. v květnu 1928 v Přítomnosti napsal: „*Katolíci díky poválečné kajičné politice byli vzati na milost... Šrámek není mužem kompromisu...*“²¹⁷

Masarykův odpor k Šrámkovi jako premiérovi je pochopitelný, Masaryk měl svou ideu husitského státu, naopak Šrámek všechny oslavy spojoval s cyrilometodějskou a svatováclavskou ideou, tak podle Masaryka de facto zneužíval náboženství pro politické cíle a vice versa. Roku 1928 pronesl Šrámek řadu projevů k výročí republiky, jeden také přímo u Masaryka na Hradě, všemi prostupuje vize české státnosti jako státnosti chápané v rámci katolické tradice.²¹⁸ Masaryk velmi těžce nesl, že v čele jím založeného „husitského“ státu stojí katolický kněz, součástí koalice jsou také tři katolické strany (ČSL, DCV a HSLS) a Šrámek, hřímající z pozice premiéra o katolické kontinuitě československé

²¹² TRAPL, Miloš: *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římskokatolické církvi*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 61 – 67.

²¹³ KLIMEK, A.: *Boj o hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926 – 1935)*. Praha, Panevropa 1998, s. 19.

²¹⁴ Tamtéž, s. 155.

²¹⁵ SMETONOVÁ, Jindřiška: *Proč se neřekne pravda? Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka*. Praha, Primus 1996, s. 117.

²¹⁶ Tamtéž, s. 124 – 128.

²¹⁷ *O funkci, kterou by měla mít lidová strana*. Přítomnost, 5, 1928, č. 17, s. 257 – 258, 3. 5. Podepsáno T.

²¹⁸ *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918 – 1938*. Brno 1946, s. 59 – 68.

státnosti. Masarykovu frustraci dokládá i jeho vlastní vyjádření: „...*strana, která přijela posledním rychlíkem z Vídně, má modus vivendi, kongruu a její předseda vede jako náměstek vládu země.*“²¹⁹

Mimo toto období je příčina Masarykova osobního odporu ke Šrámkovi velmi nejasná. Osobní odpor ke Šrámkovi byl totiž přítomen již před rokem 1926 a stejně tak po roce 1929. Šrámek byl velmi vzdělaný teolog, kněz a sociolog. Reprezentoval umírněné křídlo strany a byl hlavním Masarykovým obhájcem při prezidentských volbách, za což ho konzervativní křídlo ve straně kritizovalo. Šrámek také hájil sociální rozměr křesťanství a před válkou měl velmi blízko ke hnutí katolické moderny.²²⁰ Šrámek odmítal povinné náboženství ve výuce, v letech dominantní pozice katolicismu za panské koalice nesouhlasil s radikálními katolickými požadavky a měl vazby na olomoucké arcibiskupy A. C. Stojana a L. Prečana, jež oba považoval Masaryk za své přátele.²²¹ Masaryk měl negativní postoj k ideám stavovského katolicismu, ani ten však Šrámek nezastával. Obdobně Masarykem obávaný katolický blok Šrámek odmítl. I další členy Šrámkova křídla ve straně měl Masaryk v oblibě (M. Hruban, F. Světlík, A. Fuchs aj.).²²² Šrámek měl též velmi dobrý poměr k E. Benešovi a tento vztah byl oboustranný.

Jako vysvětlení navrhuji pět možných faktorů. Prvním je téměř neznámý a v literatuře opomíjený konflikt Masaryka a Šrámkova před válkou.²²³ Šrámek se střetl u příležitosti Wahrmondovy aféry s Masarykem na půdě říšské rady, i když většinou Masaryk nad svými katolickými protivníky intelektuálně vítězil, nyní ani zdaleka zvítězit nedokázal. Masaryk tvrdil, že kostnický koncil schválil terorismus a anarchii tím, že uznal řeč Jeana Petita, obhajujícího vraždu Ludvíka Orleánského. Šrámek poukázal na to, že koncil anarchii skutečně později odsoudil a dokázal, že není možno dávat do spojitosti vraždu tyрана s anarchií. Dalším tématem sporu byla filosofie Tomáše Akvinského, Masaryk argumentoval, že

²¹⁹ MASARYK, T. G.: *Cesta demokracie 3...* s. 290 – 291.

²²⁰ Podle nejnovějších zkoumání prof. Pavla Marka v *Katolické moderně* J. Šrámek dokonce zastával vedoucí pozice. Konference Šrámek a jeho doba, konaná dne 23. 9. 2010 v Olomouci, referát prof. Marka „*Jan Šrámek a katolická moderná*“

²²¹ TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc, Danal 1995, s. 39.

²²² O Hrubanovi a Fuchsovi je více na jiných místech této kapitoly, k osobě Františka Světlíka: MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík (1875 – 1949): Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Rosice u Brna, Gloria 2001, s. 74 – 75.

²²³ O sporu se zmiňuje pouze prof. M. Trapl ve své knize o J. Šrámkovi, literatura o Masarykovi, dokonce ani pentalogie za *Ideálem a pravdou* od Stanislava Poláka, tento spor vůbec nezmiňuje.

Akvinský podporoval otroctví, Šrámek to označil za ahistorický soud, nešlo otroctví, ale feudální systém vnímaný všemi stranami jako legitimní a Bohem daný: „*Pánové, nesmíme sv. Tomáše z jeho doby vyhnati a jej nyní postaviti před parlament nové sněmovny rakouské...*“ Celý spor měl ještě několik teologicko - historických rovin, ze zápisu je však zjevné, že Masaryk Šrámkovu řeč často přerušoval obstrukcemi a nesouhlasnými výkřiky, ještě častější však byly projevy souhlasu zbytku sněmovny, kterých se Šrámkovi za jeho brilantní řeč dostalo.²²⁴ Je možné, že Masaryk si na spor pamatoval, taková hypotéza má však několik slabín: neexistuje pro ni žádný důkaz, Masaryk sám nebyl mstivý a vzhledem ke své konfliktní minulosti před rokem 1914 by obdobné spory musel mít s většinou politiků. S tím souvisí i další předválečný spor o interpretaci závěrů Maconského koncilu (roku 581), z něhož vítězně vystoupil opět Šrámek.²²⁵ V. Thurzo ve své monografii o Šrámkovi dokonce tvrdí, že tento spor „*velmi otrásl Masarykovou autoritou*“.²²⁶ Masaryk měl před rokem 1914 spory s řadou osobností, až na malý počet výjimek však vždy morálně či vědecky vítězil, zmíněné spory se Šrámkem ale patřily spíše do oblasti Masarykových proher.

Druhé možné vysvětlení odvozuji z krátké zmínky v Hrubanových pamětech, Masaryk údajně neměl rád tlusté lidi a Šrámek mírně obézní byl.²²⁷ Proti takové hypotéze však stojí fakt, že Masaryk měl velmi rád A. C. Stojana, který byl obéznější než Šrámek. Spíše hypotetickou možností je zápach z úst, při jedné cestě do Lán mělo Šrámkovo auto nehodu a podle operační zprávy mu byla z břicha vyoperována příčina jeho velmi nepříjemného a mrtvolného zápachu z úst.²²⁸

Další možností je Masarykova nespokojenost s neustálým tlakem na jeho osobu v souvislosti s vysvětlováním financování odboje a nakládání s finančními prostředky v letech 1914 – 1918. V jednom dopise Benešovi si Masaryk přímo stěžuje na Šrámkovu osobu, který patřil v Národním shromáždění k hlavním

²²⁴ Spor vydal T. G. Masaryk tiskem v krátké brožuře *Církevně politický význam Wahrmondovy affairy*.

²²⁵ *Šrámek contra Masaryk: Řeč poslance docenta Šrámka na říšské radě dne 11. června 1908*. Olomouc, Našinec 1908, s. 8 – 42.

²²⁶ TURZOVÁ, Virginie Marie: *Karouzský vězeň: Mons. Jan Šrámek – kněz a politik*. Svitavy, Trinitas 2006, s. 93.

²²⁷ Viděl to jako esteticky nevzhledné, a považoval tlusté lidi za líné. V této souvislosti také kritizoval generální štáb Československé armády za obezitu generálů. HRUBAN, Mořic: *Z časů nedlouho zašlých*. Los Angeles – Roma, Křesťanská akademie 1967, s. 217.

²²⁸ Seminář prof. Miloše Trapla *Římskokatolická církev a politický katolicismus v ČSR a ve střední Evropě I*. FF UP v Olomouci, Katedra historie, dne 4. 10. 2010.

silám, požadující zveřejnění detailní zprávy o finanční stránce odboje. Masaryk se cítil uražen tím, že musí ještě deset let po vzniku republiky dokazovat kolik, kdy a co komu dal.²²⁹

Posledním je Masarykův nesouhlas se Šrámkovou politikou a konkrétními kroky ve vládě. V článku „*Strana klerikální*“ se konkrétně o Šrámkovi zmiňuje, kritika je však velmi neurčitá: „*Nezapomněli jsme, jak mnoho chyb nadělal. Mohla by se uvést celá řada těch chyb a nedostatků. K tomu jeho známá záliba v odkládání.*“²³⁰ Je možné, že právě tato lidovecká strategie pomalého postupu a zdržování, která se vyplatila zejm. při protikatolické vlně na počátku republiky, Masarykovi zjevně velmi vadila (Šrámkovo známé „*moc jsme nevykonali, ale mnohému jsme zabránili*“).²³¹ Na tuto „odkládací“ taktiku si totiž opětovně stěžoval před prezidentskými volbami a označil ji za nezodpovědné hazardování s osudem republiky.²³² ČSL totiž do poslední chvíle odkládala své rozhodnutí o tom, jakého kandidáta volit. Obecně je velkým problémem zjistit, jaké konkrétní Šrámkovy politické kroky Masaryk odmítal, Masaryk se vždy omezuje na obecné formulace o jeho chybách, neschopnosti a touze diktovat (Masarykův přítel, strahovský opat Metod Zavoral, dokonce s nadsázkou označil Šrámka za „*Mussoliniho lidové strany*“²³³), konkrétní příklady však chybí. Z uvedených důvodů je tedy zjevné, že ač mohl mít Masaryk objektivní důvody nesnášet Šrámka, je téměř jisté, že zde navíc existovala osobní antipatie z prezidentovy strany, a to bez ohledu na konkrétní Šrámkovy činy.

Na osobní rovině vidím jako nejvýznamnější a nejpravděpodobnější faktor právě první bod o předválečných sporech. Nad zmíněné důvody hrál samozřejmě roli fakt, že Šrámek byl nejen katolický politik, ale také katolický kněz a působil často v nejvyšších ústavních funkcích. Pro Masaryka, jenž politickou aktivitu kněží zcela zavrhoval, tak mohl symbolizovat vše, s čím ve vztahu stát - církev nesouhlasil.

²²⁹ PECHÁČEK, Jaroslav: *Masaryk, Beneš a Hrad: Masarykovy dopisy Benešovi*. Praha, Faun 1996, s. 77.

²³⁰ *Strana klerikální*. Lidové noviny, 36, 1928, č. 641, s. 2, 19. 12. Podepsáno R.

²³¹ HANUŠ, Jiří: *Kněz a politika: Případ Jana Šrámka*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: Kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 47 – 54.

²³² KLIMEK, A.: *Boj o Hrad 2...* s. 130.

²³³ KOHOUT, Štěpán: *Dopisy Jana Šrámka Karlu Dostálu – Lutínovovi*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 310.

5. 4. Masaryk a další významní představitelé (českého) politického katolicismu

Proti tvrzení, že Masaryk měl negativní vztah k politickému katolicismu obecně, lze uvést několik příkladů přátelství mezi vůdčími osobnostmi politického katolicismu a Masarykem. Cílem není uvést vyčerpávající přehled Masarykova poměru k významným katolíkům, ale dokázat, že Masarykova kritika politického katolicismu neměla zásadní implikace pro jeho vztah ke konkrétním reprezentantům tohoto politického proudu.

Masaryk měl přátelský vztah s olomouckým arcibiskupem A. C. Stojanem. A. Horáková-Gašpáriková ve svých pamětech vzpomíná na oběd arcibiskupa F. Kordače s Masarykem v Lánech, při té příležitosti Masaryk o Stojanovi prohlásil: „*Takový hodný, poctivý sedlák. Přišel jednou ke mně, mluvili jsme spolu a po jakémsi vytáčení vytáhl z kapsy moravskou klobásu, po chvíli se obrátil a zpod druhého vytáhl šosu flašu slivovice. Prý je to zdravé oboje, a proto mi to přinesl.*“²³⁴ Na Stojanovi oceňoval jeho dobrotu, hlubokou víru a skromnost. Podle Hrubanových vzpomínek dokonce Masaryk Stojana utěšoval při velké vlně vystupování z katolické církve, Masaryk mu údajně řekl: „*Což není lépe, budou-li lidé přestupovat k pravoslaví, než aby byli bez vyznání? Zůstanou přece jen křesťany.*“²³⁵ Když Stojan zemřel, Masaryk byl velmi zarmoucen a v telegramu 1. 10. 1923 napsal: „*Vyslovuji vám, pánové, při odchodu pana arcibiskupa vřelou sympatii. Poznal jsem záhy jeho upřímnou lidumilnost, zejména také v době společného poslancování. Vážil jsem si vždy, že si ve své vysoké funkci zachoval svou lidovou bodrost a srdečnou laskavost k moravskému lidu.*“²³⁶ Stojan také navštěvoval prezidenta Masaryka v době jeho nemoci na počátku 20. let.²³⁷ Stojanovým nástupcem na arcibiskupském stolci se stal Leopold Prečan, který měl taktéž dobré vztahy s Masarykem.²³⁸

Dalším Masarykovým přítelem byl Mořic Hruban. Masaryk Hrubana zval na časté oficiální i neoficiální návštěvy, sám ho navštěvoval v jeho senátorské kanceláři, Hruban také ve svých pamětech uvádí, že jejich časté rozhovory do

²³⁴ GAŠPÁRIKOVÁ – HORÁKOVÁ, Anna: *Z lánského deníku 1929 – 1937*. Praha, Radioservis 1997, s. 128.

²³⁵ HRUBAN, M.: *c. d.*, s. 217.

²³⁶ VYMĚTAL, František: *Apoštol křesťanské lásky a jednoty církve. Život a dílo Dr. A. C. Stojana*. Praha, 1988, s. 225.

²³⁷ Záznam ze dne 11. června 1921. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

²³⁸ MALÝ, Radomír: *c. d.*, s. 17.

velké míry změnil Masarykův postoj k politickému katolicismu.²³⁹ Právě časté Masarykovy a Hrubanovy neoficiální styky kontrastují s absolutní absencí osobních styků prezidenta a Šrámka (o ně však Šrámek velmi stál a usiloval).

Přízni Masaryka se těšil také lidovecký politik, průmyslník, publicista a papežský komoří Jan Jiří Rückl, Masaryk oceňoval jeho široké kontakty a několikrát si od něho vyžádal odborný posudek na hospodářskou problematiku.²⁴⁰ Rückl dokonce působil jako jedna z hlavních opor Hradu v rámci ČSL. S Masarykem měl společnou zejm. náboženskou obhajobu demokracie, vycházející z existence lidské duše, mající nekonečnou hodnotu pro Boha, proto je jakýkoliv nedemokratický systém předem z teologického hlediska vyloučen. Masaryk hájil demokracii zcela totožně, tvrdíc: „*věčné věčnému nemůže být lhostejno...*“²⁴¹

Masaryk také oceňoval práce katolického novináře a židovského konvertity Alfréda Fuchse, příčinou zřejmě byla Fuchsovo zdůraznění interpretace stavovské encykliky *Quadragesimo Anno* v duchu demokracie, což kontrastovalo se stavovskou rétorikou některých evropských autoritářských režimů.²⁴² Navzdory tomu však byl Fuchs mnohem blíže katolickému konzervatismu, Františku Kordačovi a českému křídlu ČSL než např. Šrámek, i tak měl s Masarykem mnohem lepší vztahy.²⁴³ Fuchse Masaryk také považoval za jednu z nadějí katolické žurnalistiky, o níž měl Masaryk nevalné mínění: „...*rozpor mezi životem a stranou lidovou živí neobyčejně špatný tisk lidové strany, jak zde, tak i na Slovensku. Musí působiti rozvratně a nepříznivě, jestliže strana, která se dovolává Boha a Krista, ve svých novinách neustále lže.*“²⁴⁴ Zmíněná kritika se vztahovala hlavně na list „*Čech*“ a občas na „*Lidové listy*“, jak Masaryk s oblibou říkal, ani F. Kordač se neodvážil vzít český katolický tisk pod svou ochranu.

²³⁹ HRUBAN, M.: *c. d.*, s. 147 a 212.

²⁴⁰ KLIMEK, Antonín: *Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik*. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Traditio et Cultus*. Praha, Karolinum 1993, s. 220.

²⁴¹ MASARYK, T. G.: *Mravní názory*. Praha, Státní nakladatelství 1925, s. 15.

²⁴² FUCHS, Alfréd: *Demokracie a encykliky*. Praha, Vyšehrad 1936, 104 s.

²⁴³ Radomír Malý k tomu píše: „*Ke cti Masarykově budiž řečeno, že osobně byl velmi snášenlivý, což dokázal i ve vztahu vůči Fuchsovi*“. MALÝ, Radomír: *Alfréd Fuchs. Muž dvojí konverze*. Brno, Cesta 1990, s. 11. K Fuchsovu silnému konzervatismu také VEČEŘA, Pavel: *Reflexe ekumenismu, katolického univerzalizismu a unionismu v díle A. Fuchse*. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří – MAČALA, Pavol (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno, CDK 2010, s. 392 – 405.

²⁴⁴ Záznam ze dne 6. června 1926, AKPR, fond katolíci, inv. č. T665/21, kart. č. 53.

Masarykův vztah ke konkrétním osobnostem silně ovlivnilo vydání zmíněné encykliky *Quadragesimo Anno* roku 1931. Principu stavovského řádu jako léku na společenské a ekonomické problémy se ujalo zejm. konzervativní křídlo ČSL (vedené B. Staškem), vedení ale zůstalo k encyklice netečné, naopak otevřeně encykliku přijaly DCV a HSLS. Masaryk byl velkým odpůrcem stavovských myšlenek, již encykliku *Rerum novarum* kritizoval jako krok zpět do středověku a *Quadragesimo Anno* a celé hnutí stavovských katolíků označil za zdroj „*totalitních či nedemokratických forem vlády*“.²⁴⁵ Z toho pak vycházel negativní vztah k vyšehradskému kanovníkovi Bohumilu Staškovi, Janu Scheinostovi (jehož lze opatrně označit za fašistu) či Františku Šabatovi, kteří usilovali o nahrazení demokracie stavovským systémem.²⁴⁶ Tento proud podporovala i konzervativní část katolických intelektuálů a nově vzniklých časopisů (*Řád, Akord, Tak, Obnova* apod.), zde byl negativní vztah víceméně oboustranný.²⁴⁷ Přesto nelze zcela generalizovat, např. konzervativec a stavovský katolík Stašek se o Masarykovi před prezidentskou volbou roku 1934 vyjádřil: „*Že Masaryk bude znovuzvolen, o tom není diskuze. Jsme všichni rádi, že ho máme.*“²⁴⁸ To však nic nemění na tom, že Masaryk Staška neměl rád, při rozmluvě prezidenta s Šámalem byl Stašek dokonce označen za „*stváru*“.²⁴⁹

Lze tak shrnout, že velmi důležitým faktorem, který ve 30. letech ovlivňoval Masarykův vztah ke katolickým politikům a významným osobnostem katolicismu, byl jejich postoj ke stavovské ideji. Jak je také patrné z předchozí části, Masarykův vztah ke katolickému politickému hnutí v žádném případě nebyl uniformní a lišil se dle konkrétních osobností. Kritika Šrámka či politického katolicismu obecně tak neměla velký dopad na vztahy v osobní rovině.

²⁴⁵ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky. Díl 2. Československo a české země v krizi a ohrožení*. Praha, Libri 2002, s. 325 – 326.

²⁴⁶ Více k ideji stavovského státu a osobě Bohumila Staška nejnověji sborník KOTOUS, Jan – PEHR, Michal: *Bohumil Stašek (1886 – 1948) – Život a doba*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2009, 159 s.

²⁴⁷ BALAJKA, Bohuš – SOLDÁN, Ladislav – CHAROUS, Emil: *Přehledné dějiny literatury II*. Praha, Fortuna 2001, s. 130 – 136.

²⁴⁸ Stašek o situaci ze dne 10. května 1933. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

²⁴⁹ Záznam ze dne 26. července 1926. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

5. 5. Specifika Masarykova vztahu k DCV a HSLS

5. 5. 1. Úvod

Zatímco hlavním tématem v Masarykově vztahu k ČSL bylo náboženství a církev, Masarykův poměr k DCV a HSLS se týkal spíše otázek státních a nacionálních. Obě strany byly v náboženské otázce k Masarykovi shodně kritické (často více než ČSL) a taktéž požadovaly teritoriální autonomii (hlavně HSLS, DCV po většinu existence republiky vedli aktivističtí politici).²⁵⁰ Z Masarykova pohledu tak nešlo pouze o církevní problematiku (jako v případě ČSL), ale o stabilitu státu jako takového – Němci po převratu projeví silné separatistické tendence, Slováci se zase v rostoucí míře dovolávali příslibů obsažených v Pittsburgské deklaraci. Otázka církevní a náboženská tak byla logicky podřízena jiným problémům.

5. 5. 2. Masaryk a HSLS

Masaryk byl v přístupu k HSLS mnohem diplomatictější než ve vztahu k ČSL, to lze demonstrovat na příkladu cesty na Slovensko v září roku 1921, v projevech mluvil pozitivně o katolicismu i katolické církvi, proslovy zakončoval slovy „*Bůh Vám žehnej...*“ a závazkem, že ochrání katolickou víru Slovenska, což v Čechách a na Moravě neříkal.²⁵¹ Masaryk pravděpodobně jednal pragmaticky, jak je zmíněno v kapitole o Vatikánu (Nitranská aféra či snaha prosadit Hlinku za biskupa), ohled na Slovensko byl často prvořadým faktorem při tvorbě politiky, obdobný příklad lze uvést v Masarykově postoji k zavedení kongruy. Masaryk státní příspěvek kněžím zpočátku odmítal a Benešovi radil: „*Pro kongruu hlasovat nemusíte, a to docela veřejně.*“²⁵² Při setkání s Hodžou byl však varován před negativními důsledky kritického postoje Hradu v otázce kongruy na Slovensku, Masaryk tak ihned změnil názor a zákon podpořil.²⁵³ Dalším důkazem může být úsilí o propuštění Hlinky z vězení po jeho cestě na pařížskou mírovou konferenci, Šrobár usiloval o tvrdý trest, Masaryk takový postup rezolutně odmítl. Masaryk

²⁵⁰ Více např. ŠEBEK, Jaroslav: *Ideové peripetie sudetoněmeckého katolicismu v Československu ve 30. letech*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Andros propabilis*. Olomouc, Univerzita Palackého 2005, s. 157 – 176.

²⁵¹ Projevy T. G. Masaryka z velké cesty po Slovensku viz MASARYK, T. G.: *Cesta demokracie 2*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2007, s. 120 – 134.

²⁵² THURZOVÁ, V. M.: *c. d.*, s. 226.

²⁵³ KLIMEK, A.: *Boj o Hrad 2...* s. 318.

taktéž odsoudil protikatolické počínání některých českých organizací na Slovensku: „*Na náboženství jim nikdo nesahá, jednotlivci (učitelé – vojáci – Sokolové) dopustili se svatokrádežných nešetrností, ale byli potrestáni.*“²⁵⁴ Slovenský literární historik M. Tomčík k tomu píše: „*Masaryk dobře zvážil, že Slovensko je krajina sui genesis, zem svého ducha...*“²⁵⁵

O Masarykově vztahu k vůdcům slovenského katolicismu si nelze dělat iluze. Nesnášenlivost byla velmi často oboustranná. František Vnuk vydal dobový životopis A. Hlinky, sepsaný jeho stranickým kolegou K. Sidorem, velkou část Hlinkových prohlášení na Masarykovu adresu musel Sidor vypustit vzhledem k jejich vulgaritě. Lze namítnout, že Sidor byl také Masarykovým odpůrcem a mohl si Hlinkovy výroky upravit, v takovém množství je to však velmi nepravděpodobné.²⁵⁶ Hlinka často prohlašoval, že volit Masaryka znamená zradit katolicismus, Masaryka označoval za pokrokáře a kacíře: „*Když se katolicismus pronásleduje, když se berou kláštery a vyhánějí řeholníci, husitům a protestantům se pozemky ponechávají... Proti tomu nám nic nepomůže, jen autonomie...*“²⁵⁷ Masaryk se k Hlinkovi choval také nepřívětivě, v dopise z roku 1929 Hlinkovi píše: „*Často mi vnucuje se myšlenka, že nemáte srdce, že místo něho máte druhý játra – tak jste zlobný a rozčilený.*“²⁵⁸ V rozmluvě s Hrubanem zase o Hlinkovi řekl, že je nestálý a lže: „*...kdyby aspoň nelhal.*“²⁵⁹

Podobný postoj měl Masaryk k J. Tisovi, s Tisem vedl krátký rozhovor v lednu 1927 po jeho jmenování ministrem ve vládě tzv. panské koalice, Šámalovi se poté svěřil, že považuje Tisa za zcela neschopného vykonávat jakoukoliv ministerskou funkci. Obdobně Tiso se svým kolegům svěřil, že již setkání či rozmluva s Masarykem jsou odpudivé, a označil ho za nepřítele všeho katolického.²⁶⁰

Stejný postoj zastával Masaryk k programu strany, HSĽS byla mnohem konzervativnější a klerikálnější než ČSL (sepjetí s katolickou církví bylo mnohem

²⁵⁴ OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: Česká otázka včera a dnes*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2003, s. 367.

²⁵⁵ TOMČÍK, Miloš: *Masarykov podiel na aktivizácii slovenskej literatury 19. a 20. storočia*. In: OPAT, Jaroslav – TOMČÍK, Miloš – URBAN, Zdeněk (eds.): *T. G. Masaryk a Slovensko*. Praha 1992, s. 22 – 68.

²⁵⁶ SIDOR, Karol – VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864 – 1938*. Bratislava, Lúč 2008, s. 555.

²⁵⁷ BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka*. Bratislava, Obzor 1991, s. 65.

²⁵⁸ PECHÁČEK, J.: *c. d.*, s. 101.

²⁵⁹ HRUBAN, M.: *c. d.*, s. 216.

²⁶⁰ ĎURICA, Milan: *Jozef Tiso – Slovenský kňaz a státník*. Martin, Matica Slovenská 1992, s. 145.

silnější), katolická hierarchie (zejm. pražské arcibiskupství) i Vatikán měly často lepší vztahy s Hlinkou než se Šrámkem. Hlavním heslem HSĽS byla ochrana katolického Slovenska proti bezbožným Čechům v čele s Masarykem.²⁶¹ Již v lednu 1919 se setkal Hlinka v čele slovenské delegace s Masarykem, díky tomuto setkání si obě strany uvědomily zcela odlišné představy o pozici katolické církve a katolicismu v ČSR.²⁶² Do otevřeného střetu se Masaryk dostal s HSĽS v otázce tří slovenských gymnázií, která HSĽS požadovala navrátit katolické církvi, Masaryk to odmítal a ani po delších jednáních nebyla gymnázia církvi vrácena.²⁶³ Spor se vedl také o Tukovu aféru, Masaryk zkoušel přimět HSĽS, aby se Tuky zřekla, ta odmítla a v důsledku Tukova odsouzení za velezradu opustila HSĽS roku 1929 vládu a posunula se dále směrem k autonomismu.

Střet lze spatřovat i v rovině ideové – Masaryk usiloval o jednotný československý národ, naopak HSĽS hájila svébytnost slovenského národa a s ohledem na církevní politiku státu žádala autonomii. Masaryk viděl rostoucí slovenský nacionalismus jako hrozbu a vyjádřil se k němu při projevu z roku 1933 k výročí 1100 let od založení prvního křesťanského kostela na Slovensku: *„Zdůrazníme si, že křesťanství v duchu svého zakladatele je především náboženstvím účinné lásky k bližnímu... nesmí nikdo, kdo se hlásí ke křesťanství hlásat nenávisť. Nesmí být v republice ani jednoho duchovního, který by takto chápal křesťanství a své poslání.“*²⁶⁴

Masarykův vztah ke slovenskému politickému katolicismu byl v osobní rovině mnohem negativnější než vztah ke katolicismu českému. S ohledem na Slovensko a stabilitu nové republiky však Masaryk omezoval své výstupy proti slovenskému katolicismu výhradně na osobní úroveň, veřejně či v novinách si dával velmi dobrý pozor, aby neurazil katolickou víru Slováků. V následující kapitole nastíním, že Masarykův vztah k politickému katolicismu (zejm. ČSL) se od konce 20. let zlepšil, toto zlepšení se však v žádném případě netýkalo jeho poměru k HSĽS, která se jeho idejím od opuštění koaliční vlády stále vzdalovala. HSĽS např. otevřeně přijala stavovský katolicismus, s nímž Masaryk ostře

²⁶¹ BARTLOVÁ, Alena: *Hlinkova Slovenská L'udová strana*. In: MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Brno, Doplněk 2005, 833 – 860.

²⁶² BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka...* s. 58.

²⁶³ MASARYK, T. G.: *Cesta demokracie 2...* s. 508.

²⁶⁴ KOVTUN, J.: *Republika v nebezpečném...* s. 736.

nesouhlasil. Předtím ještě zmíním Masarykův vztah k německému politickému katolicismu.

5. 5. 3. Masaryk a DCV

Reakce německých katolíků byla obdobná jako v případě katolíků slovenských, odpor vůči protikatolické vlně byl umocněn nacionální otázkou, v případě německých oblastí mnohem intenzivnější než na Slovensku. I v této oblasti byl tedy Masaryk velmi obezřetný a umírněný. V listopadu 1921 Masaryka varoval německý biskup Josef Gross (z litoměřické diecéze), že pokud budou protikatolické nálady pokračovat, vyvolá to odpor v německých oblastech a celá záležitost bude postoupena na mezinárodní úroveň, což bude mít negativní důsledky pro ČSR.²⁶⁵

Masaryk měl enormní zájem na tom, aby se německé politické strany obecně účastnily politického života a vstoupily do vlády, konkrétně předseda DCV Robert Mayr-Harting, vůdce aktivistického křídla strany, byl Masarykovým častým hostem na Hradě. Setkání mezi Mayr-Hartingem a Masarykem proběhla celá řada (zejm. na počátku 20. let, tedy v době ještě stále trvající protikatolické vlny), církevní problematika v nich však stála zcela v pozadí, přednost měly česko-německé vztahy.²⁶⁶ V tomto ohledu měl Masaryk vyčítavý postoj k ČSL, která (jak bylo zmíněno) odmítala spolupráci s DCV, přičemž právě taková spolupráce mohla splnit Masarykův cíl začlenění německých stran do vlády. V této spojitosti je velmi zajímavé, že Masaryk měl skeptický postoj ke vstupu DCV do pravicové vlády roku 1926, podle Šebka si přál spíše česko-německé smíření na bázi levicových a socialistických stran.²⁶⁷ Za pravděpodobnější považují možná Masarykův strach z vytvoření katolického bloku, který se stal vzhledem k volebním výsledkům a složení vlády mnohem aktuálnější než na počátku 20. let, kdy si Masaryk přál větší spolupráci DCV a ČSL. I přes zmíněné obavy Masaryk označil den vstupu německých ministrů do vlády za nejšťastnější v životě.

²⁶⁵ ŠEBEK, Jaroslav: *Aktivistická a nacionální názorová linie v rámci politických elit německé Křesťansko – sociální strany na příkladu Roberta Mayr-Hartinga a Karla Hilgenreinera*. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jirí (eds.): *Osobnosti v církvi a politice*. Brno, CDK 2006, s. 394 – 410.

²⁶⁶ BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938*. Praha, Karolinum 1999, s. 90.

²⁶⁷ ŠEBEK, J.: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno, CDK 2006, s. 113.

Když Masaryk ve 30. letech bojoval proti katolickému bloku, viděl DCV jako jeho přirozenou součást. DCV byla také zřejmě největším příznivcem stavovské encykliky *Quadragesimo Anno* v ČSR, dokonce obsahu encykliky přizpůsobila vnitřní strukturu celé strany.²⁶⁸ Masaryk encykliku kritizoval stejně jako stavovské proudy a jejich konkrétní zastánce, předákům DCV se ale kritika vždy vyhnula, zřejmě s ohledem na jeho pozitivní postoj k německé menšině. Obecně je případ DCV zajímavý, Masaryk často zaujímal kritické postoje k ČSL, a to i veřejně, k HSLŠ byl kritický hlavně v soukromí, naopak k DCV se téměř nevyjadřoval. Domnívám se, že důvodem absence bližšího vztahu ke straně je existence celé řady stran reprezentujících německou menšinu, německou problematiku tak vnímal v kontextu vztahu ke všem příslušníkům německého národa. Navíc ve srovnání s HSLŠ jako vůdčí politické síly na Slovensku, nebyly parlamentní pozice DCV ani zdaleka tak silné. Lze tak shrnout, že v obou případech (HSLŠ i DCV) byla nacionální otázka důležitější než otázka církevně-náboženská, zejm. k DCV měl Masaryk kladný vztah, a to i přesto, že DCV měla program mnohem konzervativnější a klerikálnější než např. ČSL.

5. 6. Změna Masarykova vztahu k politickému katolicismu a její možné příčiny

Již ve zmíněném článku „*Strana klerikální*“ navrhuje Masaryk konkrétní kroky, které by mohly třem katolickým stranám pomoci, aby zabránily úbytku počtu voličů: zmenšit vnitřní rozbroje (konkrétně kritizuje spory mezi J. Šrámkem a B. Staškem) a posléze plynoucí rozpory z rozdělení strany do zemských organizací bez silného centra, lépe si ujasnit program, zejm. ČSL vyčítal přílišné přiblížení se k národním demokratům a agrárářům. Masaryk v článku volal po tom, aby se v katolických stranách probudilo více republikánské samostatnosti a individuality. Již roku 1928 napsal kritický článek „*O funkci, kterou by měla mít lidová strana*“, v řadě kritických výtek (shodných s výše uvedenou kritikou) také napsal: „*Jest u nás nedostatek politického středu a lidová strana mohla by být uchazečem na tuto funkci, která není k zahazení a která není nevděčná.*“²⁶⁹ Velká část kritiky totiž vychází právě z tohoto bodu, Masaryk obviňoval ČSL, že

²⁶⁸ ŠEBEK, Jaroslav: *Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve 30. letech*. Soudobé dějiny, 2001, č. 2 – 3, s. 365 – 388.

²⁶⁹ *Přítomnost*. 1928, ročník 5, č. 17, 3. 5.

nepůsobila jako dostředivý prvek pravicové koalice a stala se příliš pravicovou. Po volbách 1929 Masaryk vyzýval k větší aktivitě a tvůrčí činnosti ČSL, za hlavní příčinu volební ztráty považoval přílišnou pasivitu a ustrnutí v obranné pozici z počátku 20. let: „*Lidovci vcelku zaznamenávají dost značné ztráty. Je to přirozené. Lidová strana byla příliš pasivní, politicky neplodná, aby své voliče trvale mohla udržet pohromadě...*“²⁷⁰

I přes stále kritické výtky přechází Masaryk dle mého názoru ke kritice věcnější a konstruktivnější, to se např. projevuje v tom, že Masaryk se již apriori od konce 20. let nestavěl proti účasti katolických stran ve vládě a počítal, zejm. s ČSL, jako přirozenou součástí vládních koalic.²⁷¹ Pokud přístup srovnáme s počátkem 20. let, kdy katolické strany odsuzuje jako takové za jejich podstatu (směšování náboženství a politiky), jde o diametrální rozdíl. Za zlepšení Masarykova vztahu k politickému katolicismu lze také považovat jeho osobní podporu a účast na Svatováclavských oslavách roku 1929, kdy při jejich příležitosti dokonce seděl vedle J. Šrámka.²⁷² V souvislosti s oslavami Masaryk v rozhovoru pro noviny prohlásil: „*Pokud se chystaných oslav týká, povím vám něco, co vás snad překvapí. Hned po prvých Husových slavnostech dohodli jsme se se Švehlou, že roku letošního vláda sama uspořádá manifestaci svatováclavskou, ovšem politickou. Bohužel, zákeřná nemoc Švehlova tento plán překazila.*“²⁷³

Zajímavé je, že Masaryk se snažil oslavy podpořit již roku 1927, prezident vyšel vstříc katolíkům a povolil průvod kněží s ostatky sv. Václava přes první nádvoří Hradu, a to navzdory tomu, že takové manifestace s výjimkou státních akcí povoleny v těchto místech nebyly. Celá věc však měla nepříjemnou dohru, prezident povolil průvod 30 – 40 kněží, v procesí však nakonec šlo více jak 200 kněží.²⁷⁴ Zde je nutné zmínit, že Masarykův vztah se zlepšoval hlavně k ČSL, přístup k DCV a HSLS byl ovlivněn pragmaticky (stabilita republiky a nacionální

²⁷⁰ *Volební kaleidoskop*. Lidové noviny, 6. 11., ročník 37, 1929, č. 557, s. 2.

²⁷¹ Toto sice není nikde explicitně zmíněno, ale z literatury, zejm. *Boj o Hrad I. a II.* (A. Klimek), *Československá demokracie* (E. Broklová), *České země v éře první republiky* (Z. Kárník) a dalších pramenů, je zjevné, že Masaryk přestal brojit (a to i v soukromí) proti katolickým stranám a odmítat jejich účast na vládě.

²⁷² Který zde vystupoval jako předseda katolické tělovýchovné organizace Orel, FIALA, Petra a kol.: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno, CDK 2008, s. 257.

²⁷³ ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin 10*. Olomouc, Česká katolická charita 1972, s. 121.

²⁷⁴ Zpráva ze dne 19. září 1927, zpráva ze dne 27. září 1927, zpráva ze dne 29. září 1927. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

smír), proto nelze generalizovat. Navíc v případě HSLS se spíše zhoršoval s radikalizací strany samotné.

Jaké faktory vedly Masaryka ke změně názoru? Osobně jich vidím několik. Za prvé, ČSL, DCV i HSLS se otevřeně přihlásily k demokracii a republikánskému zřízení. ČSL odmítla, resp. Šrámek zcela ignoroval stavovskou encykliku *Quadragesimo Anno* z roku 1931. Při mnoha příležitostech se Šrámek aj. představitelé vyslovili pro demokracii. Žádných klerikálních ani monarchistických tendencí se např. ČSL nechytala ani v druhé polovině 20. let, kdy byla na vrcholu sil a ve vládě s HSLS a DCV.²⁷⁵ Masaryk změny zřejmě vstřebával postupně – přeci jen viděl snahu o loajalitu na počátku republiky jako způsob, jak pragmaticky uhájit pozice katolicismu tváří tvář antikatolické vlně a pokusu o kulturní boj. Katolíci však stáli za demokracií i poté, co antikatolická vlna opadla a církev své pozice ve společnosti opět zkonsolidovala.

Za druhé, katolické strany volily většinou Masaryka (i přes jeho náboženské názory) – ČSL vždy, DCV roku 1927 a 1934 a HSLS 1920 a zřejmě někteří poslanci i roku 1927. Obě tyto strany však vnímal Masaryk v rozdílném, a sice nacionálním kontextu a církevně-náboženský přístup byl až druhotný. Přístup prvorepublikového katolicismu k Masarykovi byl v obecné rovině pozitivní, s výjimkou tzv. konzervativních a integrálních katolíků (někdy také označovaných jako nepolitických katolíci, autoři kolem časopisů *Akord*, *Tak*, *Čech* aj., typickým představitelem výrazně protimasarykovské katolické linie byl J. Durych).

Za třetí, ČSL vždy hájila zájmy státu, proto odmítla hlubší spolupráci s HSLS a DCV, stejně jako ideu katolického bloku, v tomto ohledu ji někdy byl vyčítán až přílišný nacionalismus.²⁷⁶ V této souvislosti si nelze nepovšimnout určité Masarykovy ambivalence. Masaryk vyčítal katolickým stranám jejich úzké nacionální vymezení, které jim brání v užší spolupráci mezi sebou navzájem, v katolickém bloku však viděl hrozbu republiky. Věrnost republiky dokázala ČSL např. rolí, kterou sehrála při Marmaggiho aféře, Šrámek při té příležitosti prohlásil: *„Hlavní úkol je uchovat pozice československého katolicismu bez ohledu na stanovisko Vatikánu. Lidová strana představuje víc než Vatikán. My*

²⁷⁵ Více např. BROKLOVÁ, Eva – PEHR, Michal – TOMESŠ, Josef: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV 2008, 267 s. Michal Pehr analyzuje postoj ČSL k demokracii od 20. do 30. let 20. století.

²⁷⁶ Viz např. BARTLOVÁ, Alena: *Vzájemné vztahy mezi ČSL a HSLS v letech 1918 – 1938*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 143 – 156.

*rozhodujeme, ne episkopát.*²⁷⁷ Soudím, že právě role ČSL v Marmaggiho aféře měla velký vliv na Masarykův postoj k ČSL, již dříve totiž napsal v dopise Benešovi: „*Myslím, že klerikálové by již měli pochopovat, že boj s Vatikánem a dokonce přerušení styků znamená pro ně: buď s Vatikánem a tudíž ven z vlády – nebo s námi proti pretensím.*“²⁷⁸ Z vlády ČSL nevystoupila a radikální hlasy Šrámek umlčel. Masaryk tím ovšem poukázal na vážné dilema politického katolicismu obecně – nevyjasněný poměr mezi stranou a církví.

Za čtvrté, podle mého názoru docházelo v ekonomické a hospodářské oblasti ke konvergenci programu ČSL a Masarykových idejí. Sociálně vycházela ČSL z programu tzv. křesťanského solidarismu, prosazovala významnou sociální politiku, spolupráci zaměstnanců a zaměstnavatelů, důraz na mravní rozměr podnikání, redistribuci příjmů a zdrojů ve společnosti, současně však hájila nedotknutelnost soukromého vlastnictví.²⁷⁹ Masaryk měl ideje velmi obdobné, jeho *Otázka sociální* byla ovlivněna křesťansko-sociálními idejemi kněze M. Procházky a ve *Světové revoluci* Masaryk tvrdil, že usiluje nejen o demokracii politickou, nýbrž i hospodářskou.²⁸⁰ V tomto světle je také možno chápat jeho kritiku ČSL, která se příliš posunula doprava k agrárikům a národním demokratům, naproti tomu Masaryk ji přisuzoval nutnost hájit politiku středovou.

Za páté, Masaryk měl, jak bylo zmíněno, kontakty s významnými představiteli ČSL i katolické církve, řady katolíků si vážil pro jejich vzdělání či osobní kvality. Za šesté, ve 30. letech Masarykův vliv obecně upadl, k pokročilému věku se přidaly závažné zdravotní problémy, politický systém se zkonsolidoval, což bylo zvláště patrné na konsolidaci vnitřních poměrů v rámci politických stran, Masarykova škála možností, jak reálně ovlivňovat systém, se tak zmenšila.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 215.

²⁷⁸ PECHÁČEK, J.: *c. d.*, s. 42.

²⁷⁹ *Program Československé strany lidové*. Brno 1921. Případně *Obnova společnosti. Program Československé strany lidové*. Praha 1920.

²⁸⁰ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce...* s. 538.

6. MASARYKŮV VZTAH K VATIKÁNU V LETECH 1914 – 1935²⁸¹

6. 1. Masarykův vztah k Vatikánu v letech 1914 – 1918

Jak bylo zmíněno, Masaryk měl kritické výtky k Vatikánu i instituci papežství již před válkou. V úvodu ke *Světové revoluci* stručně rekapituluje svou teorii o boji demokracie (vědy) a teokracie (mýtu), přičemž Vatikán jako hlava katolické církve stojí na straně teokracie. Cíle Vatikánu a Masaryka jako hlavy československého odboje byly diametrálně odlišné, zatímco katolická církev formálně vyhlásila neutralitu, neboť katolíci bojovali na obou stranách, v římské kurii panovaly postoje spíše prorakouské, opírající se o návrat k předválečnému statut quo.²⁸² To komentuje i Masaryk: „*Postoje Vatikánu byly otevřeně austrofilské a germanofilské...*“²⁸³ V průběhu války však Masaryk začal uznávat, že postoj Vatikánu se stával více objektivním a neutrálním, proto zde prosadil zastoupení odboje a tímto úkolem pověřil M. R. Štefánika.

Zde je podle mého názoru první projev Masarykova přerodu z osoby soukromé, církve kritizující, ve státníka. Sám Štefánik v dopisech Masarykovi za války navrhoval, aby budoucí stát neměl žádný diplomatický vztah s Vatikánem, v dopise z 28. 9. 1918 Štefánik napsal: „*Navážeme diplomatické styky s Vatikánem? Formálně nebylo by to nemožné, ale nepomůže nám to, po případě by toho ty černé duše zneužily. To je právě vid'te, jeden z orgánu centrálních mocností. Lépe by bylo snad ignorovati Vatikán...*“²⁸⁴ Masaryk to byl ochoten z osobního hlediska pochopit, ale věděl, že Vatikán je aktérem, s kterým je vzhledem k politické realitě nutno jednat a proto takové návrhy odmítal.²⁸⁵ Masaryk dokonce ve *Světové revoluci* mluví o Vatikánu tolerantně, považuje jeho snahu o záchranu Rakousko – Uherska za přirozenou a oceňuje jeho roli mediátora mezi zneprátelenými tábory v průběhu války.²⁸⁶

²⁸¹ V práci užívám název Vatikán i přesto, že formálně vznikl až Lateránskými dohodami mezi Svatým stolicem a italským státem roku 1929. Před rokem 1929 tedy název Vatikán odkazuje na Svatý stolec. Termín Vatikán rovněž užívám zjednodušeně, Vatikán totiž označuje pouze městský stát, aktérem ve vztazích s ČSR je pouze Svatá stolice (papež), nikoli městský stát Vatikán.

²⁸² Např. TRAPL, Miloš: *Hnutí Pryč od Říma*. In: KOUCKÁ, Ivana – PAPAŽÍK, David: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko – Uherska*. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 13 – 29. K pozici Vatikánu za války: ZLÁMAL, Bohumil: *c. d.*, s. 28 – 30.

²⁸³ MASARYK, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce...* s. 57.

²⁸⁴ RYCHLÍK, Jan: *Korespondence TGM – MRŠ...* s. 137

²⁸⁵ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce...* s. 59.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 253 a 311.

Podrobněji vysvětluje Masarykův postoj k Vatikánu za války ve svých obsáhlých pamětech E. Beneš, část jeho pamětí osvětluje Masarykův vztah k Vatikánu. Masaryk se nepřátelsky stavěl k mírovým iniciativám papeže Benedikta XV., příliš rychlý konec války by totiž rozhodně nepřispěl ke vzniku nového státu. Podle Beneše Masaryk osobně intervenoval u řady politiků ve Francii za odmítnutí papežovy mírové iniciativy. Střet zájmů se projevil také v Masarykově úsilí o vstup Itálie a USA do války, zatímco Vatikán usiloval o co nejmenší počet bojujících stran.²⁸⁷ Beneš také zmiňuje, že Masaryk omezil své radikální protikatolické ostří z doby před válkou a mírnil své výroky na adresu Vatikánu s ohledem na katolíky v USA, Francii a na Slovensku.²⁸⁸

6. 2. Masaryk a Vatikán v průběhu protikatolické vlny na počátku republiky

Masaryk svá veřejná vystupování vůči Vatikánu zmírnil, avšak silná nedůvěra vůči centru katolické církve zůstala. Ve zprávě ministerské radě o průběhu zahraničního odboje zmínil tři faktory, které vystupovaly proti československé nezávislosti, jedním z nich byl i Vatikán s katolickou církví, a to svým úsilím o mír a podporou zachování rakouského soustátí. Sám však v závěru zprávy vyjádřil naději: „*Poměr k Vatikánu, doufám, bude dobrý. Mnozí u kurie jsou proti mně: byl jsem v Americe upozorněn, že mě budou napadat. Ale tamější katolíci čeští jdou s námi.*“²⁸⁹ Když se objevila možnost, že by na konferenci hájil československé zájmy Msgre Marian Blaha, mluvící plynule francouzsky, Masaryk jej odmítl právě s ohledem na jeho katolictví a možnou loajalitu k Vatikánu.²⁹⁰ V jiném dopise Benešovi napsal: „*Vatikán je malý, zastaralý, života již neschopný a jeho vliv v ČSR by měl být omezen na minimální míru.*“²⁹¹ Masaryk se v poválečné atmosféře Vatikánu dokonce bál, v dopise Benešovi z 21. 8. 1919 se domnívá, že Vatikán usiluje svou zahraniční politikou (podle Masaryka šlo o tzv. římský plán) o vytvoření pásu katolických zemí okolo Československa

²⁸⁷ BENEŠ, Eduard: *Světová válka a naše revoluce. Díl 1.* Praha, Orbis a Čin 1935, s. 386 – 387.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 502.

²⁸⁹ *Zpráva ministerské radě o zahraniční činnosti.* AÚTGM, f. TGM-R, kart. č. 427.

²⁹⁰ ŠOLLE, Zdeněk: *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. Část 2.* Praha, Archiv Akademie věd České republiky 1994, s. 168.

²⁹¹ PECHÁČEK, Jaroslav: *Masaryk, Beneš a Hrad: Masarykovi dopisy Benešovi.* Praha, Faun 1996, s. 42.

(např. odtržením katolického jižního Německa): „*Čechy tím budou obklopeny a musejí poslouchat.*“²⁹²

Ve svých veřejných vystoupeních však Masaryk vystupoval jako prezident státu, nikoliv soukromá osoba, v soukromí se často dostával o povahu vztahu k Vatikánu do sporů s E. Benešem, který ač matrikový katolík, zednář a ateista, usiloval o co nejlepší vztahy s Vatikánem, sám prohlásil: „*Nemůžeme chtít tvořit ani s Vatikánem soustavu mezinárodních styků, které by mohly býti obráceny na ruby každou novou většinou, které by byly stále nejisté, které by stále způsobovaly krise, anebo aspoň denně budily obavy, že se v nich zítra, pozítří přihodí něco nepříjemného, dráždícího ať v tom, ať v onom smyslu.*“²⁹³ Beneš působil až do roku 1935 jako zásadní stabilizační faktor v Masarykově vztahu k Vatikánu. Je však nutné zmínit, že ani pohled Vatikánu na Masaryka nebyl rozhodně pozitivní, v prvním dopise do Vatikánu nový nuncius Clement Micara z Prahy píše: „*...dva nejmocnější a nejvlivnější muži, Masaryk a Beneš, jsou zednáři, socialisti a svým založením antiklerikálové.*“²⁹⁴

Navzdory vzájemné nedůvěře se začal vztah prezidenta a Vatikánu vyvíjet pozitivně. Masaryk velmi ocenil, že Vatikán ústy vídeňského nuncia, jímž byl Teodoro Valfré di Bonzo, uznal již v listopadu 1918 existenci Československa.²⁹⁵ Masaryk v dopise Benešovi vyjádřil naději, že to bude mít stabilizující a blahodárny vliv na budování společného státu s katolickými Slováky, a stejně tak na budoucí vztahy s Vatikánem.²⁹⁶ Podle J. Koníčka Masaryk neměl jinou možnost, uznat Vatikán i papeže jako duchovní autoritu bylo nutné z hlediska sporných otázek (zejm. vymezení hranic diecézí a majetku řádů sídlících v zahraničí), jejichž neřešení by mohli využít zahraniční aktéři na úkor Československa.²⁹⁷ Masaryk se i v rozhovorech pro zahraniční listy *Le Temps* a

²⁹² ŠOLLE, Z.: *c. d.*, s. 341.

²⁹³ MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu*. Rosice u Brna 2005, s. 14.

²⁹⁴ ŠMÍD, Marek: *Prezident Tomáš Garrigue Masaryk ve Vatikánských archivech v letech 1918 – 1929*. Církevní dějiny, 3, 2010, č. 5, s. 39 – 50.

²⁹⁵ DEJMEK, Jindřich: *Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920 – 1921)*. Český časopis historický, 1993, č. 91, s. 224 – 228.

²⁹⁶ ŠOLLE, Z.: *c. d.*, s. 193.

²⁹⁷ KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa – Církevně politický vývoj v letech 1918 – 1993*. Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu 2005, s. 50. Situace mohlo využít zejm. Německo, Maďarsko nebo Itálie, na jejich území sídlila řada církevních řádů, která se mohla ucházet o řádový majetek na území ČSR.

Le Correspondencia de Espana vyjádřil, že navázání vztahů s Vatikánem je nutnost.²⁹⁸

V prvních letech nového státu měl Masaryk silný vliv, který byl zjevný (také díky Benešovi) zejména v zahraniční politice. Masaryk přímo ovlivňoval personální obsazení řady zahraničních zastoupení. Pro zastoupení do Vatikánu tak překvapivě nevybral odpůrce či halasného kritika katolické církve, ale umírněného historika Kamila Kroftu, vynikajícího znalce Vatikánské problematiky a také velkého kritika nové Církve československé, která se sama hlásila k Masarykovi.²⁹⁹ Některé Masarykovy postoje k Vatikánu dobře osvětlují právě deníky Kamila Krofty. Ten se před odjezdem do Vatikánu sešel s Masarykem, společně spolu zkonzultovali program Kroftovy vatikánské mise, Masaryk dokonce souhlasil s tím, aby plán pro jednání ve Vatikánu zkonzultoval Krofta i s papežským nunciem C. Micarou.³⁰⁰ Za zmínku také stojí Kroftova poznámka, že při jednání v Lánech o budoucím vyslanci ve Vatikánu Masaryk rezolutně odmítal jakékoliv osoby (např. Cyrila Duška), které měly protikatolické názory, jimiž by pobouřily církev.³⁰¹

Cílem Kroftovy mise bylo vyřešit řadu sporných bodů ve vztazích státu a církve, od rozluky, nového rozhraničení diecézi až po jmenování národní hierarchie, která měla nahradit episkopát, složený převážně z německé šlechty. Masaryk přes Kroftu podpořil např. jmenování Františka Kordače pražským arcibiskupem, a to i navzdory tomu, že šlo o nepřítele reformního hnutí Jednoty katolického duchovenstva a člověka velmi konzervativního ražení.³⁰² Souhlas prezidenta a vlády přitom vyvolal odpor nejen u antiklerikálů, ale i reformně orientovaných kněží.³⁰³ Byl také potěšen tím, že Vatikán jmenoval jako olomouckého arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana, kterého měl upřímně rád.³⁰⁴

Naopak Masaryka zklamal neúspěch jeho vlastní iniciativy, jež spočívala v tom, že by ve Vatikánu prosadil jmenování Andreje Hlinky slovenským

²⁹⁸ *President Masaryk o nebezpečí německém*. Právo lidu, večerní vydání, 8 (27), 1919, č. 38, s. 2, 15. 2. *Rozhovor prezidenta pro madridský časopis La Correspondencia de Espana*. AÚTGM, fond TGM-L, kart. č. 35.

²⁹⁹ DEJMEK, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha, Karolinum 1998, 398 s.

³⁰⁰ DEJMEK, J.: *Kamil Krofta: Diplomatický deník 1919 – 1922*. Praha, Historický ústav 2009, s. 14 – 16. Případně DEJMEK, J.: *Počátky diplomatických vztahů...*, s. 226.

³⁰¹ Tamtéž. s. 197.

³⁰² NĚMEC, Ludvík: *Church and State in Czechoslovakia*. New York, Vantage Press 1955, s. 140.

³⁰³ *K obsazení pražského arcibiskupství*. Právo národa, č. 16, 19. září 1919.

³⁰⁴ GAŠPARÍKOVÁ – HORÁKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 128.

biskupem, tím chtěl zmírnit jeho radikalismus a uspokojit katolické Slováky (je však otázkou, nakolik to Masaryk myslel opravdu vážně).³⁰⁵ Pozoruhodný je také způsob, jakým chtěl Masaryk ve Vatikánu prosazovat rozlučku státu a církve (viz kapitola o rozluce), Masaryk chtěl celý obsah rozlučky, včetně jejího legislativního provedení, zkonzultovat dopředu tajně s Vatikánem a vzít případné námítky v potaz a zapracovat je do návrhu.³⁰⁶ Podle paměti hradního ceremoniáře Jiřího Gutha-Jarkovského měl také Masaryk dobrý vztah k nunciovi Micarovi, který byl na Hradě vždy vítán.³⁰⁷ Masarykovu snahu o stabilní stát dokládá i projev z prosince roku 1921, v němž se zastal slovenského biskupa M. Blahy, který byl kurií kritizován za to, že promluvil na pohřbu slovenského básníka a protestanta P. O. Hviezdoslava. Masaryk velmi mírně vyčetl kurii, že nezná tak dobře slovenské poměry, současně tím vyšel vstříc Slovákům, aniž by vyvolal slovní potyčku s Vatikánem.³⁰⁸

Přesto dle mého názoru Masaryk svůj vztah k Vatikánu nezměnil a jeho postoj zůstal vnitřně negativní. V červenci roku 1921 byl Masaryk po nemoci na zotavovací dovolené v Itálii, objevila se možnost setkat se osobně s papežem, který o setkání stál, Masaryk jej však odmítl, s papežem se setkat nechtěl, což bral kardinál P. Gasparri v hovoru s Kroftou jako urážku (pokud politik navštívil Řím, setkání s papežem bylo nepsanou zvyklostí).³⁰⁹ Masaryk navštívil Itálii ještě dvakrát (1922, 1924), pokaždé se však z taktických důvodů návštěvě Říma vyhnul. To dokládají i nejnovější bádání M. Šmída ve vatikánských archivech, nuncius Micara napsal kardinálu P. Gasparri: „*Jak jistě víte, katolické noviny o tomto velmi píší, proto prezident, jak se zdá, chce se takovýmto nepřijemným náhodám vyhnout, a proto nepojede přes Řím.*“³¹⁰ Je zajímavé, že do vydání Kroftových deníků J. Dejmekem se v literatuře usuzovalo, že Masaryk se s papežem sejít chtěl, ale návštěva z řady důvodů nevyšla.³¹¹ Menší aféra se také odehrála po smrti papeže Benedikta XV. roku 1922, strany politického katolicismu kritizovaly vlažný přístup československé politické elity k úmrtí

³⁰⁵ HOUŠKA, Vítězslav: *Lidé kolem T. G. Masaryka*. Praha, Paris 2006, s. 128.

³⁰⁶ DEJMEK, J.: *Kamil Krofta. Diplomatický...*, s. 102 – 104.

³⁰⁷ GUTH – JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav: *Paměti. Díl III. Na dvoře republikánském 1919 – 1925*. Praha, Hejda a Tuček 1929, s. 288.

³⁰⁸ *Slovensko a papežská kurie*. Právo lidu, 30, 1921, č. 290, s. 5, 11. 12. Nepodepsáno.

³⁰⁹ DEJMEK, J.: *Kamil Krofta. Diplomatický...*, s. 192.

³¹⁰ ŠMÍD, Marek: *Prezident Tomáš Garrigue Masaryk ve Vatikánských archivech...* s. 43.

³¹¹ Např. Jiří Koníček tvrdí, že Masaryk si návštěvu velmi přál, ale s ohledem na vnitropolitické dopady takového setkání návštěvu radši neuskutečnil. KONÍČEK, J.: *c. d.*, s. 52.

významného pontifika a Masaryk svým odmítnutím účasti na papežově pohřbu v Římě přilil olej do ohně.³¹²

6. 3. Marmaggiho aféra a Masarykova role

Černou skvrnou na Masarykově vztahu k Vatikánu je Marmaggiho aféra (1925), jež se odehrála u příležitosti Husových oslav. Několik týdnů před aférou psal Marmaggi do Vatikánu zprávu, že Masarykova náboženská radikalita se stoupajícím věkem zjevně upadá, následující týdny měly ukázat, jak hluboce se zmýlil. Masaryk využil Švehlovy nemoci (Švehla usiloval o korektní vztah s Vatikánem), kterého jako náměstka předsedy vlády zastupoval antiklerikál Jiří Stříbrný. S Masarykovou plnou podporou byly uspořádány mohutné oslavy k výročí upálení Jana Husa, navíc umocněny tím, že šlo současně o desáté výročí Masarykova vystoupení v Ženevě a Curychu roku 1915, v jehož důsledku začal veřejně působit československý odboj. V rámci Rakousko – Uherska nemohly oslavy v roce 1915 proběhnout, a proto byly na rok 1925 přichystány ve velkém. Masaryk usiloval o to, aby oslavy proběhly pod patronátem vlády a prezidenta, což mu bylo umožněno. Masaryk rovněž zasáhl Stříbrnému do vládní důvodové zprávy, jež se týkala samotného zákona o Husových oslavách. Stříbrný sepsal zprávu s ohledem na koaliční partnery ve vládě (zejm. ČSL), význam Husa vyvěral ze vzdělanostního a jazykově – literárního odkazu. Když ji předložil Masarykovi, ten ji odmítl: „*Popuzovala jej hlavně důvodová zpráva, a když se dozvěděl, že jejím autorem je dr. Kramář, vytýkal mně zbabělost. Co prý jsme z Husa udělali...chtěl, abych to zahodil, že sám napíše důvodovou zprávu.*“³¹³ Nová zpráva více zdůraznila význam Husa jako náboženského reformátora, jak si přál Masaryk, čímž ale více vynikl Hus jako protikatolický reformátor. Přesto se však nesplnil Masarykův cíl, jímž bylo označit Husa jako bojovníka proti Římu a katolické církvi.³¹⁴

V den oslav Masaryk nechal (nutno říci protiprávně) vyvěsit na Hradě husitskou vlajku s rudým kalichem (kterou musel na nátlak vlády ten den opět

³¹² Záznam ze dne 23. ledna 1922. AKPR, fond církve, Spisy, záležitosti přímo se týkající. Věc: Úmrtí Benedikta XV., inv. č. 487/A, sig. D7581, kart. č. 31.

³¹³ Třísvazkové paměti Jiřího Stříbrného, doposud nevydané. Archiv ministerstva vnitra Praha, sig. S-511-5. Text není nijak řazen ani číslován.

³¹⁴ Konečná důvodová zpráva byla i s Masarykovými formulacemi a úpravami přednesena na 336. schůzi Poslanecké sněmovny v sobotu dne 21. března 1925. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/336schuz/s336001.htm> (2. 1. 2010)

svěsit). Podle pamětí jeho osobního tajemníka Václava Kučery: „*Prezident je v bujaré, bojovné náladě, zjevně rozhodnut dobojovat věc do konce. Přes den hrál na klavír a zpíval si Kdo jsou boží bojovníci.*“³¹⁵ Projev čtený evangelíkem prof. Hrejsou na Staroměstském náměstí vykazoval prezidentův rukopis i ideje.³¹⁶ Masaryk se při aféře projevoval i v tisku formou anonymních článků, např. v *Národním osvobození* 18. července napsal: „*Myslící vzdělaný katolík ví, že v století Husově církve mravně a nábožensky upadla, Hus a jeho přívrženci stali se mluvčími celého opravdového křesťanského světa. Rozvrat nepřinesl Hus, nýbrž papežství, které je vinno jeho smrtí a které se na našem národu dopustilo násilí...*“³¹⁷ V reakci na povahu oslav stáhl Vatikán svého nuncia Francesca Marmaggiho z Československa. Došlo k přerušení diplomatických vztahů. Masaryk si však později povzdechl, že celá aféra nepřinesla očekávané ovoce, 10. července 1925 V. Kučerovi řekl: „*Podepsal jsem zákon, šel na Staroměstské náměstí, vyvěsil husitský prapor. Co víc? Mám vylézt na střechu a křápat?*“³¹⁸

F. X. Halas i A. Klimek se shodují v tom, že Masaryk očekával velké vystupování věřících z katolické církve a úpadek katolicismu, to se však nestalo. Rovněž oba historikové tvrdí, že Masaryk vyvolal aféru záměrně a usiloval o její eskalaci. F. X. Halas píše: „...*prezident čekal, že nejen vláda, parlament, ale i národ se dá povzbudit k energickému a jednotnému postoji, který by Vatikánu ukázal, že osvobozený národ se hlásí k husitství.*“³¹⁹ Řada historiků dlouho zastávala názor, že Masaryk se snažil aféru zklidnit, např. Zdeněk Kárník nebo Daniel Toth.³²⁰

Nutno konstatovat, že Masarykův předpoklad nemusel být tak mylný, uvnitř ČSL byly totiž síly, které volaly po vystoupení z vlády a ukončení podpory Masarykovi. Situace po aféře musela nutně Masaryka zklamat: ČSL zůstala díky Šrámkovi ve vládě, premiér Švehla se vrátil a Masarykův postup zkritizoval, Jiří Stříbrný byl nucen podat demisi a Masaryk ji jen velmi neochotně přijal, E. Beneš

³¹⁵ HALAS, F. X.: *c. d.*, s. 549 – 550.

³¹⁶ OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dílem...* s. 407.

³¹⁷ *Katolicismus a inteligence*. *Národní osvobození*, 3, č. 194, s. 2, 18. 7. 1926, nepodepsáno.

³¹⁸ KLIMEK, A.: *Boj o Hrad I...* s. 341.

³¹⁹ HALAS, F. X.: *c. d.*, s. 550.

³²⁰ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky 1918 – 1938: Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918 – 1929*. Praha, Libri 2000, s. 322. TOTH, Daniel – TOTHOVÁ, Martina: *Masarykův vztah k náboženství a církvi*. In: KUČERA, Zdeněk – LÁŠEK, Jan (eds.): *Modernismus – Historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno, L. Marek 2002, s. 174 – 197.

viděl aféru jako zbytečnou komplikaci nadějně se vyvíjejících jednání o modus vivendi, žádné masové vystupování z církve nenastalo a v parlamentních volbách roku 1925 nebývale posílily síly politického katolicismu.³²¹ Nutno dodat, že i přes kritiku Masarykova postupu zejm. levicové strany Masaryka podpořily a v aféře viděly útok Vatikánu na prezidentovu osobu.³²² V této oblasti lze konstatovat, že Masarykův postoj navazoval na předválečné spory s církví, při projevu v říšské radě k Wahrmundově aféře prohlásil, že české země nejsou katolické, ale husitské, proto čekal, že při sporu s Vatikánem se v lidech probudí jejich pravá víra a svědomí.³²³ To prohlásil i v *České otázce*: „*Národ se vrací v opuštěnou církev*“, čím více se národ rozvíjel, tím více měl objevovat dědictví minulosti, na němž spočívalo celé národní obrození.³²⁴

Otázkou je, proč se jinak státnický Masaryk zachoval tak, jak se zachoval. Podle mého názoru je nutno vnímat danou aféru v dobovém kontextu. Osobně vidím dva faktory, které mohly přispět k prezidentově bojovné náladě a vyvolat spor s Vatikánem. Prvním je pastýřský list slovenských biskupů z 24. listopadu 1924, zakazující katolíkům členství v levicových, pokrokových, ateistických a socialistických organizacích (např. Masarykův oblíbený Sokol), a to pod hrozbou exkomunikace či odepření některých svátostí. Masaryk proti listu ostře vystoupil, nazval jej aktem „*církevního teroru*“ a „*agresivním vystoupením*“, jímž si chce církev vynutit poslušnost lidu násilím.³²⁵ V té době je také uvedena na divadelní prkna katolický tábor provokující hra *Příští Mesiáš* belgického autora Henryho Soumagne, která velmi polarizovala tehdejší společnost.³²⁶

Druhým faktorem byla poměrně tvrdá reakce části katolického tábora na projednávání příslušného zákona o nedělích, státních svátcích a památných dnech, který bezprostředně předcházel aféře. Byla zrušena celá řada církevních svátků (hlavně mariánských a zemský svátek Jana Nepomuckého), diskuze se vedla o

³²¹ TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990, s. 90 – 98.

³²² VEČEŘA, Pavel: *Marmaggiho aféra: Úloha katolicismu optikou dobových tištěných médií levice*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 205 – 225.

³²³ KOVTUN, Jiří: *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha, Československý spisovatel 1991, s. 227.

³²⁴ MASARYK, T. G.: *Česká otázka. O naší nynější krizi. Jan Hus*. Praha, Státní nakladatelství 1924, s. 187.

³²⁵ Masarykova písemná reakce na pastýřský list nebyla nikde otištěna, původní verze se nachází ve spisovém protokolu KPR, č. 431/25 ze dne 12. 2. 1925.

³²⁶ EHRENBERGER, Tomáš: *Husovy oslavy v roce 1925 jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*. In: *Marginalia Historica V*. Praha, Univerzita Karlova 2002, s. 157 – 165.

tom, jak vymezit svátek Jana Husa. ČSL ostře vystupovala proti označení památky Jana Husa za státní svátek, nakonec dostaly oslavy status památného dne, při hlasování odešli poslanci ČSL ze sálu na znamení protestu (kromě Šrámka a Dolanského). DCV proti zákonu ostře vystoupila ústy senátora Hilgenreinera, stejně tak HSLS, nuncius Marmaggi označil zákon za *casus belli* pro Vatikán (jež zákon tvrdě odmítal) a katolická hierarchie preferovala odchod ČSL z vlády.³²⁷ Masaryk také dostal chybnou zprávu, že ČSL se chystá zbořit vládu a v následujících volbách očekává velké posílení, v tom měla stranu podpořit i vysoká církevní hierarchie, Masarykovi bylo řečeno: „*Vysoká hierarchie, která byla proti Šrámkovi, teď uznává jeho taktiku.*“³²⁸

Za třetí faktor, který velmi přispěl k eskalaci aféry, lze považovat podle názoru M. Trapla obecné posílení katolicismu v politické i kulturní oblasti. Zatímco na počátku 20. let vrcholil kulturní boj, pozice katolické církve se otráasaly a byla vydávána řada antiklerikálních zákonů, v polovině 20. let byl již katolicismus opět silný, to se projevovalo jednak úspěchem ČSL v parlamentních (1925) i obecních (1923) volbách, vzrůstajícím vlivem katolicismu v kulturní oblasti a také vlivným postavením katolíků ve vládě. Masaryk tedy chtěl udělit katolicismu výstražnou „lekcí“.³²⁹ Tento názor je pravděpodobně velmi blízko pravdě, to lze doložit např. tím, že už roku 1924 některé katolické hlasy volaly po odstranění Husova pomníku ze Staroměstského náměstí (o jehož stavbu mimochodem před válkou Masaryk velmi usiloval), některé proudy katolicismu tak přešly z poválečné obrany do útoku s cílem dobýt ztracené pozice.³³⁰ Roli mohla hrát také osobní nesnášenlivost k Marmaggimu, který byl silným ultramontanistou a Masarykovým odpůrcem, několikrát veřejně prohlásil, že nestrpí v čele státu zednáře.³³¹

Přesto zatím neexistuje jednoznačný důkaz, který by vysvětlil Masarykovo vystoupení, které poměrně dost vybočovalo z jeho linie pragmatické a smířlivé politiky. Je nutné si uvědomit, že aféra zcela odporovala Masarykovu úsilí o

³²⁷ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, Zvon 1991, s. 243.

³²⁸ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české 13*. Praha, Paseka 2000, s. 461.

³²⁹ Seminář prof. Trapla *Římskokatolická církev a politický katolicismus v ČSR a ve střední Evropě I*. FF UP v Olomouci, Katedra historie, dne 11. 10. 2010.

³³⁰ DOLEŽAL, Josef: *c. d.*, s. 21. Také: KOMÁREK, Karel: *Jan Šrámek a lidová strana v zrcadle publicistiky Jaroslava Durycha*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 187 – 191.

³³¹ FIALA, Petr a kol.: *Český politický katolicismus v letech 1848 – 2005*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 241.

stabilizaci státu – Husovy oslavy znepráčetily nejen část českých katolíků, katolické Slovensko, jehož postoj ke společnému státu se tím mohl zhoršit, ale také německé obyvatelstvo, které Husa odmítalo z nacionálních důvodů. Je také zjevné, že nešlo o omyl či nedorozumění, Masaryk byl před oslavami dostatečně varován před tím, co může nastat a pravděpodobně nastane.³³² Celá aféra rovněž zkomplikovala jednání o modus vivendi, jež se roku 1925 zdárně blížila ke svému konci.

6. 4. Nástin Masarykova vztahu k Vatikánu po Marmaggiho aféře

Masaryk se ještě pokusil navrhnout nótu, která má být zaslána Vatikánu. Ta považovala akce vlády za zcela legitimní, Vatikán obvinila z nedostatku pochopení pro českou situaci, do budoucna odmítala návrat československého vyslance Václava Palliera, stejně jako návrat nuncia Marmaggiho.³³³ Beneš i vláda to rezolutně odmítli a začali usilovat o nápravu ve vztazích. Snahu o nápravu vztahů Masaryk nevítal s příliš otevřenou náručí, v dopise Benešovi 13. 5. 1927 napsal: „*Na Vatikán pozor... komentář ku prohlášení znamená jesuitům, že prohlášení trvá, neodvolali ho a budou se ho dovolávat, kdybyste Vy nebyl a nějaká slabá vláda měla vedení. Vláda nemůže slíbit, že offic. neúčastní – to bude záviset na Vatikánu a na poměrech. Pozor...*“³³⁴ V dopise Masaryk pravděpodobně naráží na požadavek, vznesený katolickou církví, aby se do budoucna vláda oslav neúčastnila a probíhaly v mírnějším duchu. Masaryka také navštívila delegace biskupů v čele s Františkem Kordačem, která vznesla obdobný požadavek, Masaryk (zřejmě i pod předchozím nátlakem Beneše a dalších) svolil, ale současně zkritizoval Vatikán: „*Vatikán dopustil se chyb a přímo nelojálnosti.*“³³⁵ Při té příležitosti také Masaryk zkritizoval katolický tisk s tím, že píše velmi hrubě, konkrétně zmínil list *Čech*.³³⁶

Další oslavy však již proběhly v klidu a beze sporů. Vatikán tak vzal Marmaggiho aféru jako své vítězství, Masaryk se již oslav neúčastnil v takovém duchu jako roku 1925, navíc podpořil katolické oslavy (1929, 1935) a po své

³³² TRAPL, M.: *Politický katolicismus...* s. 90.

³³³ KLÍMEK, A.: *Velké dějiny...* s. 464.

³³⁴ PECHÁČEK, J.: *c. d.*, s. 56.

³³⁵ MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač*. Olomouc, Moneta FM 2005, s. 26.

³³⁶ *Katoličtí biskupové u prezidenta Masaryka*. Lidové noviny, 7. 6. 1926.

volbě prezidentem roku 1927 napsal osobně dopis papeži, kde ho ujistil o nutnosti dobrých vztahů a zmínil se i o roli katolíků při jeho zvolení.

Dalším tématem, do kterého Masaryk výrazněji zasáhl, byl ratifikační proces modu vivendi. Jednání o dokumentu, který by ošetřil vzájemné vztahy Vatikánu a československého státu byla přerušena Marmaggiho aférou, ale diplomatickým umem Beneše, Krofty i ochotou Vatikánu, se opět rozběhla.³³⁷ J. Kovtun ve své práci *Republika v nebezpečném světě* tvrdí, že Masaryk se spolu s Benešem a Kroftou aktivně podíleli na vyjednávání modu vivendi, který prezident navíc osobně podporoval.³³⁸ Nic není vzdálenějšího pravdě. Masaryk sice jednání o modu vivendi sledoval, není však jediný důkaz o tom, že by je podporoval či usnadnil, spíše naopak. V průběhu jednání se objevila možnost, že by se v rámci nápravy vztahů vrátil Marmaggi do Československa, tato možnost však padla, a to také vinou prezidentova postoje, ten prohlásil, že se s Marmaggim již nikdy v životě nechce sejít: „...nelze uznat ani formální oprávněnost požadavku, aby se mohl Marmaggi vrátit!“³³⁹

Samotný modus vivendi pak Masaryk odmítl podepsat s tím (šlo o jedinou mezinárodní smlouvu, kterou nepodepsal), že papež není suverénem mezinárodních vztahů a Vatikán není mezinárodně uznaným státem.³⁴⁰ Je nutno zmínit, že modus vivendi ani zdaleka nebyl plnohodnotným konkordátem a k jeho platnosti nebyl prezidentův podpis nutný. Neochotou podepsat tak Masaryk mohl dát průchod svému kritickému postoji ke katolicismu, aniž by tím současně ohrozil vztahy mezi státem a církví. Osobně se domnívám, že nepodepsání modu vivendi nemělo důvod ve vztahu prezidenta k Vatikánu a mohlo být spíše projevem nesouhlasu se současným složením vlády a jejím de facto premiérem (jak bylo již uvedeno v kapitole o politickém katolicismu). K této domněnce ale nemám důkaz.

Navzdory Masarykovi se postoj Vatikánu k jeho osobě pod dojmem vyjednání modu vivendi a svatováclavských oslav roku 1929 zlepšil. Vatikánský tisk psal o Masarykovi pochvalně: „*Jako hlava státu dovedl činit rozdíl mezi*

³³⁷ KONÍČEK, J.: *c. d.*, s. 60 – 76.

³³⁸ KOVTUN, J.: *Republika...* s. 530.

³³⁹ DEJMEK, J.: *Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927 – 1928*. Český časopis historický 92, 1994, č. 2, s. 277. Ve veřejném vystoupení po Marmaggiho aféře také prohlásil, že si Marmaggiho váží jako kněze, ale jako nuncia ho již nikdy nepřijme.

³⁴⁰ Což se roku 1929 změnilo Lateránskými smlouvami mezi Svatým stolcem a italským státem, ani to však nezměnilo prezidentův názor.

*vlastními ideami a odpovědností svého úřadu.*³⁴¹ Dokladem zlepšení vztahů je také to, že Pius XI. dal Masarykovi jako jednomu z prvních mezi evropskými politiky na jaře roku 1929 Řád božího hrobu.³⁴² Rok 1929 je rovněž prvním rokem, kdy Masaryk zaslal blahopřejný telegram papeži Piu XI. k jeho kněžskému jubileu, jde vůbec o první takový telegram svého druhu zasláný Masarykem římskému pontifikovi.³⁴³ To se samozřejmě může zdát jako zcela nepodstatné, ale není. Když byl Beneš zvolen prezidentem, začal posílat telegramy k papežovu výročí a Novému roku již pravidelně.³⁴⁴ Masaryk si také dával velmi dobrý pozor na vztahy s církví obecně a jejich mezinárodní rozměr, vhodným příkladem je žádost redaktora deníku Sozialdemokrat Karla Nowaka – Reismanna o prezidentovo svolení k německému překladu a publikaci části Masarykovy práce *Intelligence a náboženství* v Německu. Tato žádost byla zamítnuta a autorovi bylo doporučeno, aby od toho úmyslu upustil: „...aby výňatky ze spisku *Intelligence a náboženství* v dané politické situaci nezveřejňoval.“³⁴⁵

Masarykův pragmatický a mírný postoj lze analyzovat také na Nitranské aféře.³⁴⁶ Papežský nuncius P. Ciriaci se zastal Hlinky a ocenil jeho úctu k Svatému otci, přičemž ji dal do kontrastu s neúctou Čechů. Poté odjel z Čech a došlo ke zmrazení vztahů s Vatikánem. Následovaly protikatolické výroky některých českých listů (např. agrárního *Venkova*). Masarykovi se tak nabízela skvělá příležitost k opakování roku 1925, nic však neudělal. Podle Klimka se Masaryk bál vyvolat roztržku, protože by ztratil podporu katolického tábora (zejm. ČSL) pro příští prezidentskou volbu (sebe nebo E. Beneše). Osobně se domnívám, že roli hrála navíc zpráva, kterou předložil J. Schieszl, zde stálo: „*Za autonomií jde dnes celé Slovensko.*“³⁴⁷ Masaryk tak pravděpodobně nechtěl situaci hrotit. V aféře tedy vystupoval smířlivě a snažil se v jednáních s K.

³⁴¹ KONÍČEK, J. c. d., s. 105.

³⁴² FIDLER, Jiří: *Masarykova vyznamenání*. In: *Masarykův sborník 14*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, s. 261 – 269.

³⁴³ Masaryk napsal: *Pomáhejš Bůh Vaší Svatosti ve Vašem vznešeném a odpovědném poslání. Prezident Masaryk gratuluje papeži Piu XI*. Lidové listy, 21. 12., 8., 1929, č. 294, s. 1.

³⁴⁴ Ministerstvo zahraničních věcí ze dne 8. února 1936. AKPR, fond Církve, katolíci, Spisy, záležitosti týkající se. Věc: Pius XI., inv. č. 487, sig. D7581, kart. č. 31.

³⁴⁵ Dopis z 27. ledna 1927. AKPR, fond katolíci, sig. T665/21, kart. č. 53.

³⁴⁶ V říjnu 1933 probíhaly na Slovensku oslavy k výročí založení prvního křesťanského kostela knížetem Pribinou. Při oslavách rozvášněný dav vynesl A. Hlinku na pódium, čímž přerušil projevy a vystoupení zástupců československé vlády, z oslav se tak stala manifestace slovenského autonomismu a HSLS. Více: TRAPL, M.: *Politický katolicismus...*, s. 110 – 119.

³⁴⁷ ĐURICA, Milan: *Jozef Tiso*. Matice slovenská 1992, s. 193.

Kroftou, E. Benešem J. J. Rücklem o její urovnání.³⁴⁸ Když po úspěchu katolického sjezdu v roce 1935 papež jmenoval nového nuncia Xaveria Rittera, Masaryk neměl výtky a dokonce jeho volbu přivítal s tím, že ho již delší dobu zná.³⁴⁹ Katolický sjezd byl sám o sobě v určitém smyslu završením smiřování s církví, Masaryk aktivně podpořil jeho přípravy a kardinál Verdier byl přijat prezidentem se všemi státními poctami. O Masarykově přínosu katolickému sjezdu svědčí velké množství děkovných dopisů od jeho organizačního vedení, a to jak při přípravách, tak po ukončení sjezdu.³⁵⁰

Poslední, spíše ideový spor, se týkal snahy Vatikánu o vytvoření tzv. katolického bloku. Jednotlivé strany politického katolicismu se měly sjednotit a vytvořit jednotnou stranu, čímž by se katolíci stali vůdčí silou ČSR.³⁵¹ Masaryk to považoval za nebezpečí pro stát, postavený na reformačním ideálu, a snahu odmítl jako agresivní církevní politiku. V dopise slovenskému sociálnímu demokratovi Mackovi z 1. 3. 1934 napsal: „...aby nestrácali z očí, že sa pripravuje spojenie klerikálnych strán. Kedy sa to uskutečnilo, klerikáli budú najvyššou stranou v republike a môžu si postaviť požiadavky, premiéra atď, To znamená, že budu muset fechtovať ja, fechtuju už patnásť let, to se venku neví, koho a co všechno jsem zamítnul. Ale musíte být i vy připraveni.“³⁵² O Masarykově postoji ke katolickému bloku se zmiňuje ve svých pamětech i A. Horáková-Gašparíková, v krátkém rozhovoru se svou archivářkou Masaryk snahy o blok označil za vměšování se Vatikánu do vnitřních záležitostí státu.³⁵³

6. 5. Chladně korektní vztah?

Doposud panovalo v literatuře přesvědčení, že Masaryk měl k Vatikánu negativní vztah, obvykle jsou uváděny dva příklady: Marmaggiho aféra a odmítnutí podepsat *modus vivendi*. Obecně lze však říci, že Marmaggiho aféra byla spíše výjimkou než pravidlem. Jak jsem uvedl, aféru je nutno vnímat v dobových, zejména vnitropolitických souvislostech (kořeny aféry nesouvisely se vztahy k Vatikánu, i když je poté zásadně ovlivnily), je také nutno si uvědomit, že

³⁴⁸ KLIMEK, A.: *Boj o hrad 2...* s. 366.

³⁴⁹ Papežský nuncius Xaverio Ritter. Agrément ze dne 3. srpna 1935. AKPR, fond Církve, Nástupní audience, inv. č. 487/A, sig. D7581, kart. č. 31.

³⁵⁰ AKPR, Fond Církve – celostátní sjezd katolíků, inv. č. 960, sig. D7786, kart. č. 118.

³⁵¹ Více KÁRNÍK, Z.: *České země v éře první republiky: Československo a České země v krizi a ohrožení...* s. 320 – 326.

³⁵² KLIMEK, A.: *Boj o hrad 2...*, s. 380.

³⁵³ GAŠPARÍKOVÁ – HORÁKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 151.

Masaryk opravdu věřil, že jím založený stát je postavený na návaznosti na reformační ideál a tedy neviděl ve své účasti na oslavách Jana Husa (na kterého se tolikrát odvolával před válkou i v odboji) nic špatného. Po aféře Masarykův antikaticismus v poměru k Vatikánu upadá, zmíněné negativní postoje jsou hlavně osobní (neveřejné) provenience, veřejně Masaryk vystupoval vůči Vatikánu možná chladně, ale vždy korektně. Z uvedených informací vyplývá, že Masaryk dokonce usiloval o korektní vztahy s Vatikánem, svůj vliv uplatňoval zejména v personálních otázkách, kde se vyhýbal osobám, které byly z pohledu Vatikánu problematické či nepřijatelné, do jeho koncepce vztahu s Vatikánem ani nijak nevstoupila radikální protikatolická vlna po převratu. Současně s tím je však nutno odmítnout i názor, že Masaryk měl k Vatikánu zcela pozitivní vztahy a usiloval o smírné řešení Marmaggiho aféry či vyjednání modus vivendi (např. Z. Kárník)

Druhý případ, tedy odmítnutí podepsat modus vivendi je sice často zmiňováno jako demonstrace Masarykova nezájmu a negativního postoje k Vatikánu, už se ale přehlíží, že modus vivendi nebyl konkordátem (tedy mezinárodní smlouvou), souhlas prezidenta ani parlamentu nebyl ke smlouvě nutný (smlouva byla spíše výčtem závazků, jež obě strany plánují v následujících letech splnit), zde tedy mohl dát průchod svým osobním názorům. Nepříliš velkou důležitost (ne) podpisu také dokládá reakce Vatikánu: žádná roztržka nevznikla, Vatikán se k události nijak nevyjádřil a ve vatikánských archivech není tato událost dokonce ani reflektována, negativní hlasy nezazněly ani z řad katolické církve v ČSR či katolických stran. Spíše naopak, Vatikán vnímal Masaryka postupně stále více pozitivně. Dokonce ani Beneš, velký zastánce dobrých vztahů s Vatikánem, tento akt Masarykovi nevyčítal.

Lze tak shrnout, že Masaryk ve vztazích s Vatikánem dával přednost státním zájmům před svými osobními názory, které možná byly spíše negativní, nikdy se ale vážněji nepromítly do zahraniční politiky státu. V této oblasti tedy Masarykovy politické kroky rozhodně nenavázaly na radikální protikatolická vystoupení před válkou, není možné je ani v intencích předválečných názorů příliš vysvětlit a rozhodně je nutno odmítnout tvrzení, že Masarykův negativní názor na Vatikán a papeže před válkou byl hlavním kritériem pro vysvětlení prezidentova vztahu k Vatikánu po válce (Masaryk odmítal před rokem 1914 vůbec právo papeže na jeho postavení v čele církve). Masaryk také nesplnil očekávání řady

protikatolických živelů v republice, které požadovaly radikální rozchod s Vatikánem a ukončení jakýchkoliv diplomatických vztahů.

7. ADOLF KAJPR A MASARYKOVO SMÍŘENÍ S CÍRKVÍ

V září 1947 vyšla v časopise *Katolík* krátká úvaha jezuity a předchůdce koncilní teologie Adolfa Kajpra s názvem *Deset let od smrti T. G. Masaryka*. Autor zde vyjádřil přesvědčení, že Masaryk se od roku 1918 začal opět nábožensky posouvat zpět ke katolicismu a opouštět své silně antikatolické předválečné názory: „*T. G. Masaryk v době poválečné sice nikdy neodvolal své předešlé názory, na jeho projevech z té doby cítíte však již vždycky velikou rezervovanost, která jistě nepocházela jen z diplomatické zdrženlivosti hlavy státu, nýbrž právě z pocitu, že duchovní svět je přece jen tajemnější, než jak měl chuť a čas uznat mladý muž, překypující podnikavostí...*“. V závěru úvahy autor vyslovuje své přesvědčení, že Masaryk na konci života poznal toho, který je „*Cesta, Pravda a Život*“ a mohl tak uznat božství Ježíše Krista: „*Po prezidentské resignaci měl snad v tichu lánského parku a okolních lesů konečně klid k zamyšlení se nad člověkem. Zda necítil naléhavěji než kdy jindy, jak těžko si člověk sám stačí, jak strašně může skončit i národ nejvzdělanější (tím je myšleno nacistické Německo), zda necítil, že stará víra o Bohu, jenž sám musí přijít a vykoupit nás, není odbytým mythem, nýbrž výrazem nejhlubší znalosti lidského srdce.*“³⁵⁴ Autor neuvedl pro svá tvrzení žádné důkazy, vyjádřil pouze svůj osobní názor či subjektivní pocit. V následující části se pokusím obhájit, že A. Kajpr měl z velké části pravdu.

Hlavním problémem dosavadního uvažování o Masarykově víře a vztahu ke katolické církvi je určité zakonzervování Masarykova náboženského vývoje rokem 1918. Většina autorů (např. Stanislav Polák, Vítězslav Houška, Jaroslav Opat, Jiří Kovtun aj.) tvrdí, že Masaryk své názory nezměnil, pouze se stal diplomatičtější a navíc nebyl mstivým: „*Masaryk sám revidoval pravidla svého postupování před válkou, nad všemi osobními nechutěmi oné doby dělal tlustý kříž. Byl rozhodnut jednat s lidmi, zejména s možnými odpůrci, velkoryseji.*“³⁵⁵ Dosavadní práce popisující Masarykovu víru, náboženství a vztah ke katolické církvi mají tendenci považovat Masarykovy názory za vytvořené a konsolidované již před první světovou válkou. V práci jsem demonstroval, že Masaryk neměl zdaleka tak negativní postoj ke katolické církvi, jak by šlo odvozovat z jeho

³⁵⁴ KAJPR, Adolf: *Deset let od smrti T. G. Masaryka*. *Katolík*, ročník 10, 14. 9. 1947, s. 3. Osobnost kněze A. Kajpra by si zasloužila hlubšího zpracování. Stručně k jeho osobě JANDOUREK, Jan (ed.): *Adolf Kajpr: Svědectví doby*. Česká křesťanská akademie 1993, 98 s.

³⁵⁵ OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dilem...* s. 309.

předválečných střetů a kritických prací. Otázkou tedy je: změnil Masaryk nějakým způsobem svůj názor na katolickou církev jakou takovou, nebo byl jeho smířlivý postoj pouze a jen výsledkem vnějších tlaků, prezidentského úřadu a nutnosti reprezentovat zájmy státu spíše než zájmy a názory vlastní. Sám Masaryk přece zakončuje svou *Světovou revoluci* větou: „*Přestávám být člověkem soukromým.*“³⁵⁶ Současně však byl zmíněn Masarykův výrok na Husitské teologické fakultě, že jeho vlastní náboženský vývoj se nezastavil a pokračuje. Jak bylo nastíněno, změn doznal i Masarykův vztah k politickému katolicismu.

Uvedené zakonzervování však má své přirozené důvody. Do války Masaryk napsal řadu děl obsahujících náboženskou problematiku, po roce 1918 se jako prezident více či méně odmlčel. K dispozici máme v podstatě pouze knihy rozhovorů od Karla Čapka a Emila Ludwiga, několik projevů, článků a paměti Masarykových blízkých spolupracovníků. Rozměr vztahu ke katolické církvi přešel do podoby státních zájmů a dle toho Masaryk také vystupoval, jednal a psal. Před samotnou analýzou Masarykových názorů po roce 1918 je nutno zmínit, že Masaryk, ač vystupoval sebevíce jako antiklerikál, nikdy před válkou nevolal po nějakých represích nebo agresi vůči katolické církvi. Sám definoval demokracii následovně: „*Demokracie je diskuze... za všech okolností je nezbytné tolerovat soupeřovo právo na odlišný názor*“³⁵⁷ Masaryk od spisu *Sebevražda* hájil požadavek odluky, ale nikdy nepožadoval odluku francouzského typu, spojenou s velkými majetkovými konfiskacemi a jednostranným rozhodováním státu. Masaryk před válkou nevolal po ukončení diplomatických styků s Vatikánem, i když jejich konkrétní podobu kritizoval. Masaryk odmítal strany politického katolicismu, nikdy se však nevyslovil pro jejich ústavní zákaz a vždy toleroval výsledek voleb. Masarykův smířlivý postoj ke katolické církvi není zas tak revoluční, jak by se mohlo zdát, v jeho knihách se nikde nevyskytuje ani náznak požadavku kulturního boje, což nelze tvrdit o soudobých antiklerikálních a pokrokářsky pozitivistických hnutích typu *Volné myšlenky* či protináboženských proudech v rámci levicových stran.

I přesto však Masarykův postoj k církvi velmi kontrastuje s jeho předválečnými názory, dokladem jsou deníkové záznamy současníků, např. francouzský kněz Msgr Alfred Baudrillart při příležitosti katolického sjezdu roku

³⁵⁶ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce...* s. 386.

³⁵⁷ *Demokracie je diskuze*. Národní osvobození, 1, 1924, č. 173, s. 1 – 2. Podepsáno Anonym.

1920 označil Masaryka za hrozbu pro existenci katolické církve. Roku 1929 při svatováclavských oslavách si naopak zapsal, že Masaryk ač není katolík, rozhodně není nepřítelem katolické církve a dodal: „*Kéž Bůh přijme jeho duši a ochrání jeho národ!*“³⁵⁸

Roku 1927 sepsal Masaryk článek s názvem „*Mladokatolíci*“, který z neznámých příčin nikdy nevyšel a zůstal pouze v archivu Kanceláře prezidenta republiky. Článek je ve vztahu k církvi velmi pozitivní, Masaryk zde analyzuje katolicismus (zejm. dle literatury a teologických prací) v USA, Nizozemí, Velké Británii a Německu a dospívá k závěru, že v určitých státech dochází k masivní renesanci katolické víry a církve. To samozřejmě odporuje jeho vlastním výrokům o nevyhnutelném úpadku katolické církve vzhledem k nekompatibilitě s vědou a rozumem. Stejně pozitivně hodnotí změnu politiky Vatikánu vůči (do jisté míry) fašistické Action française a kritizuje fašistické skupiny, které si dle Masaryka nesprávně propůjčují katolické ideje.³⁵⁹ Hlavní zdroje informací o Masarykově myšlení pro prezidentské období jsou bezpochyby hovory s Čapkem a Ludwigem. Ve vztahu ke katolické církvi lze vyvodit několik závěrů:

1) Masaryk se v podstatě vůbec nezmiňuje o tvrdých střetech s církví, jež se datují od 90. let 19. století do roku 1914. Naopak tyto spory zlehčuje a říká, že šlo často spíše o nedorozumění, způsobené jistým zaostáváním rakouského a českého katolicismu za myšlenkovým a teologickým vývojem ve zbytku katolické Evropy.³⁶⁰

2) V souladu s trváním svého požadavku odluky státu a církve vidí za problémy a negativními rysy katolické církve v Rakousku – Uhersku právě vměšování se státu do náboženství.³⁶¹ Obecně Masarykova teze o škodlivosti spojení státu a církve je v obou knihách často užita jako vysvětlení pro každou chybu v dějinách katolické církve. Vedle toho je také zajímavé, že určitou

³⁵⁸ HALAS, František Xaver: *Pražský sjezd československých katolíků v roce 1920 a jeho francouzská podpora*. In: MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Andros propabilis*. Olomouc, Univerzita Palackého 2005, s. 125 – 155.

³⁵⁹ Nutno dodat, že Československo ke katolické renesanci Masaryk nezapočítával. Kriticky pohlížel na katolický tisk, který se nezabýval církevním a náboženským vývojem v evropském a světovém kontextu, ale pouze domácí politikou. Zmíněný článek *Mladokatolíci* nikdy nevyšel a zachoval se pouze strojopis, který je v archivu ÚTGM. A ÚTGM-CD 27, strojopis článku, datováno 27. 6. 1927, podepsáno H.

³⁶⁰ ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 95.

³⁶¹ Tamtéž, s. 144. an.

politickou moc katolické církve považuje za přirozenou: „Každá organizace, zejména tak ohromná jako církev, je ipso facto skutečnost politická.“³⁶²

3) Za zcela zásadní změnu považuji Masarykův postoj k církvi jako takové a k její budoucnosti. Do války považoval Masaryk církev za neschopnou reformy, vývoje a jakéhokoliv růstu. Katolická církev byla v Masarykových očích odsouzena k záhubě. Sílu tohoto přesvědčení dosvědčuje množství příležitostí, kdy tuto myšlenku veřejně či soukromně zmínil. Nyní však říká: „Všecko se vyvíjí: je a bude náboženský vývoj... znám duchovní stav těchto hlavních církvi a nevím, proč by měl být konečný... katolicism odmítá unii s protestanty, ale vynikající teologové na obou stranách jeví nebývalé známky smířlivosti.“³⁶³ Mimo změnu k možnosti vývoje katolické církve je zde také patrný jistý zárodek ekumenismu rozvinutý až mnohem později druhým vatikánským koncilem. Již před válkou Masaryk prohlásil, že na katolicismu obdivoval právě snahu o „jeden ovčinec a jednoho pastýře“, totožnou větou (a výzvou) zakončuje Novou Evropu: „Co v teokracii bylo správné – idea katolicity, všelidskosti... aby byl jeden ovčinec a jeden pastýř“.³⁶⁴ Masarykovy úvahy v tomto duchu potvrzuje i zápis archivářky Anny Gašparíkové o setkání prezidenta s evangelíkem prof. Žilkou v březnu 1934 v Lánech. Masaryk se intenzivně zajímal o možnosti spolupráce mezi protestanty a katolíky a jako první pole konfesního sblížení navrhl sociální problematiku (ve smyslu charity, boje proti chudobě apod.).³⁶⁵

4) Masaryk zřejmě mírně modifikoval postoj vůči některým článkům katolické věrouky. Masaryk zcela přestal zmiňovat podporu pro zrušení celibátu, v tomto ho mohlo ovlivnit konkrétní úsilí Jednoty o zrušení celibátu. Je nemožné dokázat, co si Masaryk opravdu myslel a zda názor vnitřně změnil, lze však poměrně jistě říci, že od roku 1918 ve svých projevech, textech, rozhovorech ani denících svých spolupracovníků nedal najevo jediný náznak odmítnutí celibátu. Soukromá korespondence s Čapkem dokládá, že Masaryk v této věci značně znejistěl: „Je dost sporno, jak Ježíš o věci soudil“.³⁶⁶ Otázka celibátu je u Masaryka vůbec sporná – Masaryk před válkou hájil jeho zrušení, přesto

³⁶² Tamtéž, s. 278.

³⁶³ Tamtéž, s. 277.

³⁶⁴ MASARYK, T. G.: *Nová Evropa*. Brno, Doplněk 1994, s. 192.

³⁶⁵ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 147.

³⁶⁶ FEJLEK, Vojtěch (ed.): *V hluboké úctě a oddanosti: výbor korespondence T. G. Masaryka s Karlem Čapkem*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1999, s. 314.

konkrétní odstranění celibátu u protestantů kritizoval³⁶⁷, stejně jako kritizoval způsob zrušení celibátu u Církve československé. Osobně se domnívám, že Masarykovi celibát ani tak nevadil, jako spíše z něho vyplývající interpretovaná nerovnost (v duchovní oblasti) mezi životem v celibátu a životem v manželství. V hovorech s Čapkem se také Masaryk zamýšlí nad neomylností papeže: „...pokud Ježíš-Bůh ustanovil římského biskupa Petra svým nástupcem, lze z toho dovozovat neomylnost papeže.“³⁶⁸ Opět jde spíše o znejistění, než zaujímání nějaké vyhraněné jasné pozice. O některých tématech také přestal mluvit, typickým příkladem je mariánský kult, který před válkou tak kritizoval.

5) Na více místech dává Masaryk také najevo rozšířené pojetí dějin českého národa: „Hus – Chelčický – Komenský jsou našimi náboženskými vůdci, vedle západního katolicismu.“³⁶⁹ Takový výrok by byl z úst Masaryka před rokem 1918 takřka nepředstavitelný (ještě v *Nové Evropě* trvá na předválečném čistě reformačním stanovisku). Domnívám se, že se v rámci historického myšlení Masaryk stále více blížil původnímu konceptu Palackého, kde katolicismus a protestantismus stojí vůči sobě jako rovnocenné a komplementární principy. Čapkovi řekl: „...nestavím proti sobě příkře katolicism a protestantství. Vždyť v konfliktu reformačním se katolicism sám vniterně také reformoval, a od té doby je mezi oběma těmi směry křesťanská silná vzájemnost...“³⁷⁰ Tato věta je o to revolučnější, že právě reformu katolicismu po reformaci (zejm. závěry Tridentského koncilu) považoval před válkou Masaryk za zcela neefektivní a za typický výsledek pokryteckého „jezuitismu“. Je možné, že v tomto obratu hrála roli Masarykova deziluze z protestantismu samotného: „Protestant dnešní už často není křesťan, nýbrž liberál, vzdělaný nebo domýšlivý člověk... katolicism má ještě kuráž se držet svého credo quia absurdum est. Liberální protestant by rád vypadal neabsurdní, ale absurdní je přece.“³⁷¹ Masaryk byl také ochoten uznat konstruktivní postoj katolicismu vůči svobodné republice. Když zjistil, že jsou za jeho osobu v katolických kostelech slouženy mše, řekl: „Musíme umět ocenit,

³⁶⁷ MASARYK, T. G.: *Postavení ženy v rodině...* s. 114.

³⁶⁸ ČAPEK, K.: *c. d.* s. 275.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 276.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 326.

³⁷¹ LUDWIG, Emil: *Duch a čin: rozmluvy s Masarykem*. Praha, Česká expedice 1996, s. 68.

když se organizace tak veliká a stará smiřuje s naším světským demokratickým řádem.“³⁷²

Poměrně zásadní je také zmínka Anny Horákové Gašparíkové v jejím deníku. Dne 9. dubna 1929 si Masarykova archivářka zaznamenala Čapkovy stížnosti na neustále vměšování se do textové podoby hovorů s Masarykem. Čapek totiž po hovoru s Masarykem o teologii a náboženství došel k přesvědčení, že v srdci je prezident stále katolíkem a napsal: „*Masaryk je v hloubi duše stále katolík.*“³⁷³ Na nátlak Masarykova okolí, zejm. jeho dcery Alice, musel zmíněnou pasáž vypustit, protože vyzněla příliš katolicky. Obdobnou informaci archivářce podal evangelický farář František Urbánek, kněz blízký Masarykově rodině. Potvrdil, že člověk si vždy zanechává představy a základy církve, ve které vyrostl, a na Masarykovi je zjevný stále silný vliv katolicismu, a to i ve stáří.³⁷⁴

Mimo tyto názorové posuny či náznaky je však nutné si přiznat, že Masaryk názor vůbec nezměnil v řadě, pro katolicismus zásadních oblastí: božství a vykupitelskou úlohu Ježíše Krista zřejmě stále odmítal (i když na danou otázku začal později odpovídat „*nejsem theolog*“), historicky stále považoval protestantismus za nositele svobody a demokracie v protikladu ke katolické teokracii³⁷⁵, nadále vytrvale odmítal možnost zázraku. Za obzvláště problematické považují z katolického hlediska Masarykovo pojetí hříchu, jež není proviněním proti Bohu a k jeho odpuštění není Bůh potřebný. Slova Alfréda Fuchse dokládají, že i Písmo stále považoval za pouhé literární dílo: „*Masarykův názor byl dosti vzdálen od katolicismu a je sporno, byl-li jeho světový názor vůbec křesťanský. Vím od něho samotného, že se na evangelia nedíval jako na zjevení Boží, nýbrž jako na literaturu.*“³⁷⁶ J. Durych spolu s A. Fuchsem roku 1930 veřejně vyzvali prezidenta, ať vysvětlí, zda nějakým způsobem změnil názor na katolicismus a církev. Prezidentova odpověď však příliš konkrétní nebyla, za největší nebezpečí státu označil liberalismus a indiferentismus (namísto katolicismu, jak se domníval bezprostředně po převratu roku 1918), ke katolické církvi a katolíkům pak pronesl výzvu: „*Ať jsou takoví, jací jsou, nebo ať vůbec nejsou.*“³⁷⁷

³⁷² ČAPEK, K.: *c. d.*, s. 294.

³⁷³ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 34.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 87.

³⁷⁵ Velmi dobře viditelné na díle Nová Evropa. MASARYK, T. G.: *Nová Evropa...* s. 72 – 78.

³⁷⁶ FUCHS, Alfréd: *President Masaryk a katolíci*. Lidové listy, 4, 175, 14. 9. 1937.

³⁷⁷ Tamtéž.

Z Masarykových vyjádření je zjevné, že až do konce svého života velmi intenzivně sledoval katolickou teologickou literaturu. Před smrtí se sešel s olomouckým dominikánem Silvestrem M. Braitem, k němuž měl údajně mít dobrý vztah. Toto setkání později zrodilo řadu spekulací o Masarykově možném tajném návratu ke katolické církvi.³⁷⁸ Bohužel obsah setkání není znám, literatura o S. M. Braitovi taktéž setkání nezmiňuje, sám Brait o něj ve svých článcích v časopise *Na hlubinu* také nekomentuje.³⁷⁹ Všichni Braitovi spolubratři, kterým se případně mohl s obsahem hovoru svěřit, již zesnuli.³⁸⁰ Domnívám se, že Masaryk (pokud tedy měl dobrý vztah k Braitovi) na Braitovi oceňoval jeho úsilí o hlubokou spiritualitu a zaměření se na duchovno, Brait totiž kritizoval katolické spolky a strany s tím, že odvádějí pozornost katolicismu od hlavního smyslu a účelu, tedy duchovního života (jeho časopis se tak např. vůbec nezabýval politickými a společenskými tématy).³⁸¹ Ideová shoda je také zjevná v Braitově úsilí o sociálně spravedlivou společnost, jeho hlavním heslem rovněž bylo: „*Konat všechny své povinnosti z nadpřirozeného hlediska.*“³⁸² Což je téměř parafrází Masarykova oblíbeného *Sub Specie Aeternitatis*. Otázkou však je, jak se Masaryk mohl postavit k Braitově hlubokému mysticismu, který Masaryk na katolicismu tak kritizoval.³⁸³

Jisté změny doznal i prezidentův soukromý vztah k antiklerikálním organizacím. Masaryk před válkou horlivě podporoval činnost Volné myšlenky, např. v březnu 1922 žádala Volná myšlenka Masaryka o intervenci. Organizaci byly zabaveny plakáty k přednášce *Jan Nepomucký – světec temna*, Masaryk odpověděl velmi stroze: „*Od toho jsou jiné instituce.*“ a jakékoliv intervence ve

³⁷⁸ Obdobné teorie podporuje fakt, že si Masaryk na sklonku života nechal pozvat olomouckého dominikána Silvestra M. Braitu, přičemž účel a obsah návštěvy je dodnes nejasný. O návštěvě zkratkovitě mluví např. Milan Machovec (MACHOVEC, Milan: *Tomáš G. Masaryk*. Praha 1968, s. 18.).

³⁷⁹ NEKVINDA, Libor: *Na Hlubinu 1926 – 1948. Biografie revue pro duchovní život*. Hradec Králové, Gaudeamus 2000, 266 s.

³⁸⁰ Korespondence autora s prof. F. X. Halasem ze dne 27. 10. 2010.

³⁸¹ KAŠIČKA, Zdeněk: *1898 – 1962. Životopis olomouckého dominikána*. Praha, Krystal OP 1993, s. 6 – 15.

³⁸² NEKVINDA, Libor: *Silvestr M. Brait 1898 – 1962. Příspěvek k českému tomismu*. Hradec Králové, Gaudeamus 1998, s. 28.

³⁸³ Masarykovo odmítání mysticismu bylo častým cílem kritiky z katolických pozic, např. F. X. Šalda píše: „*Mystika... Rozevři si svůj Nový Zákon, svého Pavla a pochopíš, že bez tohoto rysu není křesťanské zbožnosti. Už proto soudím je nemožno brát Masarykovo křesťanství tak doslova a do písmene, je mi dosti pochybné.*“ ŠALDA, František Xaver: *Šaldův zápisník, sv. 2*. Praha, Československý spisovatel 1991, s. 66.

prospěch Volné myšlenky odmítl.³⁸⁴ Na příkladu Masarykova vztahu k zednářům lze vidět, jak velký vliv měli jeho antiklerikální spolupracovníci. Roku 1928 chtěli zednáři jednu ze svých lóží pojmenovat „T. G. Masaryk“. Bez konzultace s prezidentem vlivný právník v Kanceláři prezidenta republiky Josef Schieszl návrh schválil, když se o tom dozvěděl Masaryk, i přes nátlak Schieszla a Beneše to odmítl.³⁸⁵ Syn profesora Ladislava Syllaby, Masarykova lékaře a jednoho z vůdčích zednářů první republiky i dnes tvrdí, že Masaryk sice zednářem nebyl, ale se zednáři velmi sympatizoval.³⁸⁶ To považuji za přehnané a nedoložitelné, Masaryk členství u zednářů již před válkou několikrát odmítl a stejně tak po válce (téměř všichni jeho spolupracovníci zednáři byli)³⁸⁷, zednářství se pouze pokoušel demystifikovat a to právě ve vztahu ke katolické církvi, která zednáře dle Masarykova názoru až příliš demonizovala.³⁸⁸

Rovněž v osobních vztazích byl Masaryk velmi snášenlivý. Katolický básník Jakub Deml byl Masarykovým tvrdým kritikem (stejně jako např. Otakar Březina či J. Durych). Roku 1930 vydává své protimasarykovské Šlépěje, kde mmj. mělo zaznít: „*Profesor Masaryk je jako kupecký učedník, který hází po svých zákaznících zboží z různých šuplíků, o jejichž obsahu nemá ani ponětí... Škola je nepřitelem národa. Učitelé jsou nástrojem profesorů a profesori nástrojem Masaryka.*“³⁸⁹ Šlépěje byly ihned zabaveny, Deml byl obžalován za urážku prezidenta a republiky. Díky Masarykově intervenci byl však soudní proces zastaven, zrušen a prezident později dokonce poskytl Demlovi, který se ocitl ve finanční tísní, peněžité dar.

V etických otázkách zůstal Masaryk po roce 1918 zajedno s katolickou církví. Rozvod toleroval jako nutné zlo, sám ho však principiálně odmítal. Zcela odmítavý postoj měl Masaryk k jakékoliv formě antikoncepce, potrat pak nepřicházel v úvahu vůbec: „*Řeknu zkrátka své mínění: jsem proti mechanickému zabraňování početí... Co se týká speciálně požadavku volně připustit potrat jako*

³⁸⁴ KUDLÁČ, Antonín: *Příběh Volné Myšlenky*. Praha, Nakladatelství Lidové Noviny 2005, s. 90.

³⁸⁵ ČECHUROVÁ, Jana: *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha, Libri 2002, s. 121 – 122.

³⁸⁶ Přepis na webu ČT24. Díl Historie cs ze dne 17. 12. 2009. Online: <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs-eu/76675-tajne-spolecenstvi-v-cechach-zednari/> (3. 4. 2011)

³⁸⁷ Z nejvýznamnějších prvorepublikových zednářů připomeňme např. Přemysla Šámala, šéfa Kanceláře prezidenta republiky, M. R. Štefánika, Josefa Schieszla, Kamila Kroftu, Edvarda Beneše, Gustava Habrmana, Jana Masaryka, Ladislava Syllaba a další.

³⁸⁸ MASARYK, T. G.: *Katolické pověry o zednářství a Satanismu*. Svobodný zednář, 6, 7, VIII, s. 113 - 117.

³⁸⁹ HANÁK, David: *České konzervativní myšlení*, Disertační práce, Brno, FSS MU 2007, s. 212.

*prostředek proti přelidnění, musel bych být proti tomu.*³⁹⁰ Masaryk dokonce Čapkovi řekl, že v oblasti sexuální etiky vychází z práce holandského katolického myslitele S. Mulderse.³⁹¹ Samozřejmě mohlo u Masaryka jít pouze o dobový konzervatismus, ale i v době první republiky se často objevovalo volání po legalizaci potratů.³⁹²

Domnívám se, že v Masarykově postoji k církvi tak nehrály roli pouze a jen faktory objektivní (státní zájmy, prezidentova neutralita), jak by se dalo vzhledem k jeho antiklerikální minulosti logicky předpokládat, ale i Masarykova změna pohledu na církve samotnou. Masaryk zcela jasně názor na katolickou církev změnil a tento názor nezůstal totožný s tím, který zastával před rokem 1918. Neschopná církev z dob Rakousko – Uherska, jež se měla zhroutit vinou absence císařského ramene, ztratit své matrikové věřící, v nichž se měl probudit husitský duch pravé zbožnosti, a neměla mít tvůrčího ducha pro fungování ve svobodné společnosti, dokázala pravý opak a Masarykovi tak ukázala hloubku jeho omylu. Právě úspěšnou adaptaci církve na naprosto rozdílné podmínky považuji za hlavní příčinu změny Masarykova osobního názoru na ni.

³⁹⁰ LUDWIG, E.: *c. d.*, s. 189.

³⁹¹ KOVTUN, J.: *Republika...*, s. 580.

³⁹² Např. Návrh poslankyně Landové Štychové z 12. června 1928. Boj proti snahám o legalizaci potratu již za první republiky vedly katolické ženské organizace a ČSL. Stenoprotokoly. Dostupné online <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/stenprot/130schuz/s130002.htm> (12. 3. 2011)

8. ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývala Masarykovým vztahem ke katolické církvi a katolicismu s důrazem na léta 1918 – 1935. Masarykův předválečný postoj k církvi a katolicismu byl již poměrně velmi dobře zpracován jak v sekundární literatuře, tak samotným Masarykem v řadě jeho filozofických či sociologických prací. Osobně se domnívám, že velkou roli v Masarykově odpadnutí od katolické víry a církve v mládí a dospělosti nehrály ani tak důvody věcné či ideové, ale spíše fakt, že Masaryk měl jednoduše smůlu na nepříliš mravně či intelektuálně vyspělé katolíky. Roku 1948 se vyslovil pražský arcibiskup Josef Beran k osobě T. G. Masaryka, ve své řeči zmínil, že Masaryk neměl ve svém životě štěstí na dobré katolíky (tím je myšleno v době do roku 1914), snad kdyby potkal katolík mravně silného a intelektuálně schopného se mu vyrovnat, jeho vztah ke katolické církvi se mohl vyvíjet odlišně.³⁹³

Práce měla dva hlavní cíle. Prvním bylo podrobné analyzování Masarykova postoje ke katolicismu v mnoha jeho prvorepublikových podobách, druhým pak srovnání Masarykova postoje k církvi a katolicismu s předválečným antikatholicismem a antiklerikalismem pro Masaryka typickým.

Masarykův postoj ke katolicismu jsem zkoumal ve čtyřech samostatných oblastech. První představoval prezidentův vztah k poválečnému pokusu o tzv. kulturní boj v Československu. Již zde je patrný naprostý prezidentův rozchod s minulostí, alespoň pokud jde o veřejnou politiku. Masaryk mírnil protikatolické tendence, zůstával chladným k návrhům Církve československé a v soukromí provedl řadu kroků ve prospěch katolické církve. Ač prosazoval odstavčí zákon od církve, svou vlastní koncepcí odstavčího zákona stál velmi daleko od většinového proudu, požadujícího tvrdý postup a konfiskaci církevního majetku. Tím v praxi přispěl (spolu s dalšími obecnými faktory) k nemožnosti realizace odstavčího zákona, i když v ní do konce svého života velmi pravděpodobně nepřestal věřit. V souvislosti se vztahem stát a církve by Masaryk zřejmě velmi přivítal reformy druhého vatikánského koncilu, stanovisko koncilu totiž bylo i stanoviskem Masaryka, např. milánský kardinál Giovanni Colombo nevědomky parafrázoval Masaryka, když prohlásil:

³⁹³ *Kostnické jiskry* č. 33/9, 1948, s. 2. Na zmíněný projev také odkazují ve sborníku „Tomáš Garrigue Masaryk ve třech stoletích“ Přemysl Ritter a Josef Smolík.

„Náboženství si musí získat váhu samo o sobě, a ne spoluprací se státem.“³⁹⁴
Faktem zůstává, že Masarykův předválečný antikaticismus byl hojně využíván společnostmi, politickými stranami i různými spolky při průběhu protikatické vlny. Masaryk se navíc proti tomuto zneužívání své osoby nikdy veřejně nepostavil.

Druhou oblast představovala analýza Masarykova postoje k politickému katolicismu. Zde lze uvést několik závěrů. Za prvé, Masarykův postoj ke katolickým stranám byl ve 20. letech poměrně negativní, na přelomu 20. a 30. let se začíná měnit a stává se konstruktivnějším a kladnějším. Je nesnadné zhodnotit důvody této změny, roli jistě hrála prodemokratická a republikánská politika ČSL. Nelze však vyloučit, že Masaryk zmírnil svůj postoj i s ohledem na velké oslabení katolických stran po roce 1929. Pro Masaryka tak již nemusely představovat takovou hrozbu jako v době největšího rozkvětu (1925 – 1929). Za druhé, negativní postoj k politickému katolicismu neměl větší dopady na Masarykovy vztahy ke katolickým politikům v osobní rovině. Za třetí, velkou roli v Masarykově postoji ke katolickým politikům a stranám hrál jejich postoj k ideji stavovského státu, kterou Masaryk velmi odmítal. Za čtvrté, postoj k německému a slovenskému politickému katolicismu pojímal prezident hlavně s ohledem na státní zájmy a integraci národnostních menšin do společného státu, církevní a náboženské otázky zde nebyly primárním zájmem či jádrem sporu.

Masarykův postoj k Vatikánu lze označit za velmi chladný – zejm. ve srovnání se vztahem k politickému katolicismu či rolí prezidenta v průběhu protikatické vlny. Masaryk věděl o nutnosti konstruktivních vztahů s Vatikánem pro stabilitu republiky, nikdy však nepřekonal nedůvěru ke Svatému stolci jako nadnárodní instituci světového katolicismu. Zde lze připomenout i Masarykovy předválečné práce, ve kterých oceňuje např. intelektuální úroveň teologie a stav katolicismu v Německu či USA, ale právě Svatý stolec je v protikladu k tomu pojímán jako nejreakčnější centrum katolicismu.

V poslední části jsem uvedl oblasti, kde se dle mého názoru Masaryk posunul od předválečných názorů a myšlenek blíže ke katolické církvi. V některých oblastech se dokonce opět zcela vrátil na katolické pozice svého mládí. V řadě oblastí též velmi zmírnil kritiku církve a katolicismu. Přesto v tak

³⁹⁴ ALBERIGO, Giuseppe: *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*. Brno, Barrister & Principal 2008, s. 94.

klíčové oblasti, jakou je Kristovo božství, pravděpodobně názor nezměnil. Právě neochota uznat Kristovo božství vadila i Masarykovým spojencům z řad katolického tábora (např. A. Fuchs), neboť jak píše Halas v úvodu své knihy o Vatikánu: „*A křesťané, jakkoli jinak rozdělení, jsou jednotní v názoru, že víra v Ježíšovo božství anebo její odmítnutí je jedním z nejzákladnějších kritérií pro rozlišení, zda někdo je anebo není pravověrným křesťanem.*“³⁹⁵ Jak jsem uvedl, A. Kajpr se správně domníval, že Masaryk problematiku božství Ježíše Krista začal opět zvažovat, nenašel jsem však zcela přesvědčivý důkaz, že by nakonec božství uznal.

Masarykův názorový posun považuji za prokazatelný a zjevný, otázkou však zůstávají důvody tohoto posunu. Možnou příčinou mohla být schopnost církve a katolicismu zorientovat se ve zcela novém prostředí, kde již neexistovala ochrana císařského ramene a status státní církve. Nelze však vyloučit ani faktor Masarykova stáří. Prezident mohl jednoduše spolu s pokročilým věkem zastávat konzervativnější názory než v mládí, ve kterém se spory s církví překrývaly se spory s politickými institucemi rakouské monarchie.

Masarykův vztah k církvi a katolicismu představuje dlouho opomíjené a přehlížené téma. Až do 90. let se Masarykův postoj k církvi nahlížel pouze a jen optikou Masarykova kritického postoje ke katolicismu a církvi do roku 1914. Takovýto postoj měl řadu logických důvodů, zmíněných v úvodu práce. V 90. letech tuto hráz poprvé prolomil svými příspěvky Miloš Trapl. Na Trapla nepřímo navázali dva mladí historikové z Masarykova ústavu. Prvním je Marek Šmíd, který se danou problematikou zabývá hlavně pohledem recepce Masaryka v prvorepublikovém katolickém milieu. Druhým autorem je Michal Pehr, jenž se k tématu dostal díky svému vědeckému zájmu o dějiny ČSL.

Domnívám se, že budoucí výzkum v této oblasti již nepřinese zásadně nic nového či převratného. Další informace mohou přinést Masarykovým ústavem pravidelně vydávané edice Masarykovy korespondence s významnými osobnostmi. Podle mého názoru však bude pouze posílen a potvrzen dosavadní směr výzkumu, akcentující Masarykův smířlivý postoj k církvi. Odlišnou oblast představuje kapitola o Masarykově osobním vztahu ke klíčovým dogmatům a idejím katolicismu. Masaryk před válkou vydal řadu knih, kde se k této

³⁹⁵ HALAS, F. X.: *c. d.*, s. 43.

problematice obsáhle vyjádřil. Po válce již bohužel žádnou takovou knihu či práci nevydal. S výjimkou Čapkových a Ludwigových hovorů s prezidentem, jež v dané oblasti, podle mého názoru, rozhodně nepřinesly jasné závěry, doposud neexistuje žádný nosnější dokument. Toto téma je velmi důležité i pro oblasti praktické politiky, v práci často opakují své osobní přesvědčení, že Masarykův smířlivý postoj k církvi a katolicismu nevycházel pouze a jen z praktické nutnosti a státních zájmů, ale i osobní názorové změny na katolicismus jako takový. Právě hlubší poznání Masarykových poválečných teologických a filosofických názorů může osvětlit míru tohoto vztahu mezi objektivními a subjektivními faktory v Masarykově postoji k církvi. Faktem zůstává, že Masaryk se o teologickou literaturu, včetně katolické, nepřestal zajímat až do konce života. V práci zmiňují Masarykovy debaty s olomouckým dominikánem Silvestrem M. Braitem, jejichž obsah je bohužel doposud neznámý (a pravděpodobně to tak i zůstane). Masaryk se před válkou ke katolické nauce vyjadřoval formou článků, knih a prací plných 20 let. Jeho názory se v této oblasti dynamicky vyvíjely a často i měnily. Považuji za krajně nepravděpodobné, že za 20 let svého života v době republiky nedospěl k žádné změně. Ostatně takovou myšlenku se snaží popřít i obsah poslední kapitoly.

9. PRAMENY A LITERATURA

9. 1. PRAMENY

9. 1. 1. ARCHIVNÍ

AKPR, fond katolíci č. I. (1921 – 1938), sig. T665/21, kart. č. 53.

AKPR, fond církve, inv. č. 487/A, sig. D7581, kart. č. 31.

AKPR, fond Církev, inv. č. 1593, sig. D14112, kart. č. 285.

AKPR, fond Dr. František Kordač, pražský arcibiskup, inv. č. 773, sig. D5557, kart. č. 75.

9. 1. 2. TIŠTĚNÉ

BENEŠ, Eduard: *Světová válka a naše revoluce. Díl 1.* Praha, Orbis a Čin 1935, 537 s.

BÍLEK, Jan (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář.* Praha, Masarykův ústav AV ČR 2005, s. 311.

ČAPEK, Karel: *Hovory s T. G. M.* Praha, Československý spisovatel 1990, 588 s.

DEJMEK, Jindřich (ed.): *Kamil Krofta: Diplomatický deník 1919 – 1922.* Praha, Historický ústav 2009, 388 s.

Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918 – 1938. Brno 1946, 151 s.

Intelligence a náboženství: Náboženská diskuze v Královehradeckém Albertinu 23. října 1906. Praha, Čas 1907, 189 s.

GAŠPARÍKOVÁ – HORÁKOVÁ, Anna: *Z Lánského deníku.* Praha, Radioservis 1997, 214 s.

GUTH – JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav: *Paměti. Díl III. Na dvoře republikánském 1919 – 1925.* Praha, Hejda a Tuček 1929, 439 s.

HRUBAN, Mořic: *Z časů nedlouho zašlých.* Los Angeles – Roma, Křesťanská akademie 1967, 369 s.

KOVTUN, Jiří (ed.): *Slovo má poslanec Masaryk: Masarykovy parlamentní řeči.* Praha, Československý spisovatel 1991, 209 s.

MASARYK, T. G.: *V boji o náboženství.* Praha 1932, 72 s.

MASARYK, T. G.: *Sebevražda hromadným jevem společenským*. Praha 1930, 284 s.

MASARYK, T. G.: *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*. Praha, Čin 1925, s. 653 s.

MASARYK, T. G.: *Mravní názory*. Praha, Státní nakladatelství 1925, 189 s.

MASARYK, T. G.: *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. Praha, Státní nakladatelství 1924, 193 s.

FEJLEK, Vojtěch: *V hluboké úctě a oddanosti. Výbor z korespondence T. G. Masaryka s Karlem Čapkem*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1999, 137 s.

MASARYK, T. G.: *Rusko a Evropa. Díl 2*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1996, 495 s.

MASARYK, T. G.: *Demokratism v politice*. Praha 1912, 31 s.

MASARYK, T. G.: *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1996, 381 s.

MASARYK, T. G.: *Americké přednášky*. Praha, Čin 1929, 146 s.

MASARYK, T. G.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*. Praha, Politický klub české strany lidové 1904, 16 s.

MASARYK, T. G.: *Otázka sociální*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, 283 s.

MASARYK, T. G.: *Otázka sociální. Díl 2*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, 299 s.

MASARYK, T. G.: *Nová Evropa*. Brno, Doplněk 1994, 193 s.

MASARYK, T. G.: *Věda a církev: Církevně politický význam Wahrmondovy affairy*, Praha, Pokrok 1908, 52 s.

MASARYK, T. G.: *Zrcadlo katechetům*. Praha, Čas 1906, 136 s.

MASARYK, T. G.: *Interkonfesijní škola v Rakousku: K disciplinování učitele Lva Pelikána*. Praha, Čas 1907, 71 s.

MASARYK, T. G.: *Moderní člověk a náboženství*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, 222 s.

MASARYK, T. G.: *Palackého idea národa českého*. Praha, Čin 1947, 67 s.

MASARYK, T. G.: *Přehled nejnovější filosofie náboženství*. Praha, Spolek Augustina Smetany 1905, 30 s.

PECHÁČEK, Jaroslav: *Masaryk, Beneš a Hrad: Masarykovy dopisy Benešovi*. Praha, Faun 1996, 190 s.

Program Československé strany lidové. Brno 1921.

Program Československé strany lidové. Praha 1920.

RYCHLÍK, Jan (ed.): *Korespondence TGM – MRŠ: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2008, 190 s.

SKLENÁŘ, Vojtěch – HÝBL, František (eds.): *Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk*. Přerov 1990, 149 s.

SMETANOVÁ, Jindřiška: *Proč se neřekne pravda? Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka*. Praha, Primus 1996, 324 s.

Šrámek contra Masaryk: Řeč poslance docenta Šrámka na říšské radě dne 11. června 1908. Olomouc, Našinec 1908, 42 s.

ŠOLLE, Zdeněk: *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. Část 2*. Praha, Archiv Akademie věd České republiky 1994, 425 s.

9. 1. 3. NOVINY

BERAN, Josef: *Masaryk a náboženství*. *Kostnické jiskry* č. 33/9, 1948, s. 2.

Demokracie je diskuze. *Národní osvobození*, 1, 1924, č. 173, s. 1 – 2. Podepsáno Anonym.

FUCHS, Alfréd: *President Masaryk a katolíci*. *Lidové listy*, 4, 175, 14. 9. 1937.

HROMÁDKA, Josef Lukl: *Masaryk a my*. *Kostnické jiskry*, 1920, č. 2, s. 49 – 50.

Hold učitelstva prezidentu Masarykovi. *Čas*, 30, 1920, č. 19, s. 6, 4. 7.

KAJPR, Adolf: *Deset let od smrti T. G. Masaryka*. *Katolík*, ročník 10, 14. 9. 1947, s. 3.

Katolicismus a inteligence. *Národní osvobození*, 3, č. 194, s. 2, 18. 7. 1926, nepodepsáno.

Katoličtí biskupové u prezidenta Masaryka. *Lidové noviny*, 7. 6. 1926.

K obsazení pražského arcibiskupství. *Právo národa*, č. 16, 19. září 1919.

MASARYK, T. G.: *Sokolstvo a sokolství*. *Moravský legionář*, Brno 1935, s. 38 – 41.

MASARYK, T. G.: *Leo XIII.* Die Zeit, 1903, roč. 35, s. 176 – 177.

MASARYK, T. G.: *Katolické pověry o zednářství a Satanismu.* Svobodný zednář, 6, 7, VIII, s. 113 - 117.

MASARYK, T. G.: *Rozhled církevním životem roku 1902.* Naše doba. Revue pro vědu, umění a život sociální, ročník X., 1902, s. 440 – 445.

Masaryk o českém bratrství. České slovo, 12, 1920, č. 122, s. 5, 26. 5.

Nový rok na Hradě. Národní osvobození, 2, 1925, č. 2, s. 1, 2. 1.

O funkci, kterou by měla mít lidová strana. Přítomnost, 5, 1928, č. 17, s. 257 – 258, 3. 5. Podepsáno T.

Prezident na cestě do Prahy. Venkov, 13, 1918, č. 299, s. 6, 21. 12.

Prezident Masaryk o sokolování, Sokolu a sokolství. Věstník sokolský, 29, 1927, č. 9, s. 130 – 138, 3. 3.

Prezident Masaryk v Jičíně. Čas, 31, 1921, č. 29, s. 7, 23. 10.

Prezident republiky o poměru církve a státu. Národní listy, 59, 1919, č. 259, s. 1. 5. 11.

Prezident Masaryk o nebezpečí německém. Právo lidu, večerní vydání, 8 (27), 1919, č. 38, s. 2, dne 15. 2. Otištěno též: *Interview listu Le Temps s prezidentem Masarykem.* Národní listy, večerní vydání, 59, 1919, č. 40, s. 1, 18. 2.

Prezident Masaryk o nebezpečí německém. Právo lidu, večerní vydání, 8 (27), 1919, č. 38, s. 2, 15. 2.

Prezident republiky o poměru církve k státu. Národní listy, 59, 1919, č. 259, s. 1, 5. 11.

Pomáhejš Bůh Vaší Svatosti ve Vašem vznešeném a odpovědném poslání.

Prezident Masaryk gratuluje papeži Piu XI. Lidové listy, 21. 12., 8., 1929, č. 294, s. 1.

Rozhovor prezidenta pro madridský časopis La Correspondencia de Espana. AÚTGM, fond TGM-L, kart. č. 35.

Slovensko a papežská kurie. Právo lidu, 30, 1921, č. 290, s. 5, 11. 12. Nepodepsáno.

Strana klerikální. Lidové noviny, 36, 1928, č. 641, s. 2, 19. 12. Podepsáno R.

Volební kaleidoskop. Lidové noviny, 6. 11., ročník 37, 1929, č. 557, s. 2.

Volby a po volbách. Lidové noviny, 36, 1928, č. 626, s. 2, 11. 12. Podepsáno R.

Významné projevy prezidenta Masaryka o úkolech nové vlády. Právo lidu, 28, 1919, č. 160, s. 1, 9. 7.

9. 1. 4. DALŠÍ

Historie cs ze dne 17. 12. 2009. Online: <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs-eu/76675-tajne-spolecenstvi-v-cechach-zednari/> (18. 3. 2011)

Konference Šrámek a jeho doba, konaná dne 23. 9. 2010 v Olomouci, referát prof. Marka „*Jan Šrámek a katolická moderna*“

Korespondence autora s prof. F. X. Halasem (CMTF UP) ze dne 27. 10. 2010.

Seminář prof. Trapla *Římskokatolická církev a politický katolicismus v ČSR a ve střední Evropě I.* FF UP v Olomouci, Katedra historie, dne 4. 10. 2010.

Seminář prof. Trapla *Římskokatolická církev a politický katolicismus v ČSR a ve střední Evropě I.* FF UP v Olomouci, Katedra historie, dne 11. 10. 2010.

9. 2. LITERATURA

ALBERIGO, Giuseppe: *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu.* Brno, Barrister & Principal 2008, 172 s.

BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka.* Bratislava, Obzor 1991, 116 s.

BARTLOVÁ, Alena: *Hlinkova Slovenská L'udová strana.* In: MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004.* Brno, Doplněk 2005, 833 – 860.

BARTLOVÁ, Alena: *Vzájemné vztahy mezi ČSL a HSL'S v letech 1918 – 1938.* In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik.* Olomouc 2004, s. 143 – 156.

BALAJKA, Bohuš – SOLDÁN, Ladislav – CHAROUS, Emil: *Přehledné dějiny literatury II.* Praha, Fortuna 2001, 198 s.

BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938.* Praha, Karolinum 1999, 144 s.

BROKLOVÁ, Eva – PEHR, Michal – TOMEŠ, Josef: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky.* Praha, Masarykův ústav a Archiv AV 2008, 267 s.

CACH, Josef: *František Drtina: Filozof, pedagog a reformátor školství, představitel kultury a státník*. Pardubice 2003, 80 s.

CINEK, František: *K Náboženské otázky v prvních letech naší samostatnosti*. Olomouc 1926.

ČECHUROVÁ, Jana: *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha, Libri 2002, 527 s.

DEJMEK, Jindřich: *Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920 – 1921)*. Český časopis historický, 1993, č. 91, s. 224 – 246.

DEJMEK, J.: *Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927 – 1928*. Český časopis historický 92, 1994, č. 2, s. 268 – 285.

DEJMEK, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha, Karolinum 1998, 398 s.

DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918 – 1928*. Praha 1928, 73 s.

DUŠKOVÁ, Lucie: *Josef Doubrava (1852 – 1921): Život královéhradeckého biskupa*. Diplomová práce, Univerzita Pardubice 2009, 125 s.

ĎURICA, Milan: *Jozef Tiso – Slovenský kňaz a státník*. Martin, Matice Slovenská 1992, 251 s.

EHRENBERGER, Tomáš: *Husovy oslavy v roce 1925 jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*. In: *Marginalia Historica V*. Praha, Univerzita Karlova 2002, s. 157 – 200.

FIDLER, Jiří: *Masarykova vyznamenání*. In: *Masarykův sborník 14*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, s. 261 – 269.

FIALA, Petr: *Katolicismus a politika*. Brno, CDK 1995, 350 s.

FIALA, Petra a kol.: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno, CDK 2008, 535 s.

FUCHS, Alfréd: *Demokracie a encykliky*. Praha, Vyšehrad 1936, 104 s.

FUNDA, Otakar: *Náboženství – téma pro české myšlení*. In: BRABEC, Jiří (ed.): *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*. Praha, Lidové noviny 2002, s. 132 – 148.

FUNDA, Otakar: *Masarykovo náboženské myšlení*. Filosofický časopis 38, č. 4, s. 441 – 449.

FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Brno 2001, 219 s.

- GELMI, Josef: *Papežové. Od. sv. Petra po Jana Pavla II.* Praha, Mladá fronta 1994, 326 s.
- GREXA, Ján: *Sokol a náboženstvo.* In: *Sokolství od XIX. do XXI. století.* Olomouc, Hanex 2002, s. 31 – 36.
- GRONSKÝ, Ján: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. Díl, 1914 – 1945.* Praha, Karolinum 2005, 584 s.
- HALAS, František Xaver: *Fenomén Vatikán.* Brno, CDK 2004, 759 s.
- HALAS, František Xaver: *Pražský sjezd československých katolíků v roce 1920 a jeho francouzská podpora.* In: MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Andros propabilis.* Olomouc, Univerzita Palackého 2005, s. 125 – 155.
- HAVELKOVÁ, Hana: *Pro partnerství muže a ženy.* In: BRABEC, Jiří (ed.): *Cesta a odkaz T. G. Masaryka.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 164 – 172.
- HANUŠ, Jiří: *Kněz a politika: Případ Jana Šrámka.* In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: Kněz, státník a politik.* Olomouc 2004, s. 47 – 54.
- HOUŠKA, Vítězslav: *Masaryk známý i neznámý.* Praha, Riopress: Česká expedice 2005, 251 s.
- HOUŠKA, Vítězslav: *Lidé kolem T. G. M. Karviná,* Paris 2006, 232 s.
- HROMÁDKA, Josef Lukl: *Masaryk.* Brno, L. Marek 2005, 301 s.
- HOBZA, Antonín: *Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav.* Praha 1925, 285 s.
- JANDOUREK, Jan (ed.): *Adolf Kajpr: Svědectví doby.* Česká křesťanská akademie 1993, 98 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky 1918 – 1938: Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918 – 1929.* Praha, Libri 2000, 571 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky. Díl 2. Československo a české země v krizi a ohrožení.* Praha, Libri 2002, 577 s.
- KÁRNÍK, Z.: *České země v éře první republiky: Československo a České země v krizi a ohrožení.* Praha, Libri 2002, 803 s.
- KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2.* Praha, Zvon 1991, 281 s.
- KAUTMAN, František: *Rusko a Evropa z Masarykova hlediska.* In: *Masarykův sborník IX.* Praha, Masarykův ústav 1995, s. 83 – 98.

KAŠIČKA, Zdeněk: *1898 – 1962. Životopis olomouckého dominikána*. Praha, Krystal OP 1993, 53 s.

KLIMEK, Antonín: *Boj o Hrad 1. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha, Panevropa 1996, 432 s.

KLIMEK, A.: *Boj o hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926 – 1935)*. Praha, Panevropa 1998, 591 s.

KLIMEK, Antonín: *Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik*. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Traditio et Cultus*. Praha, Karolinum 1993, s. 218 – 229.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 13*. Praha, Paseka 2000, 821 s.

KOHOUT, Štěpán: *Dopisy Jana Šrámka Karlu Dostálu – Lutinovovi*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 307 – 342.

KOMÁREK, Karel: *Jan Šrámek a lidová strana v zrcadle publicistiky Jaroslava Durycha*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek: kněz, státník a politik*. Olomouc 2004, s. 187 – 191.

KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa – Církevně politický vývoj v letech 1918 – 1993*. Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu 2005, 308 s.

KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě*. Praha, Torst 2005, 898 s.

KOLÁŘ, Petr: *Myšlenka odluky státu a církve v období vzniku první Československé republiky*. In: KADLEC, Jaroslav – KUBÍN, Petr – MIKULICOVÁ, Mlada (eds.): *In omnibus caritas*. Praha, Karolinum 2002, s. 298 – 322.

KOUŘIL, Miloš: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: KOUCKÁ, Ivana – PAPAŽÍK, David (eds.): *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko – Uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 31 – 42.

KOTOUS, Jan – PEHR, Michal: *Bohumil Stašek (1886 – 1948) – Život a doba*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2009, 159 s.

KUDLÁČ, Antonín: *Příběh Volné Myšlenky*. Praha, Nakladatelství Lidové Noviny 2005, 190 s.

LACH, Jiří: *Vliv historika Josefa Šusty na církevní život v počátcích první ČSR*. In: HANUŠ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenství křesťané ve 20. století*. Praha, CDK 2006, s. 209 – 228.

- MALÝ, Radomír: *Alfréd Fuchs. Muž dvojí konverze*. Brno, Cesta 1990, 51 s.
- MALÝ, Radomír: *TGM a jeho vztah ke katolicismu*. In: PRAŽÁK, R. (ed.): *c. d.*, s. 13 – 18.
- MACHOVEC, Milan: *Tomáš G. Masaryk*. Praha, Riopress: Česká expedice 2000, 261 s.
- MAREK, Pavel: *České schisma: příspěvky k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924*. Rosice u Brna, Gloria 2000, 333 s.
- MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc, Moneta 2005, 638 s.
- MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924)*. Brno, L. Marek 2005, 335 s.
- MAREK, Pavel – BUREHA, Volodymyr: *Pravoslavní v Československu v letech 1918 – 1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*. Brno, CDK 2008, 423 s.
- MAREK, Pavel – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Brno, Doplněk 2005, 1030 s.
- MAREK, Pavel: *Klerikalismus a jeho interpretace ve volebních zápasech před první světovou válkou*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno, CDK 2007, s. 13 – 33.
- MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík (1875 – 1949): Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Rosice u Brna, Gloria 2001, 131 s.
- MAREK, Pavel: *Církev a česká společnost v 19. a na počátku 20. století*. Brno, Masarykova univerzita 2006, 24 s.
- MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu*. Rosice u Brna 2005, 315 s.
- MILLER, Daniel: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha, Argo 2001, 359 s.
- NEKVINDA, Libor: *Na Hlubinu 1926 – 1948. Biografie revue pro duchovní život*. Hradec Králové, Gaudeamus 2000, 266 s.
- NEKVINDA, Libor: *Silvestr M. Brait 1898 – 1962. Příspěvek k českému tomismu*. Hradec Králové, Gaudeamus 1998, 108 s.

NĚMEC, Ludvík: *Church and State in Czechoslovakia*. New York, Vantage Press 1955, 577 s.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ (ed.): *Charlotta G. Masaryková*. Praha, Masarykův ústav 2001, 246 s.

OLŠOVSKÝ, Jiří: *Ježíš u T. G. Masaryka*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 22 – 27.

OPAT, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882 – 1893*. Praha, Melantrich 1990, 469 s.

OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2003, 534 s.

PATOČKA, Jan: *Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdar*. In: PATOČKA, Jan (ed.): *Češi*. Praha, Oikoymenth: Filosofica 2006, s. 341 – 365.

PETRÁČEK, Tomáš: *Josef Pekař a kořeny jeho postoje k náboženské revoluci v počátcích Československé republiky*. In: KRUMPOLC, Eduard – POLÁKOVÁ, Jana – POSPÍŠIL, Ctirad (eds.): *Zplnosti Kristovy*. Praha, Karmelitánské nakladatelství 2007, s. 256 – 266.

POLÁK, Stanislav: *Masarykovo náboženství*. In: SMOLÍK, Josef – ŠTĚPÁN, Jan: *T. G. Masaryk ve třech stoletích*. Brno, L. Marek: Kostnická jednota 2001, s. 128 – 142.

POLÁK, Stanislav: *Rozum a víra: K problematice myšlení a působení T. G. Masaryka*. Praha, ČSAV 1991, 188 s.

POLÁK, Stanislav: *Recepce T. G. Masaryka v Čechách*. In: *Masarykův sborník X*. Praha, Masarykův ústav 1998, s. 154 – 170.

POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou I*. Praha, Masarykův ústav 2000, 495 s.

POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou II*. Praha, Masarykův ústav 2000, 499 s.

POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a za pravdou IV*. Praha, Masarykův ústav 2004, 708 s.

POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou V*. Praha, Masarykův ústav 2009, 566 s.

RUPPELDT, Fedor: *Návrh dr. T. Bartoška na zákon o rozluce církve a státu*. Nové Město nad Metují, 1920, 20 s.

SAMOHÝL, Jan: *K pojetí náboženství u Masaryka ve vztahu ke křesťanství*. *Studia Theologica*, 31, 2008, s. 41 – 55.

SIDOR, Karol – VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864 – 1938*. Bratislava, Lúč 2008, 751 s.

SKALICKÝ, Karel: *Tomáš Garrigue Masaryk*. Teologické texty, 2002, č. 2, 13, s. 108 – 112.

SKUTIL, Jan: *První náboženská krize T. G. Masaryka v Brně na gymnaziálních studiích*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 47 – 52.

SOUBIGOU, Alain: *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha, Paseka 2004, 451 s.

SKILLING, H. Gordon: *T. G. Masaryk: Proti proudu 1882 – 1914*. Praha, Práh 1995, s. 139. HOUŠKA, V.: *Masaryk známý i neznámý*. 243 s.

ŠALDA, František Xaver: *Šaldův zápisník, sv. 2*. Praha, Československý spisovatel 1991, 352 s.

ŠEBEK, Jaroslav: *Ideové peripetie sudetoněmeckého katolicismu v Československu ve 30. letech*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Andros propabilis*. Olomouc, Univerzita Palackého 2005, s. 157 – 176.

ŠEBEK, J.: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno, CDK 2006, 334 s.

ŠEBEK, Jaroslav: *Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve 30. letech*. Soudobé dějiny, 2001, č. 2 – 3, s. 365 – 388.

ŠEBEK, Jaroslav: *Aktivistická a nacionální názorová linie v rámci politických elit německé Křesťansko – sociální strany na příkladu Roberta Mayr-Hartinga a Karla Hilgenreinera*. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnosti v církvi a politice*. Brno, CDK 2006, s. 394 – 410.

ŠÍMA, Josef: *Právo konkordátní a konkordáty po světové válce*. Praha 1934, 233 s.

ŠIMSA, Jan: *Masaryk a moravské evangelictví*. In: PRAŽÁK, Richard (ed.): *T. G. Masaryk a střední Evropa*. Brno, Masarykova univerzita 1994, s. 19 – 29.

ŠIMEČEK Jiří: *O Masarykově vyznání Credo*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 52 – 61.

ŠMÍD, Marek: *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno, L. Marek 2007, 248 s.

ŠMÍD, Marek: *Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století*. Historický obzor, č. 11 – 12, 2001, s. 265 – 270.

ŠMÍD, Marek: *Prezident Tomáš Garrigue Masaryk ve Vatikánských archivech v letech 1918 – 1929*. Církevní dějiny, 3, 2010, č. 5, s. 39 – 50.

TOTH, Daniel: *Masarykovo pojetí náboženství a katolicismus*. Teologické studie, 2002, 3, č. 1, s. 26 – 39.

TOTH, Daniel – TOHTOVÁ, Martina: *Masarykův vztah k náboženství a církvi*. In: KUČERA, Zdeněk – LÁŠEK, Jan Blahoslav: *Modernismus – Historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno, L. Marek 2002, s. 174 – 197.

TOMČÍK, Miloš: *Masarykov podiel na aktivizácii slovenskej literatury 19. a 20. storočia*. In: OPAT, Jaroslav – TOMČÍK, Miloš – URBAN, Zdeněk (eds.): *T. G. Masaryk a Slovensko*. Praha 1992, s. 22 – 68.

TRAPL, Miloslav: *Masarykův program: demokracie-socialismus-česká otázka*. Brno, Zář 1948, s. 240 s.

TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc, Danal 1995, 109 s.

TRAPL, Miloš: *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*. In: VALENTA, Jaroslav (ed.): *Československo 1918 – 1938: Osudy demokracie ve střední Evropě*. Praha, Historický ústav AV ČR 1999, s. 141 – 147.

TRAPL, Miloš: *Masarykovo střetávání s katolickou církví*. In: VORÁČEK, Emil (ed.): *T. G. Masaryk: Idea demokracie a současné evropanství. Svazek I*. Praha, Filosofia 2001, s. 44 – 51.

TRAPL, Miloš: *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římskokatolické církvi*. In: *Náboženská dimenze Masarykova myšlení*. Hodonín, Masarykovo muzeum 1995, s. 61 – 67.

TRAPL, Miloš: *Hnutí Pryč od Říma*. In: KOUČKÁ, Ivana – PAPAJÍK, David: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko – Uherska*. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 13 – 29.

TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990, 171 s.

TURZOVÁ, Virginie Marie: *Kartouzský vězen: Mons. Jan Šrámek – kněz a politik*. Svitavy, Trinitas 2006, s257 s.

VEČEŘA, Pavel: *Marmaggiho aféra: Úloha katolicismu optikou dobových tištěných médií levice*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 205 – 225.

VEČEŘA, Pavel: *Reflexe ekumenismu, katolického univerzalizmu a unionismu v díle A. Fuchse*. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří – MAČALA, Pavol (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno, CDK 2010, s. 392 – 405.

VYMĚTAL, František: *Apoštol křesťanské lásky a jednoty církve. Život a dílo Dr. A. C. Stojana*. Praha, 1988, 246 s.

ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin 10*. Olomouc, Česká katolická charita 1972, 165 s.

10. ABSTRAKT

ŽÁK, Petr: *T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918 – 1935*. Diplomová práce, Olomouc, FF UP 2011.

Klíčová slova: T. G. Masaryk, Jan Šrámek, František Kordač, Francesco Marmaggi, římskokatolická církev, Vatikán, Československo, Československá strana lidová.

Magisterská diplomová práce se zabývá postojem T. G. Masaryka k římskokatolické církvi a katolicismu v řadě jeho podob. Vychází z Masarykovy kritiky církve a katolicismu před rokem 1918 a na analýze Masarykova vztahu k církvi v době výkonu prezidentského úřadu v letech 1918 – 1935 ukazuje, že Masarykova politika vůči katolické církvi po roce 1918 byla umírněná a víceméně nerefletovala předválečné spory, kritiku a prezidentovy postoje.

Postoj Masaryka k církvi a katolicismu je demonstrován na čtyřech příkladech z období 1918 – 1935. Prvním je Masaryka role při tzv. pokusu o kulturní boj v Československu v letech 1918 – 1921. Druhým případem je vztah Masaryka k silám českého, německého a slovenského politického katolicismu v meziválečném Československu. Třetí část analyzuje vztah Masaryka k Vatikánu a poslední část srovnává Masarykův vztah k církvi a katolicismu v osobní rovině. Na pozadí jednotlivých kapitol je srovnán Masaryk jako sociolog a filosof s velmi kritickým postojem k církvi, s Masarykem v roli umírněného a konsenzuálního prezidenta, respektující katolickou církev jako významnou součástí československého politického a společenského systému.

11. ABSTRACT

ŽÁK, Petr: *T. G. Masaryk, Roman Catholic Church and Catholicism with focus on period 1918 – 1935*. Master Thesis. FF UP Olomouc, 2011.

Keywords: T. G. Masaryk, Jan Šrámek, František Kordač, Francesco Marmaggi, Roman Catholic Church, Vatican, Czechoslovakia, Czechoslovak People's Party.

The Master Thesis deals with the attitude of T. G. Masaryk towards Roman Catholic Church and Catholicism in its many forms. On the Masaryk policies towards Roman Catholic Church and Catholicism during his presidential term 1918 – 1935, thesis demonstrates that Masaryk did not follow his pre-war radical anti-catholicism. Masaryk as president was thus rather moderate.

Attitude of Masaryk towards Roman Catholic Church is analyzed on the example of four cases from period of 1918 – 1935. The first is analysis of Masaryk's role during so called cultural struggle attempt in Czechoslovakia in 1918 – 1921. The second is Masaryk's attitude towards forces of Czech, Slovak and German political catholicism in inter-war Czechoslovakia. The third part deals with Masaryk's policy on Vatican and last part is about Masaryk's personal views of Roman Catholic Church during his presidential term. On the background of above mentioned chapters is the image of strong contrast between Masaryk as sociologist and philosopher with very critical attitude towards Roman Catholic Church with Masaryk as moderate and consensual president respecting Roman Catholic Church as important part of Czechoslovak political and social system.